T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

IRAK'TA SİYASİ KÜLTÜR VE 2003 SONRASI YASAMA SEÇİMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Zıadoon Ismael Mohammed MOHAMMED

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah METİN

Çankırı – 2022

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

IRAK'TA SİYASİ KÜLTÜR VE 2003 SONRASI YASAMA SEÇİMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Zıadoon Ismael Mohammed MOHAMMED

ORCID: 0000-0003-2241-7969

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah METİN

Çankırı – 2022

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ ..... **iii**
TEZ KABUL VE ONAY ..... **iv**
ÖNSÖZ ..... **v**
ÖZET ..... **vi**
ABSTRACT ..... **vii**
TABLO LİSTESİ ..... **ix**

1. GİRİŞ **1**
1.1. Araştırmanın Amacı 3
1.2. Araştırmanın Konusu 4
1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları 4
1.4. Literatür Taraması 5

2. SİYASÎ KÜLTÜR **7**
2.1. Siyasî Kültür Kavramı 7
2.2. Siyasî Kültürün Bileşenleri 12

3. IRAK'TA SİYASİ KÜLTÜR **18**
3.1. 1921-1958 Arası Irak'ta Siyasî Kültür 18
3.2. Bağımsızlık Sonrası Siyasî Kültür (1958-2003) 30
3.2.1. 14 Temmuz 1958 Abdülkerim Kasım Darbesi 30
3.2.2. 8 Şubat 1963 Devrimi 34
3.2.3. 17 Temmuz 1968 Devrimi 40
3.2.4. Cumhuriyet Yönetim Sisteminde Otoriteler Arasındaki İlişki 43
3.2.5. Irak'taki Şiiler ve İktidarla İlişkileri 47
3.3. Irak Şiilerinin İran-Irak Savaşındaki Konumu 51
3.4. Irak'ta Azınlıklar Sorunu 53
3.5. Türkmenlerin Siyasallaşması 65

3.6. Irak'taki Ezidilerin Siyasî Kültürü 72
3.7. Irak'taki Aşiretlerin Siyasî Kültürü 76

4. 2003 SONRASI SİYASİ KÜLTÜR VE YASAMA SEÇİMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 79

4.1. Irak'ın İşgaline Giden Süreç 79
4.1.1. Amerika'nın Irak Savaşının ve Bağdat'ın Düşmesinin Stratejik Nedeni 86
4.2. İşgal Sonrası Genel Siyasî Gelişmeler 94
4.3. İşgal Sonrası Kürdistan-Irak İlişkileri 96
4.4. 2003 Sonrası Irak Siyasî Sisteminin Gelişim Aşamaları 99
4.4.1. 30 Ocak 2005 Genel Seçimi 105
4.4.2. 15 Aralık 2005 Genel Seçimi 109
4.4.3. 7 Mart 2010 Genel Seçimleri 113
4.4.4. 30 Nisan 2014 Genel Seçimleri 119
4.4.5. 12 Mayıs 2018 Genel Seçimleri 126
4.4.6. 10 Ekim 2021 Genel Seçimleri 130
4.5. Irak'taki Seçim Davranışı Üzerindeki Ana Etkiler 135
4.5.1. Kabile veya Klanın Seçim Davranışı Üzerindeki Etkisi 135
4.5.2. Irak'ta Yaşam Standardının Seçim Katılımına Etkisi 136
4.5.3. Irak'ta Dini Faktörün Seçmen Davranışlarına Etkisi 137

5. SONUÇ 139
KAYNAKÇA 142
ÖZGEÇMİŞ 153

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım Irak'ta Siyasî Kültür ve 2003 Sonrası Yasama Seçimleri Üzerindeki Etkisi adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

26 /07/ 2022

İmza

Ziadoon Ismael Mohammed MOHAMMED

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Zıadoon Ismael Mohammed MOHAMMED tarafından hazırlanan "Irak'ta Siyasi Kültür ve 2003 Sonrası Yasama Seçimleri Üzerindeki Etkisi" başlıklı bu çalışma, 22.08.2022 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda oybirliğiyle başarılı bulunarak jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Danışman	*:* Dr. Öğr. Üy. Abdullah METİN	İmza: …….
Üye	: Dr. Öğr. Üy. Serkan ÜNAL	İmza: …….
Üye	: Doç. Dr. Mürsel BAYRAM	İmza: …….

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun …../…../2022 tarih ve …… sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof, Dr. Coşkun POLAT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Irak'ta Siyasî Kültür ve 2003 Sonrası Yasama Seçimleri Üzerindeki Etkisi; Ortadoğu'da kadim bir coğrafya olan modern ismiyle Irak'ın Siyasî denklemde önemli bir yer tutuyor olması bakımından tarihsel ve güncel yanlarıyla araştırılmayı hak ettiğini düşünmekteyim.

Araştırma sürecimde ve tezimin hazırlanmasında emeği geçen danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Abdullah Metin'e ve tez yazım sürecinde görüş ve önerileriyle katkı sunan yakın çevremdeki okul arkadaşlarıma, akademi sürecimde değerli bilgileriyle beni aydınlatan tüm hocalarıma şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca bu süreçte eğitim hayatımı her zaman önemsemiş, emeklerime sahip çıkmış olan aileme de sevgilerimi, saygılarımı ve minnetimi sunarım.

26.07.2022

Ziadoon Ismael Mohammed MOHAMMED

ÖZET

Tezin Başlığı : Irak'ta Siyasî Kültür ve 2003 Sonrası Yasama Süreci Üzerindeki Etkisi

Tezin Yazarı : Ziadoon Ismael Mohammed MOHAMMED

Danışman : Dr. Öğretim Üyesi Abdullah Metin

Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Tezin Türü : Yüksek Lisans

Kabul Tarihi :

Irak, siyasi tarihinde bağımsızlığın kazanılması, monarşiden cumhuriyete geçiş ve Amerikan işgali gibi üç önemli kırılma noktası yaşamıştır. Bu kırılma noktaları siyasi kültürün şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu çalışmanın amacı Irak'ta siyasi kültürün tarihi arka planını da ortaya koyarak 2003 sonrası yasama seçimleri üzerindeki etkisini araştırmaktır. Literatürde Irak siyasi kültürünün sınırlı bir dönemini ya da belirli bir grubun siyasi kültürünü ele alan çalışmalar olmakla birlikte siyasi kültür ve yasama seçimleri ilişkisini araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışma bu boşluğu doldurmaktadır. Çalışmada etnik grup olarak Araplar, Kürtler, Türkmenler ve Ezidiler, dini grup olarak da Sünniler ve Şiiler temel analiz başlıkları olarak seçilmiştir. Ayrıca gruplar içerisindeki alt hizipler de analize dahil edilmiştir. Çalışma ortaya koymuştur ki; tüm siyasi kazanımlara ve siyasi kurumların inşasına rağmen Irak uluslaşma anlamında kayda değer bir mesafe kat edememiştir. Irak'ta mezhebi ve etnik kimlikler oy verme tercihlerini doğrudan etkilemektedir. Siyasi partiler milli menfaatleri gerçekleştirmek adına grup menfaatlerinden ödün vererek ittifaklar kurmak konusunda isteksizdir. Ayrıca yeni programlar ve politikalar üretme konusunda başarısızdırlar. Seçmenler ise siyasi kurumlara, partilere ve liderlere güvenmemektedir. Dahası, siyasi katılımın seçimlere indirgenmesi vatandaşların siyasal aktifliğini ve uzlaşmacı siyaseti engellemektedir. Mevcut siyasi kültür bu haliyle ülkeyi cihadizm, yeni etnik ve mezhebi bölücülük ve küresel ve bölgesel siyasi müdahalelere karşı savunmasız hale getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyasi kültür, yasama seçimleri, mezhepçi siyaset, etnik siyaset, Irak

ABSTRACT

Title of the Thesis : Iraq's Political Culture and Its Impact on Post-2003 Legislative Elections

Author : Ziadoon Ismael Mohammed MOHAMMED

Supervisor : Asst. Prof. Dr. Abdullah Metin

Department : Political Science and Public Administration

Date :

Iraq has experienced three important breaking points in its political history, such as gaining independence, the transition from monarchy to a republic, and the U.S. occupation. These breaking points have played an important role in shaping the political culture. The aim of this study is to reveal the effect of political culture on the Post-2003 legislative elections by narrating its historical background. Although there are studies dealing with a limited period of Iraqi political culture or the political culture of a particular group in the literature, no study has been found that explores the relationship between political culture and legislative elections. The study fills this gap. In the study, Arabs, Kurds, Turkmens, and Yazidis as ethnic groups, and Sunnis and Shiites as religious groups were chosen as the main analysis parameters. In addition, sub-factions within those groups were also included in the analysis. The study reveals those; despite all the political achievements and the establishment of political institutions, Iraq couldn't make any significant progress in terms of becoming a nation. Sectarian and ethnic identities directly affect voting preferences. Political parties are reluctant to form alliances to realize national interests at the cost of making concessions on the group interests. They also fail to develop new programs and policies. The voters do not trust political institutions, parties, and leaders. Moreover, the reduction of political participation to voting prevents citizens' political activeness and the emergence of consociational politics. The existing political culture makes the country vulnerable to jihadism, new ethnic and sectarian separatism, and global and regional political interventions.

Keywords: Political culture, legislative elections, sectarian politics, ethnic politics, Iraq

TABLO LİSTESİ

Tablo No: **Sayfa**

Tablo 4.4.1: 30 Ocak 2005 Irak Genel Seçimleri 106

Tablo 4.4.2: 15 Aralık 2005 Genel Seçimi 110

Tablo 4.4.3: 7 Mart 2010 Genel Seçimi 114

Tablo 4.4.4: 30 Nisan 2014 Genel Seçimi 121

Tablo 4.4.5: 12 Mayıs 2018 Genel Seçimi 126

Tablo 4.4.6: 10 Ekim 2021 Genel Seçimi 132

1. GİRİŞ

Geleneksel yöneliminden dolayı siyasi istikrarı sağlamanın önünde bir engel gibi görülen kültür, siyasi mensubiyeti belirlemede kilit bir faktördür. Siyasi mensubiyet, genelde klan ilişkilerine dayanan geleneksel çevrenin örfî kuralları nesiller boyu aktarıp siyasî kültürün şekillenip kemikleşmesini sağlar. Klan üyeleri, toplumun belirlediği kuralları kabul ederek siyasal bir topluluğa mensup olur. Klan üyeliğinin gerektirdiklerini yerine getirme anlayışıyla şekillenen siyasi kültür ve katılım modern bağlamda daha demokratik unsurlar içerir. Günümüzde siyasal katılım, gücün barışçıl bir şekilde devredilmesi fikrini yaygınlaştırmayı amaçlar. Siyasal katılım, siyasi bir kültürü önceliği için toplumsal anlamda siyasal çoğulculuğu destekler. Klan üyesi yurttaşa dönüşürken siyasal katılımda yurttaş ile otorite arasındaki ilişkiyi belirleyerek siyasal istikrarın güçlenmesine yardımcı olur. Otorite bağlamında modern devlet, siyasi ve entelektüel hoşgörüyle çoğulculuğu benimseyip farklı görüşleri kabul ederek yurttaşa toplumsal çıkarları için birlikte hareket etme ve siyasi süreçlere katılma hevesini aşılar.

Otoritenin aşılamaya çalıştığı siyasal katılım unsurları toplumsal dinamiklere göre farklılık gösterir. Toplumlar, siyasal kültürlerini kendi kültürel dinamiklerine göre oluşturdukları takdirde siyasi istikrar sağlanıp refah ortamı oluşturulabilir. Ancak 20. yüzyılın ilk yarısında kurulan Irak Devleti'nin tarih sahnesine çıkışı ulusal mücadele ve özgün dinamikleriyle uluslaşma sürecine dayanmamaktadır. Irak'ta demokratik konsolidasyon sürecinde gerekli olan siyasi istikrarın ne siyasi hayatta ne de sivil bir devlet inşasında varlığı söz konusudur.

Ortadoğu coğrafyasında da kurulan pek çok Arap devletinin ciddi bir içsel dinamiğe, toplumsal dönüşüme, siyasal devrimlere dayanmadığı görülür. Arap ulus devletleri tarihsel konjonktür ve dışarıdan müdahalenin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Arap uluslaşması denilen kavram, Arap ülkelerinde farklı anlamlara gelirken Ortadoğu'da Arap birliği, tek bir çatı altında devlete dönüşme girişimleriyle karşımıza çıkmıştır. Fakat en nihayetinde Arap toplumları ayrı devletler halinde siyasî düzende varlığını sürdürür. Arap yarımadasının tek bir siyasî irade tarafından temsil edilme projesi ufukta görülmemektedir.

Tarihsel arka plan oluştururken Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşayan Arap toplumlarında ulus kavramından ziyade ümmet, kabile, aile, klan gibi toplumsal öğeler uzun dönem belirleyici olmuştur. Irak Devleti de İngiliz Mandasında kurulsa da bu özelliklerini uzun bir süre korur. Bugün bile kimilerinin geç uluslaşma, uluslaşamama, eksik uluslaşma, yapay uluslaşma şeklinde tarif ettiği tartışmanın arka planında ulus kavramından ziyade diğer toplumsal öğeler yer alır.

Dönem itibariyle 20. yüzyılın ikinci yarısı dünyanın iki büyük gücü etrafında kamplaşmaya, hegemonya mücadelesine sahne olmuştur. Kurulduğu günden itibaren istikrar sorunu yaşayan, bağımsız politika geliştirmekte zorlanan Irak devleti de bu kamplaşmanın içerisinde Batı Blokundaki İngiltere'nin etkisinden uzaklaşıp Doğu Bloku'nun lideri SSCB'ye yaklaşmıştır. Irak'ın Doğu Bloğuna yaklaşmasının tarihsel ilk adımı çok açık bir şekilde SSCB tarafından desteklenen General Kasım'ın darbesidir. Darbeyle İngiltere yanlısı krallık sonra ermiş fakat tepeden inmeci askeri bir rejim inşa edilerek SSCB yanlısı bir yönetim oluşturulmuştur.

1963'te iktidara gelen BAAS kurmak istediği rejimin temellerini atarken (iktidara geldikten dokuz ay sonra) karşı darbeyle iktidardan uzaklaştırılır. BAAS, yönetimden uzaklaştırılıp yasaklanınca 1986'e kadar faaliyetlerini gizli bir şekilde sürdürür. Ancak 1968'de yeniden darbe yaparak iktidara gelir. 1968'de göreve başlayan BAAS rejimi 2003 yılında darbeyle değil; ABD'nin Irak'ı işgal etmesiyle son bulacaktır.

Tüm bu tarihsel süreçleri esas alarak Irak'ta şekillenen siyasal kültürü, 2003 sonrası yasama seçimleri üzerindeki etkisini inceleyeceğimiz bu çalışmada tarihsel arka planın sunulmasına, Irak'ın etnik, dini, aşiret ve mezhepsel farklılıklarına; İngiliz Manda Dönemi, Irak'taki siyasî iktidarlar ve 2003 ABD işgal sürecine önem verilmiştir. 2003 sonrası yasama seçimlerini temel aldığımız çalışmamızda siyasal kültürün yeterince anlaşılması için Irak'ın dünü, bugünü ve geleceği üzerine tarihsel ve kültürel okumalar yapılarak yasama üzerindeki etkisi sunulmaktadır.

Tezin 1.bölümü *Giriş*'te çalışmanın konusu amacı, sınırlılıkları ve literatüre katkısına yer verilmiştir. Tez kapsamında Irak'ta 2003 sonrası yakın tarih mercek altına alınırken siyasal kültürün tarihten bağımsız olamayacağı düşüncesiyle tarihsel bir anlatı sunulmuştur. Tarihsel süreçte siyasal kültürün etkisini incelemek için Irak'taki rejimler, etnik gruplar ve mezhepler ekseninde içsel ve dışsal faktörler de

araştırılarak demokratikleşme sürecinin dinamikleri ve kültüre etkisi anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tezin 2. bölümünde siyasal kültür kavramı üzerine yoğunlaşılarak kavram açıklanmıştır. Siyasal kültür kavramının oluşumu, bileşenleri ve mahiyetinin anlaşılması kavramın toplumların siyasî bilinci üzerindeki etkisini görmemizi sağlar. Dolayısıyla Irak toplumundaki siyasî kültürün daha net anlaşılması için siyasal kültürün unsurlarının bilinmesi gerekir.

Tezin 3.bölümünde Irak'ta gelişen siyasal kültürün tarihsel izleği ortaya konularak siyasal süreçleri anlaşılmaya çalışılır. Bu bölümde monarşiden manda yönetimine ve sonrasında cumhuriyete ve diktatörlüğe dönüşen siyasal sistemde siyasal kültürün oluşmasında önemli roller üstlenen dini ve etnik unsurlara değinilir. Irak'ın siyasal kültürünün oluşmasında önemli rol oynayan siyasal kırılma noktalarından hareketle siyasal kültürü hakkında önemli bilgiler sunulmuştur.

Tezin 4.bölümünde 2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Irak'a demokrasi getirme gerekçesiyle başlattığı işgal konu edilir. Savaşlar, darbeler, devrimler ve rejim değişiklikleriyle çalkantılı bir siyasal sistemde modern ulus devlete benzer bir Irak devletinin inşa girişimlerinin başarısı analiz edilir. Siyasal kültürün modern devlet inşasında değişip değişmediği üzerinde tartışmada sürdürülürken siyasal kültürün sistemi ne kadar şekillendirebildiği de sorgulanır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Siyasî kültür ve siyasî istikrar konusu, genel olarak sosyal bilimler ve özel olarak siyaset bilimi alanında büyük ilgi görmektedir. Siyasi kültür, siyasi olguların analizinde temel alınan bir unsurdur. Siyasi etkileşimler (politik davranış) aracılığıyla gelişen siyasi kültür, toplumun kaderini, ilerlemeyi veya geri kalmışlığı belirler. Çünkü siyasi kültür, siyasi sistem içindeki bireylerin siyasi davranışlarını ve tutumlarını, eylemlerini etkileyen değerleri, gelenekleri içerir. Siyasal kültür, özellikle siyasal yaşamın temel bir kriteri olarak görüldüğünden, araştırmacıların ve düşünürlerin ilgi alanları listesinde öncelik merdivenini işgal eden merkezi bir amaç ve merkezi bir konudur.

Siyasî kültür, bireylerin siyasal sürece katılmalarında önemli bir role sahiptir. Siyasal katılım, siyasal istikrar sağlanabildiğinde gerçekleşir. Demokrasiyse siyasal katılım

mekanizmalarının uygulanmasını sağlayan bir kültürdür. Siyasî, sosyal ve ekonomik gerçeklikler katılımcı siyasî kültürün oluşmasını engelliyorsa yürütme erkinin kararıyla siyasi istikrar tesis edilemez. Bu nokta Irak'ta demokratik geçişin önünde aşiret, etnik ve mezhepsel bağlılık kültürü bir engel olabilir. Ancak demokratik siyasal kültürün oluşum zemini için planlar ve programlar belirlenerek engeller ve zorluklar aşılabilir. Aynı zamanda Irak'ta siyasi kültürün başarılı olması için tabandan gelen yönlendirmenin dikkate alınması gerekir. Bu tez, Irak siyasal sisteminde siyasi, sosyal ve kültürel farkındalık oluşturarak ülke tarihindeki sistemsel yönleri anlamayı ve analiz etmeyi amaçlar.

1.2. Araştırmanın Konusu

Siyasî kültür siyasal katılımla gelişirken siyasal katılım için de siyasal istikrar olması gerekir. Siyasal katılımı sağlayan demokrasi kültürünün gelişmesi için insan haklarına saygının benimsendiği herkes için katılım fırsatları sağlandığı bir siyasal kültürün sosyal kontrol kurumlarından, aileden, okuldan, eğitim ve öğretim kurumlarından, medyadan başlayarak kurulması gerekir. Demokratik dönüşüm yolunda siyasi kültür, türüne göre siyasi istikrarı desteklemeye veya istikrarsızlaştırmaya katkıda bulunur. Siyasal kültürün bir katkı mı, boyun eğen bir kültür mü, yoksa yönlendirilmiş bir geleneksel kültür mü olduğu incelenmelidir.

Irak, 2003'ten sonra demokratik dönüşüm durumuna tanık oldu. Ancak bu dönüşüm, demokratik siyasi kültürün zayıflığı ve alt ve geleneksel kültürlerin (etnik, kabile ve mezhepsel) onun üzerindeki tiranlığı nedeniyle birçok iç zorlukla gölgelendi. Önceki otoriter siyasi rejimlerin mirası, sosyal gelenek ve göreneklerin etkisi, uluslararası ve bölgesel dış etkiler bu dönüşüme giden yolu zorlaştıran etkenler oldu. Araştırmada demokratik dönüşümü zorlaştıran etkenler göz önüne alınarak otoriter bir siyasî yapının siyasî sistemi şekillendirmesi incelenerek siyasal kültürün sisteme katkısı ya da sistemin siyasal kültürü dönüştürmesi konu edilir. Dolayısıyla araştırmanın konusu Irak'ta tarihsel izleğin siyasal sistemi getirdiği noktada siyasal kültürün etkisidir.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın başlangıç noktası dönemin sosyal, siyasal, toplumsal ve ekonomik şatlarının bir dönüm noktasını vurgulaması nedeniyle 2003'te ABD'nin Irak'ı işgal

etmesi olacaktır. 2003'ten sonra Irak'ta gerçekleşen değişim, otoritesini ihlal ettiği ancak aydınların savunduğu, insan özgürlüğünün korunmasını talep eden demokratik federal sistemin kurulmasıydı. Irak'a vaat edilen demokrasi, ülkede kamu düzenini koruyup siyasî istikrarı sağlamak için otoritenin taahhüt ettiği ve saygı duyduğu anayasal ve yasal kuralların ve uluslararası insan hakları yasalarının uygulanması, diyalog içinde özgür ve açık bir kültürün yeni temellerini atmasını içeriyordu. Ama ne yazık ki bu değişim, toplumun maddi ve fikri inşası için gerekli fikir ve pratiklere dokunmadı. Ancak bu siyasal kültürün ve değişimin anlaşılması için tarihsel bir arka plan sunulması elzemdir.

Araştırma belirli etnik grup ve mezheplerle sınırlandırılmıştır. Araştırmanın sınırları dâhilinde Araplar, Kürtler, Türkmenler, Ezidiler ve nüfusun çoğunluğunu etkileyen Sünni ve Şii mezheplerin siyasî katılımları incelenerek Irak siyasal kültürüne etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır. Irak'ta Şabaklar, Sabiler ve Afro-Iraklılar gibi gruplar olmakla birlikte siyasi kültüre etkileri oldukça zayıf olduğu için bu çalışmaya dahil edilmemiştir.

1.4. Literatür Taraması

Irak'ta siyasi kültür konusu, milliyetlerin ve mezheplerin çeşitliliği ve kültürlerinin çeşitliliği nedeniyle dağınıktır. Bazı yazar ve araştırmacılar, Şii kültürü ve Sünni ve Kürt kültürü üzerine kitaplar ve yüksek lisans tezleri yazmışlardır. Ancak bu kaynaklarda, kültürlerde çeşitlilik ve farklılıkların olduğu bir halkın kültürünü incelemek ve bir yandan onları tam olarak tanımak, diğer yandan Irak halkının kültürünü tanımak için yapılmış olan çalışmalar yetersiz kalır.

Beyrut'taki Irak Araştırma Merkezi'nde 2013 yılında Muhammed Sadık El Haşimi, Irak'ta siyasi kültürün acısını siyasi yozlaşma, mezhepsel, ulusal ve mezhepsel çeşitliliğin özelliklerini *Irak Halkının Siyasî Kültürü ve En Belirgin Dönüşümleri* çalışmasında incelemiştir. Fadel Farman Abd, 2017'de Irak'taki Al-Nahrain Üniversitesi'nde hazırladığı *2003 Sonrası Irak'ta Siyasi Kültür ve Siyasi İstikrar* başlıklı yüksek lisans tezinde kültür, siyasi kültür, istikrar ve siyasi istikrarsızlık kavramlarıyla siyasi kültürle siyasi istikrar arasındaki ilişkiyi ve geleneksel kültürün katılım kültürü üzerindeki tiranlığını konu edinir. Iman Jawad Abdul-Kadhim'in Bağdat Al-Mustansiriya Üniversitesinde 2018 yılında hazırladığı *2005-2018 Iraklı*

Seçmen Davranışlarını Etkileyen Faktörler başlıklı yüksek lisans tezinde seçmen davranışlarını, siyasi katılım kavramını ve seçim dinamiklerini açıklayan teorik modellerle 2005 sonrası Irak seçmeninin davranışını etkileyen iç ortamın belirleyicilerini araştırır. Dr. Settar Jabbar Allavi'nin Irak'taki seçimleri ve seçim yüksek komisyonlarının şekil problemlerini ele aldığı *Değişiklik Sonrası Irak, 2003 Sonrası Irak Gerçeğinin Sorunları Üzerine Bir Çalışma* kitabı Amman Safe House for Publishing tarafından 2020'de yayınlandı. Çalışmada Irak siyasi sistemi, Irak'ta güvenliğin gelişmesi, halk seferberliği, toplumsal kriz, mezhep sorunları, şiddet ve diğer toplumsal güçlerin rolü, 2003 öncesi ve sonrasında Iraklı kadınların siyasetteki rolünü inceler.

Çalışmalar incelendiğinde literatürde Irak'taki siyasi kültür üzerine odaklanıldığı görülür. Fakat Irak siyasi kültürünün tarihsel seyrini kapsamlı şekilde inceleyen ve yasama seçimleri ile ilişkisini tartışan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Araştırmamız literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

2. SİYASÎ KÜLTÜR

Kültür, toplumların şekillenişinde en önemli tarihsel fenomendir. Kültür, bireylerin birbirlerini anlayıp duygularını ve görüşlerini paylaşabildiği toplumsallaşmanın gerçekleştiği ortak bir iletişim ve yaşam biçimini sunar. Dolayısıyla kültürel yapının unsurlarına göre toplumların düşünceleri ve meselelere yaklaşımı da farklılaştırabilir.

Kültür, genel anlamıyla kurallara tepkiyle yeni bir insan inşa etmek için her türlü fanatizmi kışkırtan fikir akımlarına, gelişme ve yaratıcılık gibi asil insani değerlere eleştiridir. Bir kültürü milli olması, milletin mirası, tarihi ve edebiyatı ile ilgili özellikler içermesi, özünü korurken aynı zamanda insani olması karakterize eder. Çünkü kültür, sahip olduğu olumlu mekanizmalarla, farklılıkları kaynaştırmayı amaçlar. Edebi dil, sanat ve çeşitli bilimler, kültürler ve medeniyetler arasında kesinlikle en iyi ortaklıkları sağlar. Kültür, anayurtta uyum sağlanması için tek bir toplum çerçevesinde bir grup insanı birleştirerek dünyadaki diğer kültürlerle sorunsuz ve sürekli ilişki kurmaya yönelik bir teşviktir. Dolayısıyla kültür, gelişen insanî düşüncenin farkındalığıdır. İyiye doğru değişmeye çalışan entelektüel güdü bu farkındalığın başarısıdır. Toplumu sahip olduğu kültürel değerlerle kendini bulmasını sağlayan aydının görevi, maddi ve manevi, ekonomik ve teknolojik olarak düşünce ve davranıştan bilinç ve sorumluluğa dayalı teori ve uygulama geliştirmektir. Aydının ilk görevi insanı ikincisiyse yurdu inşa etmektir. Birincisi ikincisinden daha zor olabilir çünkü daha fazla zaman ve sabır gerektirir. Aklın görevini yapması engellenirse ve herhangi bir özel durum için siyasi nedenler de dâhil olmak üzere toplumdaki hastalıkların ve sözleşmelerin kaçınılmaz olarak ikiye katlanmasına yol açar ve değişimin faydalarından mahrum kalır.

Bu bölümde çalışmamızın bütünlüğünü sağlayan kültürün alt başlığı; siyasal kültür kavramını irdeleyeceğiz.

2.1. Siyasî Kültür Kavramı

Kültür, insan davranışı üzerinde etkisini açıkça gösteren ve eylemlerini yöneten bir dizi unsuru içerir ve bu unsurlar sosyal gelenekler, eğitim, kavramlar, değerler

tarafından temsil edilen çoğu insan davranış biçimine nüfuz eder (Şerîfes, 2002: 47). Genel anlamda kültürü, uzun bir tarihsel dönemler boyunca birikerek ilerleyen ve bireylerin davranışlarını, kamusal yaşamlarını, devlet-toplum ilişkilerini etkileyen toplumsal değerler, deneyimler ve uygulamalardan oluşan bir geçit şeklinde ifade edebiliriz. Üzerinde tartışma yürütülen siyasal kültür ise en nihayetinde üst kategori olan kültürün bir parçası olup, onu etkileme, kimi konularda belirleyebilme gücüne sahiptir (Şegîr, 2020: 85).

Siyasal kültür kavramsallaştırması, küresel ilişkilerin açığa çıktığı çağımızda oldukça önemli bir yere sahiptir. Siyasal kültür, birey ve siyasî sistem arasındaki ilişkinin doğasını belirleyen algılar, eğilimler, bilgiler ve değerlerin toplamını temsil eder. Siyasal kültür, ülkeden ülkeye, toplumdan topluma ve bireyden bireye farklı özellikler içeren siyasal yaşama katılımın düzeyini, biçimini ve içeriğini belirleyen motivasyonların, faktörlerin toplamıdır. Kültür, en geniş tanımıyla; adet, gelenek, ritüel, norm, davranış biçimi, alışkanlıklar gibi manevi ve maddi değerlerin bütünüdür. Siyasal kültür ise genel olarak tarif edilen kültür üst başlığının altında değerlendirebileceğimiz bir alt başlıktır. Siyasal kültürün oluşumunda temel malzeme içinde yaşanılan toplum, aile, aşiret, akraba ilişkileri içerisinde bireye sunulmaktadır. Bu yanıyla siyasal kültür bir yandan en geniş toplumsal kültürel özelliklerin bireyde var olmasıyken diğer yandan bireyin aynı meşruiyet kaynağına dayanarak kendi politik kimliğini, benliğini ve davranışını inşa etmesidir. Siyasal kültür toplumların yönetim, rejim, ekonomi, sosyal yaşam ve daha birçok özelliklerinin belirlenmesinde toplumsal bir hareket, dinamizm yaratır (al-Muşabegatu, 1993: 90).

Günümüzde değin hem akademik tartışmalarda hem de toplumsal hayatta etkisini sürdüren siyasal kültür kavramsallaştırmasının tarihsel arka planı 1956'ye uzanmaktadır. Siyaset bilimci, yazar Gabriel Almond, Al-Seyassah dergisinin (18) sayısı (3), Ağustos 1956'da yayınlanan Karşılaştırmalı Siyasî Sistemler başlıklı bir makalede siyasî kültür kavramını formüle eden ilk kişi olarak kabul edilir. Almond, siyasal kültür kavramını öne sürerken, koşullara göre değişiklik gösteren faktörlerin siyasal davranışlar üzerindeki etkisine odaklanır. Düşünür, elde ettiği sonuçları siyasî faaliyete yönelik belirli bir eğilimler modeli olarak tanımlar (Almond, 1965: 395).

Daha sonra Almond ve Verba tarafından birlikte kaleme alınan (1963) *The Civic Culture* siyasal kültürün üç türünden bahseder: katılımcı (participant) siyasal kültür, sınırlı mahalli kültür (parochial) ve uyrukluk kültürü (subject).

Gabriel'den sonra gelen birçok siyaset bilimci, yazar siyasî kültür üzerine çokça düşünüp farklı tanımlar ortaya koydular. Larry Diamond, siyasal kültür kavramını bireyin siyasal sistem ile ilişkisi bağlamında, insanların içinde yaşadığı ülkenin siyasî sistemi ve bireyin bu sistem içerisindeki rolü hakkındaki inançları, tutumları, düşünceleri, duyguları ve ön değerlendirmelerini esas alarak tanımlar (Diamond, 1993: 8).

Pusulayı biraz Şark'a kaydırıp Arap yazını ve araştırmalarında siyasî kültür tarihine ve toplumsal yapıdaki genel kabulüne geldiğimizde Kemal el-Munufî'nin meseleyi genel-geçerlik bağlamında ele aldığı görülmektedir. Ona göre siyasal kültür; bir toplumda yaygın görüş ve davranış olan, o toplumun üyelerini doğrudan veya dolaylı olarak siyasal sisteme dâhil eden inşa edilmiş değerler olarak tanımlamaktadır (el-Munufî, 1980: 21).

Abdul Ghaffar Reşâd ise sistemin işleyişi ve ahlaki çerçeveyi temel alarak konuya yaklaşır. Ona göre siyasî kültür; topluma egemen olan güçler, otoriteler ve bunların yönetme, hegemonik olma süreçlerinde açığa çıkan değerlerle ilgilidir. Ayrıca bu yönetimsel süreçte siyasal sistemin işlemesini destekleyen unsurların siyasal kültüre bağlı olup, sistemleri meşrulaştıran ahlaki çerçeveler olduğunu açığa çıkarır (Reşâd, 1994: 62).

Kültür kategorisinin güçlü bir bileşeni olan siyasal kültür, herhangi bir rejimi, toplumu, devleti, kurumları, ülkenin siyasal koşullarını, gelişmişlik düzeyini, demokrasi-diktatörlük ilişkisini, toplumun tarihsel hareket yönünü açıklamamızda bize önemli veriler sunan aydınlatıcı bir kavramdır (al-Muşabegat, 2015: 38).

Siyasal kültür kavramıyla politik ilişkilerin açıklanması, toplum-birey, birey-devlet, devlet-toplum ve devlet-toplum-birey şeklinde yer yer yatay, yer yer ise dikey modelleri olan ilişkiler bütününü açığa çıkarır. Siyasal kültürün, basitçe politik olay ve olgularla ilgili olmayıp toplumun genel karakteristik özelliklerini incelemeyi

hedefleyen bunu belirli ölçüde de başarabilen yönü olduğunu kabul etmek gerekir (Şegîr, 2020: 87).

Siyasî kültür başlığı altında bu kavramsallaştırmanın içerdiği birtakım özellikleri şu şekilde sıralayabilmek mümkündür. Siyasal kültür, temel kategori olan kültürün alt başlığıdır. Kültürü ne kadar etkilerse etkilesin ondan soyutlanamayacağı gibi onun üzerinde de değildir.

Tek bir siyasal kültür bulunmamakla birlikte bunların toplamı, birbiriyle ilişkileri siyasal kültürü oluşturur. Azınlıkta kalanlar, çoğunlukta olanlar, marjinaller, etnik-kültürel-ulusal-dinsel siyasallaşmalar, grup ve örgütler, eğilimler vb. tüm bu alt kategoriler siyasal kültürün parçaları olarak işlev görür. Kültürler arası ilişkileri tek taraflılıktan arındırıp kültürü geliştirmek için siyasetin kültürel ahlakla karakterize edilmesi ve siyasilerin kendilerini eğitmesi gerekir. Siyasetin kültürel ahlaka karakterize edilmesi kültürü siyasallaştırmak değildir. Totaliter hükümet sisteminin benimsenerek mezhep kültürünü rejim politikasının merkezine taşımak kültürel sahneyi tek bir siyasi partinin isteklerine esir eder. Siyasal oluşumlardaki mezhepçi eğilimlerin büyümesi toplumsal yapının bozulmasına neden olurken siyasî kültürün yerini de mezhep kültürü almıştır. Mezhepçi fikirlerini yayma görevi, entelektüelin rolünü göz ardı eder. Kültürler arasında istikrar ve toplumsal homojenlik faktörlerinin sağlanmasıyla düşünce ve yaratıcılığın sürekliliğini teşvik eden entelektüel nitelikli gelişmeler sağlanır.

Siyasî kültürün en büyük paydasını, topluma hâkim en genel görüş ve davranışlar oluşturur. Tıpkı kültürün popüler olanı, o kültürün en geniş özelliklerini belirliyorsa; siyasal kültürün de en geniş özelliklerini popüler siyasal düşünce ve davranışlar belirlemektedir. Özellikle edebi alanda popüler olma gayesiyle yazarların gerçeklikten yüz çevirerek toplumda nefret ve intikam ruhunu yayan monokültürde eserler vermesi toplumsal uyumu bozar.

Siyasal kültür, Sapiens'in siyasal bir varlığa dönüştüğü ilk çağdan günümüz küresel dünyasına uzanan ilişkiler ağının kültürel mirasını barındırır. Üzerinde tartışılan siyasal kültür kavramının sabit görünen yanları olsa da ülke sınırlarının yanı sıra günümüzde bu sınırları aşmıştır. Sınırların aşılmasının küresel boyutları olduğu gibi yerel siyasal kültürleri de etkilemesi kaçınılmazdır. Haliyle siyasal kültür kavramının

sürekli değişim yaşadığı aşikâr olup, daha önce bu kavrama dâhil olan bileşenler ortadan kalkabileceği gibi yeni bileşenlerin eklenebileceği de muhtemeldir (Mahmûd, 2003: 34).

Bir toplumda siyasal kültürün sabit ve hiç değişmeden günümüze kadar geldiğini iddiasında bulunmak güçtür. Kimi siyasal kültür davranışları ve kodları o toplumun kolonları vazifesi görebilir. Fakat her şeye rağmen toplumları etkileyen sosyo-ekonomik, sosyo-politik koşullar bir dizi dinamizm yaratarak değişim dönüşüm işlevi görür. Değişim yıkıcı olabileceği gibi reformcu bir içerikte sancısız da gerçekleşebilir. Ekonomik, sosyal ve politik yapılardaki değişimin boyutu ve hızı; yönetici kesimin kültürel değişim konusuna ilgi derecesi; devletin toplum kültüründe değişiklik meydana getirmek için verdiği ve ayırdığı dikkat miktarı, siyasî kültürün değerlerinin bireyler üzerindeki tesirini gösteren ve siyasal kültürün değişim süreçlerini etkileyen bir dizi faktörler arasındadır (Al-Gur'ân, 2000: 29).

Siyasal kültürün çoğunluğu kapsayan ve onun dışında kalanlar için birbirinden çok farklı olmak üzere ortak değerler, semboller, davranışlar, kodlar mevcuttur (el-Munufî, 1980: 60). Her bireyin içinden geçtiği döneme, ait olduğu gruba, içine girdiği eğilime, aile-akraba-arkadaş ve çevre durumuna göre siyasal kültürü farklılık gösterir (al-Muşabegat, 2015: 16). Aristo *Siyaset* isimli eserinde, her siyasî toplumun varlığını ve devamlılığını sağlayan sistemleşmiş, kalıplaşmış belli bir ahlaka sahip olduğunu vurgulamıştır (Râd, 2000: 29). Dolaysıyla bireyler, siyasal varlıklardır; içinde yaşadıkları sistemle kurdukları ilişkide onların davranışlarını belirleyen, düşünme süreçlerini etkileyen, bir şeyin yandaşı veya muhalifi olmalarını sağlayan siyasal kültürdür (Mevhubel, 2001: 163).

Siyasal kültür birden fazla ve birden farklı açılardan tanımlanabilir. Ancak en önemli nokta bugün yaratılmış bir olgu olmayıp nesiller boyu insanî deneyimin günümüze aktarılmasıdır. İnsanî deneyimlerle aktarılan bu mirasa yaslanarak insanlar, yeni siyasal kültürler yaratabilir pozisyondadır (Muhammed, 2002: 70).

Siyasî kültür çalışmalarının odaklandığı konuları şu şekilde izah edebiliriz:

- Bireylerin, toplumsal yapı içerisinde faal olan açığa çıkmış siyasî fikirlere, yapılara yönelik tutum, görüş ve davranışları;

- Bireylerin mevcut resmî ve gayri resmî yapılara yönelik tutum, görüş ve davranışları;
- Bireylerin siyasî yapılara, sistemin girdi ve çıktılarına ilişkin tutumları;
- Bireylerin siyasal katılım ya da apolitik davranış konusundaki tutumları, siyasal etkinlik düzeyi, siyasal sistemin toplumla ilişkilerinde performansının değerlendirilmesi;
- Siyasî kimlik, siyasî birimler, siyasî sadakat ve siyasî güven, siyasal meşruiyet, iktidarın kaynağı gibi temel noktalara ilişkin tutumlar;
- Siyasal sorunların çözümü, sorunlara karşı kurumların davranışları, kurumların veya siyasal rejimlerin değişimi için mücadele edenlerin yöntemleri, siyasal tarafların birbiri ile mücadelesi, toplumu arkasına alma konusunda iktidarın ve ona muhalefet edenlerin yol ve yöntemleri şeklinde en temel olanlarını sıralayabiliriz (al-Muşabegatu, 1993: 91).

2.2. Siyasî Kültürün Bileşenleri

Siyasal kültürün bileşenleri, toplumdan topluma farklı özellikler gösterir. Bu farklılık her topluma özgü bir dizi coğrafi, tarihi, dini, ekonomik, sosyal ve siyasî faktörle doğrudan ilişki içerisinde ortaya çıkar. Devlet tarafından resmi düzeyde benimsenenler veya toplum üyeleri arasında yaygın olan siyasi kültür bileşenleri referans, kamusal eyleme yönelim, siyasî düzene yönelim, kimlik duygusudur.

Referans: Siyasal eylemin temel referansı anlamına gelir. Referans, amaç ve vizyonu belirleyen, pozisyonları, uygulamaları haklı çıkaran ve siyasî sistemin istikrarını sağlayarak tesis edilen meşruiyetin sürekliliğini korur. Siyasal sistemin referansları geçersiz hale gelirse; siyasal sistemin meşruiyeti, bekası ve istikrarı zedelenir. Bölünmeler, krizler ortaya çıkar.

Kamusal Eyleme Yönelim: Toplumsal ve politik alanlarda ortak çalışma ve iş birliğinin önemine duyulan inanç anlamına gelir. Kamusal eyleme yönelim, bireyin yaşadığı toplumun genel çıkarlarını düşünerek kişisel menfaatlerinden gönüllü olarak feragat etmesini gerektirir. Toplum en geniş organizma olarak yaşamda kalabilmesi bireylerin birbiriyle organize ve senkronize dinamizmine bağlıdır. Böylelikle ortak iyi ekseninde toplumsal değerler, çıkarlar, yararlar; bireyin aleyhine fakat toplumun lehine gerçekleşir. Bu durum özellikle en olağanüstü koşullarda geçerlidir.

Siyasî Düzene Yönelim: Her siyasî kültür, siyasî eylemin makul kamusal kapsamını, kamusal ve özel hayat arasındaki meşru sınırları tanımlar. Bu kapsam, siyasal sürece katılmasına izin verilen kişilerin ve siyasal kurumların işlevlerinin ayrı ayrı tanımlanmasını içerir. Bazı siyasî kültürlerde devletteki kurumları siyasî işlevleri belirlemeye isteklidir. Bunun yanı sıra devlet bürokrasisi yaş, cinsiyet, sosyal statü ve aile durumu gibi unsurları göz önüne alarak siyasî sisteme katılımın sınırları hakkında belirleyici özellikler dayatır. Aynısı, devletin belirlediği hedeflere ulaşmakla görevlendirilen kurumsal faaliyetler için de geçerlidir. O halde siyasî kültür, sistemi destekleyen ve çerçevesini tanımlayan şeydir. Devlet, siyasal kültürü çevrenin gerçekliğinden ve mahremiyetinden elde edilen bilgilerle besler, muhafaza eder ve hayatta kalmasını sağlar.

Kimlik Duygusu: Sadakat ve aidiyet duygusu, en önemli siyasî inançların başında gelmektedir. Çünkü siyasî sistemin meşrulaştırılmasına, hayatta kalmasına ve karşılaşabileceği krizleri ve zorlukları duygudaşlık bilinciyle atlatabilmesine yardımcı olur.

Ulusal görev, sorumluluk ve yükümlülüklerin en başından kabulü bilinciyle gelişip biz olma duygusunu bireye aşılar. Hükümet aygıtı, siyasî kurumlarla iş birliği yoluyla siyasî süreçlerdeki hakların ve aktif sorunların anlaşılmasını sağlar. Siyasal otoritenin kararlarını ve inancını hayatın her alanında etkin rolü olduğunu kabul eden toplumda siyasal davranışı nasıl kurgulandığını anlamak için toplumdaki siyasal kültürün oluşum sürecini bilmek gerekir (Muna ve Mahmud, 2000: 46-48).

Ulusal birliğin inşasını etkileyen unsurlardan biri de katılımcı siyasi kültürdür. Irak örneğinde, Irak toplumu katılımcı bir siyasi kültürde hâkim olduğunda, genel olarak Irak toplumunun çıkarlarını temsil etmesi gereken siyasi otoritenin kararlarına uymaya yönelik baskı yapan siyasi değerleri pekiştiriyor. Öte yandan, toplum ve otorite arasındaki ilişkiyi daha derin, olgun, etkileşimli ve iş birliği yapan siyasi otoritenin Irak toplumuna açık olması, siyasi ve vatan, vatanseverlik ve vatandaşlık değerlerini ifade eden sosyal yetiştirme ve Irak ulusunun yararına alt üyelikleri aşma, bu da ulusal birliğin inşasına yol açar.

Siyasal kültürün oluşmasında ve değişmesinde önemli etkenlerin tarihsel, coğrafî, dinî, siyasal sistemin doğası, toplumsal gerçeklik, dış faktörler ve siyasî küreselleşme olduğu söylenebilir.

Tarihsel Etkiler: Kültür, tarihsel geçmişten bir mirastır. Siyasal sistemler belirli bir tarih anlayışı doğrultusunda kendilerini inşa ederler. Bu inşa sürecinde sembollerden, anlatılardan yararlanarak varlıklarını meşrulaştırıp toplumu tarihsel gerekçelerle ikna edebilmeyi umarlar (Al-Gur'ân, 2000: 37). Belirli bir toplumun ve insanların siyasal kültürünü, bu kültürün tarihsel analizlerini, kodlarını, oluşum süreçlerini, bugüne etkilerini incelemeden; o toplumun siyasal düzeyini, içeriğini inceleyebilmenin mümkün olmadığı ifade edilebilir (el-Uʿmrî, 1997: 45-46).

Tarihsel faktörün etkisine bir örnek, Tayvan ve Singapur'da meydana gelen dönüşümdür; burada birbirini takip eden hükümetler, otuz yıl boyunca, demokrasiye yönelik uygulamalar geliştirmişlerdir. Bu tarihsel birikim sonucunda iki ülke vatandaşlığın en temel bağı olan vergilerin yolsuzluk ve dolandırıcılığa kurban edilmesinin önüne geçebilmişlerdir. Yetkililerden herhangi biri yolsuzluğa bulaşırsa yargılanır ve sorumlu tutulur (al-Ferancî, 2012: 76).

Coğrafi Etkiler: Doğal çevre, politik kültürün oluşumunu zorunlu olarak etkileyen belirli bir etkileşim modeli empoze eder. Örneğin, kırsal kesimde yaşayanların siyasal kültür düzeyi, siyasal bilgi ve siyasal ilgi düzeyi açısından kentlilerinkinden farklı olabilir.

Bunun en temel nedeni karar alma merkezine uzaklıkla birlikte siyasal otoritenin kent merkezli toplanması olabilir. Kemal el-Munufî'nin Mısır Köyünde Değişen Siyasî Kültür başlıklı çalışmasında, ilk olarak Mısırlı çiftçinin önce ailesine, sonra da kendisine sadık olduğu sonucuna ulaşmıştır. İkinci olarak, hak ve ödevlerle vatandaşlık duygusunu zayıflatan köyüne bağlılığıdır. Kırsalda yaşayan bir köylü; kendi menfaatini kamu menfaatine, köyünün menfaatini milletin menfaatine tercih eder ve milli meselelere fazla aldırmadan kendi sorunları ve köyünün sorunları ile ilgilenir (el-Munufî, 1980: 157-158). Bu siyasal kültürü belirleyen temel faktör coğrafya ve bu yerleşim alanının siyasal iktidarla olan uzak ilişkisiyle ilgilidir.

Mecîd Kadduri, Bedevilerin, kabilenin merkeziyetçiliğini ve bireyin siyasî hareketini onunla ilişkilendirmesi siyasî faaliyetinin temellendirilmesi açısından Bedeviler için

ayrı bir siyasî kültürün varlığıyla diğerlerinden ayrıldığını açıklar. Çöllerde yaşayan Bedeviler; örf ve adetlerine bağlıdır ve kabileye bağlılık bazen devlete bağlılıktan daha ağır basar. Bu da bir başka coğrafi etki örneği olarak ifade edilebilir (Mecîd, 1972:67).

Dini Etkiler: Siyasî kültürün şekillenişinde dini faktörün etkisi yadsınamaz. Öyle ki dinsel siyasal rejimler tarihte de vardı; bugün de varlığını sürdürür. Özellikle Müslüman çoğunluğun yaşadığı bazı ülkelerde dinsel etkiler siyasal kültür üzerinde belirgindir. İslam dini bazen bazı siyasî sistemlerin kültürünün temel bir bileşeni olarak kabul edilir. Din, sosyal hareket için bir grup, bir devlet veya bir birey tarafından siyasal kültürün bir aracı olarak kullanılabilir (Hasen, 2011: 70). Toplumun siyasî kültürünün oluşumunda dini faktörün etkisi, dinin siyasete müdahalesinin derecesine ve bireylerin bu dine olan inançlarının derecesine bağlıdır (Râd, 2000: 85).

Tarikat mantığının devlet mantığına üstün gelmesiyle mezhep dengesinin kaybolurken ülke şiddetle sömürülür. Vatandaşlık hakkını ve toplumsal yakınlaşmayı güvence altına almak için siyasal ve toplumsal içeriği bir arada tutan demokratik sistemi benimsenmez. Ancak anormal mezhepsel bağlılıklar canlı tutularak siyasal katılım alanında fanatiklere uygun ortamı sağlanır. Çoğulcu toplumlarda toplumsal barışı ve siyasi istikrarı sağlamanın yolu demokrasi Irak'ta uygulanırken demokrasi adına yapılan tehdit ve şiddet eylemleri demokrasinin gerçek kavramından sıyrılmasına neden olur.

Belirli bir unsurla sınırlı olmayan farklı kültürlerin yarattığı mezhepler arasındaki gerilimi azaltmak için harekete geçirilen memleketin kucakladığı kültürel ürün, uykusundan uyandırılamayan değerli bir hazinedir. Kültürsüz inanç, hikmet ve içgörü yollarına doğru olumlu değişimlerle, mezhepsel kısıtlama eşiğini aşmak ve ardından 26 yüzyıl önce ve bugüne kadar Asur'da ulusal yönetimin düşüşünden bu yana kaybedilen ulusal sadakatin kutsallığı ilkesini yeniden canlandırmak ve köklendirmek fanatizm denen şeyin bir yüzüdür.

Siyasal Sistemin Doğası: Siyasal sistemin doğası, demokratik ya da demokratik olmayan, diktatör, bireyci, otoriter, totaliter, liberal, faşist, komünist, sosyalist ya da kurumların egemenliğine dayalı olup olmaması siyasal kültürün niteliğini doğrudan

etkiler. Demokratik siyasal kültür, demokratik siyasal sisteme yol açar. Siyasal kültür, demokrasinin kurumlarını desteklerse, etkileşimleri demokratik kültürün yaratılmasına, aşılanmasına ve güçlenmesine katkıda bulunur. Öte yandan bir başka önemli noktaysa siyasal katılıma yönelik olumlu tutumları şekillendiren ve farklı görüş ve çıkarlara karşı bir kamusal eylem, hoşgörü ruhu yaratan demokratik kurumların varlığıdır. Bu kurumlar aynı zamanda vatandaşlar arasındaki rekabeti arttırır. Bu kurumların yokluğu demokratik bir siyasî kültürün kristalize olma olanaklarını zayıflatır (el-Munûfî, 1985: 65).

Seçimlerle siyasi partilerin ve blokların, hayal kırıklığı yaratan mezhepçi eğilimden kaçınılamaz. Dolayısıyla farklı görüşler arasındaki yakınlaşma olasılığının başarısız olduğunu gösteren sonuçlar meydana gelir. Kentleşme ve uygarlığın temeli olarak kabul edilen milli kültür gerçeğinin kasıtlı olarak göz ardı edilmesi egemen mezhebin siyasallaşarak hâkim kültürel ve entelektüel yaşam olmasına neden olur.

Toplumsal Gerçeklik: Savaşlar, devrimler, darbeler, plansız ve ani toplumsal değişimler ve genel olarak krizler, hâkim bir siyasî kültürü bir başkasıyla değiştirme olasılıkları üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'da yaşanan sosyal ve ekonomik krizlerin arka planına karşı kurulan muhalif (Nazi) siyasî kültürü, seçkinler ve Alman halkı arasında yaygın bir siyasî kültüre dönüşebilmiştir (el-Uʿmrî, 1997: 12). Yine bir başka örnek; Osmanlı'dan Türkiye devletinin ortaya çıkışı, Çarlık Rusya'dan Bolşevik Devrim sonucunda Sosyalist Sovyetler Birliği'nin yükselişi tarihsel gerçeklerdir.

Dış Faktörler: Dış faktörlerin siyasî kültürün oluşumu üzerindeki etkisi ya doğrudan işgal ve yeni siyasî kültürlerin empoze edilmesi yoluyla ya da kültürel-ekonomik-askeri baskılar neticesinde gelişir. Örnek vermek gerekirse; ABD'nin Irak'ı işgal etmesi demokrasiye geçiş olarak tarif edilmektedir. ABD'nin Latin Amerika'da giriştiği darbeler yine bir başka örnek olarak darbeci rejimlerin iktidarını ortaya çıkarmaktadır (Muhammed, 2002: 69).

Siyasal Küreselleşme: Siyasal küreselleşmeye katılım veya ona karşı çıkış farklı yol haritaları oluşturur. Küreselleşme karşıtı muhafazakâr-milliyetçi kamp tarafından siyasal küreselleşme; toplumun kültürel kimliğinin özelliklerini ortadan kaldırmaya ve halkları tarihsiz, vatansız küreselleştirmeye, böylece tarih, vatan ve milletle olan

bağını zayıflatmaya çalışarak toplumun kültür ve siyaseti üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu ileri sürülmektedir. Küreselleşme, yeni kültürel istilanın bir parçası olarak kabul edildiğinden, birçok ülkenin düşüncelerini, geleneklerini, medeniyetlerini ve kültürlerini korumak için birden fazla araç araması için bir güdü oluşturur. Kültürel aidiyetin gücünü veya bireyin kendi özgün kültürüyle ve onunla olan etkileşimiyle olan uyumunu ortadan kaldırmayı amaçlayan kalıplar olarak tarif edilmektedir (Semhat, 2005: 8).

3. IRAK'TA SİYASİ KÜLTÜR

Irak'ın siyasal süreçleri dış müdahalelerle, darbelerle, rejim değişiklikleri ve şiddet olaylarıyla oldukça çalkantılı bir içeriğe sahiptir. Bu bölümde Irak'ın siyasal kültürünün oluşmasında önemli rol oynayan siyasal kırılma noktaları üzerinde durulacaktır.

3.1. 1921-1958 Arası Irak'ta Siyasî Kültür

Yakın dönemde demokrasiye geçişle kendini yeniden inşa eden Irak devleti; sosyal, siyasal ve kültürel açıdan bir dizi geriliği barındıran bakiye üzerine kurulmuştur. Dünya ve bölge denkleminde az gelişmiş ülkeler kategorisinde yer alan Irak'ın mevcut koşullarını daha da kötürüm hale getiren kültürel-siyasal değerler, inançlar ve fikirlerin hâkimiyeti söz konusudur (el-Verdi, 2000: 39). Irak siyasal kültürünün oluşmasında geriliğin yanı sıra 2003 yılında yaşanan emperyalist işgal sürecinin ve yeni tip sömürgeleştirmenin üst üste binmesi aşiret-kabile gelenekleriyle yoğrulan Irak halkı için bir başka talihsizliği oluşturur.

Irak'ın 1918'de İngiltere tarafından manda himayesiyle başlayan uluslaşma süreci Saddam rejimiyle askeri bir diktatörlüğe evrilmiş ardından gelen ABD işgaliyle yüzyıl önceyi andıran bir siyasal iklime dönüş yaşanmıştır. Iraklı bireylerin tüm bu süreçlerde devletle kurduğu ilişki aşiret, din, mezhep gibi alt kategoriler üzerinden şekillenmiş, Iraklılıktan önce gelen kendi bireysel aidiyeti olmuştur.

Irak toplumunu oluşturan mezhep, aşiret, din vb. mevcut değerlerin yaygınlığı ve bu bilinçaltının pekişmesi toplumunun büyük bir bölümünde bireylerin algılarında, hislerinde, değerlerinde ve duygularında devleti yadsıyan, kendi alt otoritesini inşa eden bir içerik sunmaktadır. Bu zihniyetin ve etkilerinin günümüze kadar devam etmesi Iraklı bireylerin aşiretine olan sadakatinin ve aidiyetinin Irak devletine bağlılıktan önce geldiğinin göstergesidir. Siyasal kültürün geniş ulusal çıkarlardan ziyade dar grupsal çıkarları (aşiretçi, mezhepçi ve dinsel çıkarlar) içerdiği bir ülkede uluslaşma sürecinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi de beklenemez. Bu durum Irak uluslaşmasının önünde engel olmasının yanı sıra Irak'ın genel toprak bütünlüğü

içerisinde kendine tehdit oluşturan bölünme potansiyeli yüksek bir dinamik taşıdığı da ifade edilmelidir (Atika, 1998: 20). Kapitalist üretim süreçlerine uyum sağlayamayan liberal gelişimini tamamlayamayan, siyasal iktidarın önce manda daha sonra askeri diktatör ve nihayetinde yeni tipte sömürge şeklinde devam ettiği Irak'ta her Iraklının kendine ait bir Irak'ı oluşur.

Irak'ta tarihsel süreçte iktidara farklı hükümetler gelip gitse de birbirini takip eden hükümetlerin yoksul halka, entelektüel ve Arap milliyetçisi kesime yönelik politikaları değişmedi. Baskı ve siyaset tekelini sopa gücüyle elinde bulunduran askeri-bürokratik elit, kurduğu rejimle kendine sosyal dayanaklar oluşturur. Irak siyasal kültüründe iktidar yandaşları ülkenin ve ulusun genel çıkarlarından ziyade kamusal kaynaklardan kendi çıkarları doğrultusunda tasarruf ederler (Potato, 1990: 65-71). Irak'ta inşa edilen biat ve boyun eğme kültürüyle başta entelektüeller olmak üzere halkın bir kısmını da içine alan rejim karşıtı hareketler oluşsa da bu hareketlerin rejimi kökten değiştirebilecek güçte olmadığı bir dizi pratikle açığa çıktı. Irak'ta kurulan totaliter rejimler, mevcut iktidarın sonsuza dek sürmesini hedeflediler. Mevcut yönetimler bu hedef doğrultusunda iktidarda kalmak için halk adına ve halka rağmen uygulamaları hayata geçirmekten geri durmadı (Matlub, 2004: 103).

Böylesi bir düzende demokrasi kültürünün yerleşmesi güçtür. Ayrıca demokrasi kültürünün yerleşememesi Irak'taki farklı kültürlerin, inançların ve aidiyetlerin dışlanmasına ve baskı görmesine neden olur. Dolaysıyla uluslaşma sürecinde siyasal kültürün birlikten ziyade farklı kültürlerin birbiriyle çatıştığı ve ayrıştığı kaotik bir tablo oluşur (Hüseyin, 2006: 186).

Irak kültürünün sıkıntılarının başında siyasî nedenlerle sivil toplumun yetersizliği, ülke aydınının özgürce nefes alamaması, yaşamına ve konumuna dair duyduğu endişe gelir (Ahmed, 2006: 29). Iraklı aydınların bir kısmı mevcut rejimle karşı karşıya gelmeyi, baskılara rağmen var olabilmeyi tercih ederken önemli bir kısmı da mevcut rejimin memuruna dönüştüler. Bunu bilinçli bir tercih olarak yapanlar olduğu gibi terör, yıldırma, baskı, şantaj ve para tuzaklarıyla karşı karşıya kalarak kabullenmek zorunda olanlar da vardı (Ebu Heyf, 2006: 105).

Bağdat'ın 1258'de Hülagü'nün iktidarından düşmesinden bu yana Irak, Iraklılara itaat ve boyun eğme politikası ve kültürünü dayatan karanlık yüzyıllardan, geri kalmışlık ve işgallerden geçerek günümüze ulaştı. 20.yüzyılın başlarında Irak devletinin kurulmasından sonra geçmişin mirasını yüklenen otoriter rejimlerin politikaları parçalanmış bir toplum, durgun bir ekonomi, ataerkil ve aşiret kültürü ve sosyal bölünmeler ve siyasî çatışmaların yaşandığı kaotik bir toplum meydana getirdi.

Büyük petrol ithalatının varlığından ve maddî, manevî ve insanî yeteneklerin mevcudiyetinden ve Irak devletinin kurulmasından yarım asır sonra Irak'ta kendi ayakları üzerinde duran bir devlet inşa edilemediği görülür. Toplumsal yaşam alanlarında çarpık politikalar uygulanıp devlet yönetiminde şahsi çıkarlar ve kişi otoritesine ağırlık verildiği için güçlü bir sınai, zirai ve ticari taban oluşturulamaz. İktidarların toplumdan uzak olması Irak halkının gerçek gündemlerinin hiçbir zaman ülkeyi yönetenlerin gündemi haline gelmemesine neden olduğu söylenebilir.

1958'deki reform, aşiret şeyhinin otoritesi zayıflatılmaya çalışılsa da reform, toplumdaki sosyal ve siyasî yapının karmaşıklığını artırmıştır. İktidar beklediği gücü elde edemezken reform, taşradaki işçilere isyan ve çatışma araçları sağlamıştır. Reform vatandaşların siyasî farkındalığından kaynaklanan içsel bir canlılıktan ziyade İngiliz Mandası ve politikalarının yönetiminden kaynaklanan bu süreçtir. Reform sonrasında yaşanan olaylar iç savaşı andıran düzeylere ulaşır (Ebu Dan, 2007: 98).

1920'de Irak, Birleşik Krallık'a ait savaş ganimetlerinin bir parçası haline geldi. Ülkenin büyük bir bölümünde aşiretler arasında çekişmeyi başlatan İngiltere çatışmalara müdahale etti. İngiliz kuvvetlerinin Irak'ın orta, kuzey ve güney bölgelerinde başlattığı askeri operasyonların bir süre durdurulmasının ardından, ilk geçici hükümet kuruldu. Daha sonra İngilizlerle ortaklaşa Irak'ın işlerini yönetebilecek bir kraliyet hükümetinin ilan edilmesi süreçleri izledi. Irak, Osmanlı yönetiminden sonra İngilizler tarafından kurulmuştu. Yönetim değişikliğinden sonra 1921'de Faysal bin Al-Hüseyin'in Irak Kralı olarak taç giyme töreni Irak'ın siyasî tarihinde önemli gelişmelerin yaşanacağının habercisiydi. Taç giyme töreninden kısa bir süre sonra Irak ulusal anayasasında yeni bir sistemin kurulacağına dair ilk işaretler yer alır. Kurulan yeni sistemi de İngilizler yönetiyordu. Irak, 1925 Irak Temel Yasası'nın ilan edilmesiyle modern Irak imajının çizilmeye başlandığı

anayasal koşullara tanık oldu. 1920'lerden 1958'e yani monarşinin sonuna kadar varlığını sürdüren anayasa Iraklıların bildiği ilk anayasal mevzuattı.

Irak halkının önemli bir kısmı, Osmanlı İmparatorluğu'nu İslam halifeliği değil, işgalci güç olarak görüyorlardı. Bu algı kendilerini özgürleştirecek İngiliz işgalini dört gözle beklemelerine neden oldu. İngilizlerin getirdiği yeni kuralların adaletsiz bir işgal olduğunu zamanla anladılar. Bu nedenle Irak halkı arasında hoşnutsuzluk yavaş yavaş ve gizli bir şekilde yayılmaya, mücadeleye dönüşmeye başladı. Osmanlı'dan kurtulup İngilizler tarafından özgürleşeceğini düşünen Irak toplumu İngilizlerin sömürgeci oyunlarının bir parçasına haline gelmişti. Bu anlaşılsa da iş işten geçmişti (el-Verdi, 2008: 33).

25 Nisan 1920'de San Remo'da yapılan Müttefik Konferansı, Irak halkında büyük bir şok etkisi oluşturdu. Konferansta 1916 Sykes-Picot Anlaşmasındaki Irak, Ürdün ve Filistin'in sömürgeleştirilmesi yönünde karar varılmıştı. Konferansta alınan manda kararı, ulusal umutlara bir darbe olarak görülüp Birleşik Krallığın kendi kaderini tayin hakkını elde etme sözünü yerine getirme niyetinin olmadığının kanıtıdır. İngiliz kuvvetlerinin Irak üzerindeki mutlak kontrolüyle Iraklıları adaletsiz yaşamaya sürükleyen İngiliz politikasının ilk nüveleri konferansın içeriğinde görülebilir.

Iraklılar, işgalci gücün kötü politikasına ilişkin şikâyetlerini din âlimlerine sunmuşlardır. Âlimler, işgalcilere karşı mücadeleyi desteklemek için genel halkla aynı safta yer almış adaletsizliğe karşı silaha sarılmayı ve zorbalıkla mücadeleyi teşvik eden fetvalar vermişlerdir (el-Hüsni, 1972: 87).

Irak'taki ulusal hareket, İngiliz hâkimiyetini kesin bir şekilde reddettiğini ve onu sömürgeciliğin en kötü biçimlerinden biri olarak gördüğünü ilan etti. İlanın hemen ardından mandaya karşı güçlü bir halk tepkisi geldi. Ulusal hareket kitleleri İngiltere'ye karşı birleştirerek tüm güçlerini seferber etti. 30 Haziran 1920'de durum, silahlı bir devrime dönüştü. Üç ay süren devrim, İngiliz hükümetinin manda kararını değiştirmeye zorlar (el-Cidde, 2004: 18-19).

16 Temmuz 1921'de İngiliz Yüksek Komiseri, Başbakan Abdulrahman El-Nakip'in teklifi ve Irak Bakanlar Kurulu'nun 11 Temmuz'da aldığı kararla ilgili olarak, tüm Irak halkına yönelik bir tebliğ yayınladı. Tebliğde hükümetin, hukuka bağlı

demokratik, anayasal, temsili bir hükümet olması şartıyla Prens Faysal'ın Irak Kralı olarak adlandırılmasına karar verildiği açıklandı (el-Verdi, 2007: 60-65). İngiliz hükümeti, Irak ulusundan doğrudan izin alınması ve bu kararın onaylanması gerektiğini belirtir. Bakanlar Kurulu, İçişleri Bakanlığı'ndan, halkın resmî görüşünüm alınması için idari yollara başvurulması talimatı verir. Talimata uygun şekilde İçişleri Bakanlığı, süreci denetlemek için komisyonlar kurdurdu. Prens Faysal'ın Irak'ta cumhurbaşkanlığı yapması konusunda yapılan seçimlerde Irak halkının %97'lik bir oy oranıyla seçimlerde halkın onayı alındı (el-Hüsni, 1998: 58).

23 Ağustos 1921'de Irak eyaletlerinden delegelerin katıldığı büyük bir törenle Kral I. Faysal, Bağdat'ta taç giydi. Fakat İngiliz kararnamesiyle anayasal monarşinin kurulmasını öngören anayasa henüz yürürlüğe girmemiştir. Çünkü Irak işgal altında bir ülke statüsünde olduğu için bu anlaşma henüz gerçekleşmemiştir (Morris, 2009: 93). 23 Ağustos 1921'de Kral I. Faysal'ın taç giyme töreninde yaptığı konuşmasında önceliklerinin demokratik kurallara dayalı bir anayasa hazırlayacak Kurucu Meclis seçimlerini yapmak olduğunu belirtir. Irak-İngiliz anlaşmasının onaylanmasının yanı sıra anayasanın Irak halkının hayatında acil bir talep olması Kurucu Meclisin öneminin göstergesidir. Halkı temsil eden Kurucu Meclisin misyonu İngiliz Mandası ile müzakere edip halkın taleplerini sunmak için bir heyet oluşturmaktı. Müzakerelerle Irak'ın kaderini ve yönetim biçimini belirlemek hedefleniyordu (1925 Temel Hukuk Belgesi).

Seçimler için geçici bir sistem kurularak seçim kurulu oluşturuldu. Ancak koşulların uygun olmadığı iddiasıyla seçimlerin yapılmasına izin verilmedi. Irak-İngiliz anlaşmasının geçerlilik süresinin yirmi yıldan dört yıla çıkarılması, seçimlerin yapılması için yeni ve uygun koşullar oluşturdu. Başarılı olan Kurucu Meclis 27 Mart 1924'te konseyi açtı (el-Cidde, 2004: 31). Bu konseyin görevleri ve Kurucu Meclis Yasası aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

- Irak-İngiliz Antlaşması'nın Onaylanması: seçimlerin yerini alması için 1922'de kararlaştırılan enstitüler.
- Temel Yasanın Onaylanması: 1925 Temel Yasası ilk yazılı Irak anayasasıdır. Kurucu Meclis oybirliğiyle Temel Yasa'yı onayladı ve Kral bu yasayı 21 Mart 1925'te onayladı.

- Temsilcilerin seçimi için yasanın çıkarılması: Kurucu Meclis bu görevi üstlendi. 2 Ağustos 1924'te yasa oylandı ve üyelerin çoğunluğu tarafından onaylandı.

Irak'taki sivil yaşam, Irak hükümetlerinin kurulmasını takip eden birkaç yıl içinde modern biçimini aldı. Bu nedenle yönetim, eğitim, sağlık ve kentsel hizmetlerin uygun şekilde planlanması için seçilmiş belediye meclisleriyle çalışmalarına devam etti.

Aşiret-mezhep farklılıkları ekonomik ve politik nedenlerle topluma hâkim olan kargaşa durumunu azaltmaya çalışan yeni bir ruh ortaya çıktı. Bu durumun en önemli nedenleri sulama suyunun kontrol edilememesi, iç güvensizlik ve yetersiz dağıtım sorunlarının ortaya çıkmasıydı. Toprak sahiplerinin aç gözlülüğü ve yanlarında çalışan çiftçiler arasındaki tarımsal üretimin dağılımı konusunda çatışmaya varan huzursuzluklar yaşandığı da görülmektedir (Loncreek, 1988: 273-277).

Bakanlıkların kurulmasından birkaç yıl sonra, Irak'taki siyasî akımlarla farklı etnik ve mezhepsel eğilimler arasında en belirgin farklılıklar ortaya çıktı. Irak'ta ayrılık savunucuları, ortak Arap bağlarını ve miras alınan Arap-İslam medeniyetini istemediler. Bu bağların Irak'ın bağımsızlığını etkileyerek onu daha büyük bir Arap devletinin parçası haline getirebileceğini iddia ettiler.

Araplar üniter siyasî doktrini mensupları Arap birliğinin kurulması çağrısında bulundular. Mevcut Irak siyasî varlığını yapay veya bölgede nüfuzlarını sürdürmek isteyen yabancı ülkelerin kalıntılarından meydana geldiğini öne sürdüler. Irak'ın doğal varlığının aslında büyük bir Arap devletinin parçası olduğunu ifade ederek birleşik Arap devletini savundular.

Aleni veya gizli Irak'tan ayrı bir Kürt devletinin kurulmasını talep eden Arap ülkeleriyle bütünleşmeyi reddettiklerini açıklayan Kürtler, Irak'ın büyük Arap birliği içinde kaynaşmasına karşı cephe aldılar. Çünkü Arap Birliğinin Kürtler açısından iyi sonuçlar doğurmayacağını düşünüyorlardı. Irak devletindeki petrol kuyuları ve diğer doğal kaynaklar açısından zengin olan Kürt bölgesinin de Arapların hâkimiyetinde olması gerekiyordu. Irak nüfusunun mezhepsel azınlığını oluşturan Şiiler de büyük bir yerleşim biriminde azınlık olacakları için büyük bir Arap ülkesine entegrasyona karşı çıktılar.

Sünni Araplar ve Iraklı bazı Sünniler, büyük Arap birliği içinde birleşmekten korkmalarına rağmen bu birleşmenin çoğunluğu temsil ettiği düşündüler. Arap ülkeleriyle siyasî konumlarını güçlendirecekleri gerekçesiyle Arap birliğini desteklediler. Anacak bu durum Arapların ayrışmasıyla sonuçlanabilirdi. (Hadduri, 1974: 11-12).

Kral Faysal hükümeti, 23 Ağustos 1921'de Irak Kralı olarak taç giyme töreninden Abdulrahman El-Nakip'in Başbakan olarak atanmasından bu yana devam etti. Daha sonra halefi Abdul Mohsen Al-Saadoun, bir yıl sonra bu pozisyonu aldı. 8 Eylül 1933'e kadar görevini sürdüren Faysal İsviçre'nin Bern kentinde kalp krizinden öldü.

Kral Faysal, Irak'ı Milletler Cemiyeti'ne dâhil ederek tam bağımsızlığa doğru yeni ve gerçek bir aşamanın eşiğine getirir. Bağımsızlık anlaşması için İngiliz hükümetine karşı büyük çaba sarf etti. Bağımsızlık anlaşması, Irak'taki yönetimi İngiliz yetkililerin suistimallerinden kurtaracak tek çözümdü. İngiltere'nin böyle bir anlaşma yapılmasına karşı çıkmasına rağmen, 30 Haziran 1930'da imzalanmıştır (el-Ömer, 1977: 261).

Bu anlaşmanın idari açıdan en önemli hükümlerinden biri, 1932'de Irak üzerindeki manda idaresinin sona erdirilmesidir. Böylece İngiliz memurlarının hizmetlerinden vazgeçilmiş İngiliz çalışanların, danışmanların ve uzmanların maaşları da dâhil olmak üzere Irak devlet bütçesi taşıdığı ağır yüklerden kurtulmuştur. İngiliz Akreditasyon Kurumu'na yapılan harcamalara ek olarak, yabancı yargı ayrıcalıklarını da ortadan kaldırır. Böylece Irak'ın Milletler Cemiyeti üyeliğine girmesindeki engel de kaldırılmıştır (el-Hüsni, 1982: 241).

23 Ağustos 1921'de Kral Faysal bin El-Hüseyin'in Irak tahtını devralması için yapılan çağrı, demokratik, anayasal, yasalara bağlı temsili bir hükümetin kurulması şartına bağlıydı. Bu İngiliz hükümetinin Irak'a hâkimiyetini, Milletler Cemiyeti'nin kurduğu manda sistemiyle dayatma isteği üzerine 11 Temmuz 1921'de toplanan geçici Irak Bakanlar Kurulu kararına göredir (Mustafa, t.y.: 20).

1921 yılında Irak'ta ulusal hükümet sisteminin kurulmasıyla Bağdat Denetim Sendikası başkanı Abdulrahman El-Nakip başkanlığındaki birinci ve ikinci Irak bakanlıklarında bir yasama otoritesinin kurulmasına dair şartlar belirlenemedi. Abdulmuhsin Es-Sadun ülkede başbakan olduktan sonra hükümeti, Kurucu Meclis

seçimlerini düzenlemeye ve tam özgürlüğü koruyarak seçimlerin yürütülmesine ve yasadışı müdahalenin önlemesi için çalışacağına söz verdi.

İlk olarak ikincil temsilcilerin seçilmesini gerektiren bir kurucu meclis seçimini başlatmak için 4 Mart 1922'de bir kraliyet vasiyeti yayınlandı ve seçimlerinden sonra 100 delege kurucu meclis üyesi olarak seçildi. Seçimler, 12 Temmuz 1923'te dönemin siyasî şartlarına rağmen, din adamlarının temsil ettiği dini otoritelerin emirlerine ve fetvalarına uygun olarak halkın birçok kesiminin boykot edilmesinin ardından başladı (el-Verdi, 2007: 278).

Anayasada kral, bakan veya sorumlu bakanların önerisi ve başbakanın onayıyla kraliyet kararnameleri çıkararak yasama erkine yetkilerini kullanma hakkı vermiştir. Temsilciler Meclisi, Irak siyasî sisteminde, toplam milletvekili sayısının dörtte birini geçmemek üzere, Senato üyelerinin atanması sistemini kabul etti(el-Hüsni, 1998: 239). Irak'ta anayasayla Senato sisteminin getirilmesiyle parlamenter sistemin Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası'nın varlığına dayandığı Birleşik Krallık'taki örneği uygulanmıştır. Bu durum seçilmiş Temsilciler Meclisi'nin rolünü zayıflattı. Birbirini takip eden bakanlıkların, kendi politikalarına karşı çıkan sözleri Meclisi kasten feshetme politikalarını Temsilciler Meclisi ile ele alma ihtimalindeydi.

Temsilciler Meclisi, 1925 tarihli Temel Kanun, Temsilciler Meclisi'nin oluşumu konusunu, Temsilciler Meclisi Seçim Kanunu adı verilen kendi kanunu aracılığıyla ele almıştır. 30 yaşını doldurmuş her Iraklı erkek, anayasada belirtilen engellerden herhangi birini taşımamak kaydıyla Temsilciler Meclisine aday olma hakkına sahiptir. Temsilciler Meclisi, temsilci seçme nitelikleri ve seçilmelerine karşı yapılan itirazla ilgili konularda karar verebilir. Temsilciler Meclisi üye sayısını belirleme mekanizmasına gelince, her 20.000 erkek nüfus için bir temsilci seçilir. 1928'deki temsilci sayısı 87 idi. Genel olarak yasama erkinin bu dönemdeki çalışmalarında öne çıkan özellik, yasama ve yürütme erkleri arasındaki denge kuralına dayalı parlamenter sistemin arzuladıklarının aksine, yürütme erkine tabi olduğunu göstermektir. Irak, uzun süre sıkıyönetim altında yaşadığı için güçler iktidarın elinde birleşmiştir. İktidar yasama ve yargı yetkilerini kullanırken yürütme erkinin de önemli ölçüde güçlenmesine yol açmıştır. Bu durum yetkilerin kötüye kullanılması anlamına gelmekteydi.

20.yüzyılın başlarında Irak'ta kurulan monarşinin İngiliz işgalinin ürünü olduğu ve Irak anayasal içtihadının, bütünleşik bir anayasa çıkarabilecek düzeyde olmadığı bir sır değildi. 1925 tarihli Kanun-i Esasi'de İngilizlerin doğrudan müdahalesinden doğan eksiklikler giderilir. Bu nedenle anayasa maddelerinin çoğu yoruma açıktı (el-Cidde, 2004: 64).

Kral I. Faysal'ın 1933'te ölümünden sonra 21 yaşındaki oğlu Şehzade Gazi tahta geçerek Irak Kralı olarak taç giydi. Siyasî, idari ve diplomatik tecrübesi, babasının devleti yönetme tecrübesine kıyasla geri düzeydeydi. Faysal'ın ölümünden sonra, Kral Gazi'nin saltanatı siyasî ve idari istikrarsızlıkla karakterize oldu, askeri liderlerin etkisi sivil unsurların etkisine baskın çıktı. Siyasî, dinsel ve etnik çatışmalar ülkeyi kaosa sürükledi.

Korgeneral Bekir Sıtkı, ordunun devlet işleri üzerindeki hegemonyasının devam etmesi nedeniyle şiddetli sarsıntılara yol açan bir askeri darbe gerçekleştirdi. Bu girişim Korgeneral Sıtkı'nın öldürülmesiyle sonuçlanır (Zeki, 2020: 147). Ancak İngiliz hâkimiyetine karşı duran Kral Gazi, Irak'ın siyasî ve ekonomik meselelerinde İngilizlere karşı sert tavırlar takınarak ve milli duygularla karakterize bir politika benimser. Kral Gazi'nin uyguladığı politikalar onun geniş bir popülarite kazanmasını sağlarken kral, yurtsever hareketleri tatmin etmeyi başarır. Kral Gazi, özel konutu Çiçekler Sarayı'nda özel bir radyo istasyonu kurdurarak İngiliz sömürgeciliği karşıtı milliyetçi konuşmalarıyla Suriye, Filistin, Irak ve Kuveyt'teki, Arap kitleleriyle iletişim kurmaya başlar. Gazi'nin çağrıları Arap dünyası düzeyinde bir ciddiyet alınır. Kuveyt halkının büyük bir bölümü bu çağrılara yanıt vermiş ve Irak'la bütünleşme talepleriyle büyük gösterilerin yapılmışlardır. Kuveyt İngiliz himayesinde olduğu için bu durum İngilizlerin kaygısını artırır (Zeki, 2020: 148). İngilizler, halkın birleşme talepleri karşısında sağlam bir tavır alan Kuveyt hükümdarını destekler. Hükümdar, Irak'la bütünleşmeyi talep eden hareketleri bastırdı. Yasama Meclisini feshetti ve Kral Gazi'yi destekleyen unsurları ortadan kaldırdı. Kral Gazi'nin Irak'ta Majid Al-Kuveyt'in elinde olması fikri, dünya savaşından önce ilk Arap liderlerinin arzuladığı gibi Irak'ın Arap ülkelerini birleştirme planları arasındaydı.

Ancak, Kral Gazi'nin saltanatı sırasında bazı siyasî başarılar da olmadı değil. Bu başarılar arasında 1937'de Sadabad ittifakının imzalanması da vardı (Zeki, 2020:

149). Bu anlaşma, Kral Gazi ve komşu ülkeler İran ve Türkiye döneminde imzalanarak Afganistan'a kadar uzandı. Osmanlı İmparatorluğuyla Fars devleti arasında Orta Çağ'a kadar uzanan gerilimi de hafifletti (Zeki, 2020: 160).

Irak'ın Türkiye ve Afganistan ile çabaları devam etti. Irak, Türkiye, İran ve Afganistan 4 Temmuz 1937'de (Sadabat Paktı) adı verilen bir saldırmazlık paktı imzaladılar. Bu anlaşmanın imzalanması, dört ülkenin halklarını ve ordularını bir araya getirmeyi ve rakiplerine karşı koymalarını sağlayacak güçlü bir insan ve askeri blok oluşturmayı amaçlıyordu (Zeki, 2020: 161). Buna ek olarak, ittifak, İngiltere'nin Orta Doğu bölgesine dayattığı mutlak hegemonyaya bir miktar meydan okuyan dört ülkenin iradesiyle yapıldı (Zeki, 2020: 163).

Bu antlaşmanın amacı, aralarında dostluk ve iş birliği ilişkisini güvence altına almaktı. Milletler Cemiyeti tüzüğüne göre ek garantiler yoluyla Ortadoğu'da barış ve güvenliğin sağlanması ortak amacına göre kurulmuştu. 27 Ağustos 1928'de Paris'te imzalanan Savaşın Reddi Antlaşması'na ve ait oldukları diğer antlaşmaya göre taahhütlerinin derin duygusuna göre genel barışı sağlamak için hepsi Milletler Cemiyeti tüzüğüne uygun olarak antlaşmaya girmeye karar verdiler. Ülkelerin temsilcileri; Irak için Naji Al-Aseel Irak'ın dışişleri bakanı, Tevfik Rüşdi Aras ise Türkiye'nin dışişleri bakanıydı. Afganistan Dışişleri Bakanı Fayez Muhammed Khan ve İran Dışişleri Bakanı Enaya Sami imzaladı (Zeki, 2020: 155).

Yüksek ihale makamlarının, başkalarının içişlerine asla karışmama politikasını izlemeyi taahhüt ettikleri ve daha yüksek ihale makamlarının da ortak sınırları aşmama sözü verdiği konusunda anlaşmışlardır. Yetkili yüksek makamların ortak çıkarlarını etkileyen tüm uluslararası uyuşmazlıklarda birbirleriyle istişarede bulunmalarının onaylanması ve ayrıca akit taraflardan birinin veya hepsinin üçüncü kuvvetlerle olması halinde hiçbir şekilde başvurmayacağının taahhüt edildi. Sözleşme yapan diğer taraflardan herhangi birine karşı herhangi bir saldırıya geçilmeyeceği beyan edildi. (Zeki, 2020: 156). Pakt, Fransızca olarak yazılmış ve dört muhatap tarafından da kabul edildiği için imzalanmıştır. Yüksek makamların her birine birer nüshası verilerek paktın süresi beş yıl olarak tekrar güncellenmesi açık bir şekilde kabul edilmiştir (Zeki, 2020: 159).

Kral Gazi, Irak'taki İngiliz nüfuzunu genç Irak devletinin kurulması ve gelişmesinin önünde bir engel teşkil ettiği düşüncesiyle problem olarak tanımladı. İngilizleri yeni keşfedilen petrol ve arkeolojik zenginliklerin yağmalanmasından sorumlu tuttu. Bu nedenle, saltanatı sırasında Hitler hükümetiyle yakınlaşma sinyalleri verdi (Zeki, 2020: 162). Kral Gazi 1939 yılında İngiltere'nin parmağının olduğu kaza görünümlü suikast sonucu yaşamını yitirdi. Kral Gazi dönemi böylece son buldu (Zeki, M. E. 2020:163).

İkinci Dünya Savaşı'nda işçi hareketinin büyümesiyle ortaya çıkan siyasî koşullar Irak ekonomisi üzerinde de etkisini hissettirmeye başlamıştı. Ulusal lider Reşit Ali el-Geylani'nin adıyla anılan 1941 devriminden sonra hızla dağılan Ulusal Demokrat Parti ve Bağımsızlık Partisi başta olmak üzere birçok siyasî parti tarafından yeni bir İngiliz hâkimiyeti onaylanmıştır (Sluglet ve Sluglet, 2003: 72). 1948'de "Wathba" olarak bilinen büyük halk ayaklanmasının patlak verdi. Halk ayaklanması, yaşam koşullarını iyileştirmek ve onu 1930'da İngiliz enstitülerine zincirlenen ulusal bağımsızlık savaşına bağlamak için siyasî sisteme karşı durma kararlılığının bir ifadesiydi. İngiliz hâkimiyetini uzatma emri, İngiltere ve Irak hükümetleri arasında küçük değişikliklerle 20 yıl daha kabul edilmişti. 1948'de Portsmouth Anlaşması Irak'taki aktif siyasî partiler tarafından incelenen ve aleyhinde açıklamalar yapılan 1930'daki Anglo-Irak Anlaşmasının revizyonuydu.

Anlaşma taslağının gazetelerde yayınlanmasının ardından Seyyid Salih Jabr liderliğindeki Al-Ahrar'a göre Muhammed Mehdi Kubba liderliğindeki Bağımsızlık Partisi ve Kâmil Chadirji liderliğindeki merkez sol parti, Ulusal Demokrat Parti de vardı. Enstitü öğrencileri bu verilerden etkilenerek üç gün boyunca grev ve gösteriler düzenlemeye karar verirler. Yaşanan olaylarda 4 öğrenci ölmüş çok sayıda kişi de yaralanmıştır (el-Hüsni, 1998: 258). Abdülkerim Kasım'ın 14 Temmuz 1958'deki darbenin ardından trajik bir şekilde monarşi sona erer. 14 Temmuz Darbesine kadar Irak devletinde önemli değişiklikler meydana geldi ve bunlardan en öne çıkanları şu şekildeydi:

Kral II. Faysal'ın 1953'te reşit olduktan sonra taç giymesi ve amcası Abdullah'ın 1939'da Kral Gazi'nin ölümünün ardından vasilik yapmasından sonra, vasi siyasî hayatın kontrolünde önemli roller oynadı. Haziran 1954'te Başbakan Nuri el-Said

Avrupa'ya seyahat ederken, ana rakiplerinin etkisinin olmayacağı bir Temsilciler Meclisi oluşturmak için parlamento seçimleri yaptı.

Birleşik Ulusal Cephe, Temsilciler Meclisi'ndeki 135 sandalyenin 11'ini almayı başardı. Cepheler, Ulusal Demokrat Parti, Bağımsızlık Partisi ve Komünist Parti tarafından temsil edilen üç ana partinin üzerinde anlaştıkları bir siyasî ittifakın ifadesiydi.

Başbakan Nuri Said Paşa 1954'te Avrupa'dan Irak'a döndü. Paşanın dönüşüyle bir dizi anti-demokratik uygulamalar yürürlüğe koyuldu. Böylece muhalefette olan partilere baskı, çalışmalarının engellenmesi, sahada yayın faaliyeti yapan muhalif basın gruplarına yönelik takipler arttırıldı. Bununla birlikte mevcut parlamentoyu fesheden Nuri Said Paşa, kendisine yakın siyasîlerden oluşan bir meclis kurma girişiminde bulundu. 1955 yılında ise Bağdat Paktı'nın kurulmasında önemli rol oynadığı için Irak siyasetinde popülaritesi arttı. 1956 yılı sonunda Irak rejiminin izolasyonunu artıran ve tüm Arap rejimleri tarafından reddedilmesine neden olan Süveyş krizinde yaşananlar Arap ulusal duygusu artmasına ve Cumhurbaşkanı Abdül Nasır'ın desteklemesine neden olur. Kurulduğu günden bu yana subay sayısında hızlı bir artış kaydeden Irak ordusunun yavaş ilerlemesi, sivil hakların yokluğu ve durumunun kötüleşmesinden kaynaklanan memnuniyetsizlik de buna eklendi.

Hür Subaylar Grubu'nun 1956'dan bu yana faaliyetlerinin artması, hükümet yetkililerinin dikkatini çekti. Çok sayıda subayın gruba katılmasına neden olan Süveyş krizi, grubun askeri güç kullanarak faaliyetlerine devam etmesine neden olur.

Bu olaylar 1958 Temmuz Darbesi'nin doğrudan veya dolaylı olarak ateşlemesine Irak'ta cumhuriyet rejiminin ilan edilmesine büyük katkı sağlamıştır. Monarşi, 14 Temmuz 1958 sabahı askeri darbeyle sona ermiştir. Darbeden sonra kral ve kraliyet ailesinin tüm üyeler Bağdat'taki Rehab Sarayı'nda öldürülmüştür (Sluglet ve Sluglet, 2003: 77). Irak'ın monarşiden cumhuriyete doğru geçişi askeri bir rejimin tepeden inmeci gölgesi altında gerçekleşmiştir.

3.2. Bağımsızlık Sonrası Siyasî Kültür (1958-2003)

14 Temmuz 1958 darbesi, Irak devlet tarihinde uzun süren bir dönemi sona erdirdi. İngiliz işgali tarafından kontrol edilen monarşi sistemi ortadan kalktı. Böylece Irak devleti, iktidarı ele geçiren darbeyi yapanların yönetimine geçti.

3.2.1. 14 Temmuz 1958 Abdülkerim Kasım Darbesi

Darbenin öncüleri asker kökenli olduğu için siyasal düzende asker hâkim oldu. Kolordu içinde ve dışında komplo hâkim bir gelenek haline geldi. Buna sadece siyasetin özünde değil, aynı zamanda kurallarında da derin farklılıkların hüküm sürdüğü bir ülkede nihai ceza olduğu gerekçesiyle şiddete başvurma eşlik etti. İşgal sona ermişti fakat bu sefer askeri diktatörlük inşa ediliyordu.

Merkezileşme ve hegemonya eğilimi, bölgesel veya topluluk özerkliği elde etme girişimlerini engelledi. Darbenin uygulayıcıları kurumlarla çeşitli halk gruplarını bir araya getirerek temsiliyetini arttırma çabaları başarısız oldu. Darbenin geçmişten radikal bir şekilde kopmak ve daha açık bir devlet inşa etmek için uyandırdığı popüler umutlar yavaş yavaş yok oldu. Irak halkı kendilerini, kraliyet döneminde hiçbir kesimin hoşlanmadığı baskıya dayalı rejimlere has kişi kültünü yansıtan bireylerin liderliği altında buldular (Tripp, 2006: 207-208).

1958'de monarşiye karşı yapılan 14 Temmuz darbesi, 20. Tugay'ın tanklarının 4 Temmuz sabahı erken saatlerde Al-Rehab Sarayı'ndaki kraliyet ailesini kuşatmak için Bağdat'a yönelmesiyle başladı. Kraliyet muhafızlarının direnme arzusuna rağmen Abdullah, onlarla müzakere ederek Maliki ailesi için ülke dışında güvenli bir geçiş sağlamayı umarak teslim olmaya karar verdi (Davis, 2008: 179). Ancak sarayı kuşatan askeri birlikten kimsenin yetki vermediği bir subayın yaptığı bir hata sonucu ateş açarak tüm aile fertlerini öldürdü. Gerçekleşen olaya dair hâkim olan görüş; eş zamanlı olarak tıpkı diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi iktidar değişikliğine yol açan askeri darbe tanımlamasıdır. Irak, 1958'de üç ana sebepten darbenin patlamasını hızlandıran olaylara tanık oldu:

I- Arap milliyetçi fikirleri: İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Arap ulusal hareketinin liderleri sosyal ve ekonomik gidişatı iyileştirmek yerine siyasî hedeflere ulaşmakla meşguldüler. Savaştan sonra liderlerin fikirleri, o

dönemin aktif genç nesli üzerinde etkili olan radikal aşırı ideolojilerin etkisi altındaki devrimci hareketlere yöneldi. Irak darbesi, sivillerle iş birliği yapan, kitle desteğini arkasına alan genç subaylar tarafından gerçekleştirildi.

II- Hükümetin benimsediği yöntemlerde hayal kırıklığı: Yeni nesiller, sorumluların izlediği politikadaki hayal kırıklıklarını fark ettikten sonra tatmin olmadılar. Darbeden beklenen işgalin ve monarşinin ortadan kaldırılmasıydı; fakat yerine koyulmasını istedikleri askeri bir rejim değildi. Mevcut durumdan umutlarını yitirmiş, bu yüzden kendilerine sempati duyan kitleleri ve mücadelelerinin destekçilerini, özellikle bağımsızlık getiren ve yabancı egemenliğinden kurtulan eski nesil ulusal liderlerin dünya savaşından sonraki endişelerini kışkırtmaya başladılar.

III- Birlik fikirleri: 1958'de Mısır ve Suriye arasındaki birliğin başlatılmıştı. Arap birliği, Iraklıların etnik duygularını uyandıran ve monarşinin sütunlarını zayıflatan bir birlik elde etme isteklerinin somutlaşmasıydı. Arap birliği, Arapçılığa, birliğe ve milli emellere karşı bir birlik olarak gördükleri için ulusal liderleri sevmeyen ve onların onayını alamayan Haşimi birliğine çağrı yapmaya çalıştılar (Hadduri, 1974: 9).

Darbeyi üstlenen hükümet eylemleri, kraliyet sisteminin kaldırılması ve cumhuriyet sisteminin ilanına odaklandı. Ayrıca, Abdülkerim Kasım'ın başbakanlık ve Savunma Bakanlığı'nı üstlendiği bakanlıklar kuruldu. Albay Abdüsselam Arif İçişleri Bakanı olarak görev aldı. Yeni hükümetin ilk faaliyeti kraliyet rejimiyle işbirlikçilerini tutuklamanın yanı sıra iki yasama konseyi, Temsilciler Meclisi ve Senato gibi önceki dönemin ana kurumlarını kaldırmak oldu.

Silahlı kuvvetler, polis ve memurların üst kademeleri arasında bir arınma işlemi gerçekleştirerek, onların yerine darbeye sadık kuvvetler getirdi. 14 Şubat 1958'de Irak Krallığı ile Ürdün Haşimi Krallığı arasında, Irak Kralı'nın Birliğin başkanı olacağı ve Bağdat ile Amman arasında altı aylık dönemler halinde bir geçiş hükümeti olacağı konusunda anlaşmaya varılan Haşimi Birliği kuruldu. 17 Şubat 1958'de Nuri Said Paşa başkanlığında Irak Senatosu ve Temsilciler Konseyi tarafından birlik anlaşması onaylandı. 14 Temmuz darbesinden sonra Silahlı kuvvetler, Irak'la Ürdün arasında 1958'de kurulan Haşimi Birliği'nin feshedildiğini duyurdu. Askeri yönetim,

Mart 1959'da Çin, Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerle derhal diplomatik ilişkilerin kurulmasına kadar Bağdat Paktı toplantılarına katılmayacağını vurguladı (Sluglet ve Sluglet, 2003: 84). Irak Bakanlar Kurulu, Moskova'ya yaptığı gizli ziyaretten döndüğünde Şam'a gelen Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır ile görüşmek üzere bir heyet gönderme kararı aldı (ez-Zübeydi, 1981: 209).

Abdülkerim Kasım, Başbakan ve Savunma Bakanının yanı sıra Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı görevlerinde bulunarak darbedeki liderliğini pekiştirdi. Abdülkerim Kasım, sosyal reformu gerçekleştirmenin ve bir Irak ulusal toplumu inşa etmenin öncesinde Arap dünyasına ciddi bir bağlılığın gelmesi gerektiğine inanan Ulusal Demokrat Parti'nin görüşlerine sempati duyuyordu. Ancak darbenin önde gelen ismi Abdüsselam Arif, Arap Birliğini savunuyordu. Abdülkerim Kasım, Abdüsselam Arif'i ve yandaşlarını zayıflattı. Abdüsselam Arif görevinden azledilerek Federal Almanya Cumhuriyeti'nde büyükelçi olarak görevlendirilir. Abdüsselam Arif, 1958 yılının Ekim ayı başlarında gizlice Bağdat'a dönerken tutuklanır. Abdüsselam Arif'in tutuklanmasında Baasçılardan ve Arap milliyetçilerinden yandaşları olumsuz yönde etkilense de varlığını sürdürdü (Tripp, 2006: 211-213).

Yeni hükümet kadrolarının deneyimsizliği, bürokraside birlik ve organizasyon eksikliğine yol açtı. İktidardaki en yüksek pozisyon gelme amacıyla devlet içinde mücadeleler yaşanır. Darbeden sonra istikrarlı bir yönetim düzeni oluşturulamaması devletin hâlâ zayıf olduğunu halk desteğine ihtiyaç duyduğunun göstergesidir. Hükümetin ayakta kalması için alınan tedbirler doğrultusunda partiler açıktan faaliyetlerini yürütemiyorlardı. Ancak hükümet, Ulusal Demokrat Parti ve İstiklal Partisi gibi birtakım partiler çalışmalarını gizli yürütmek zorunda kaldı. Adil seçimler yapılmadığı demokratik bir geçişin yaşanmadığı siyasal düzende rejim muhalefeti yeraltında çalışmaya zorlandı.

Abdülkerim Kasım döneminde (1958-1963) siyasî ve sivil özgürlükler alanında yapılan ilerleme yaşansa da yürürlükteki Tarımsal Üretim Kuralları, çıkarılan Tarım Reformu Kanunuyla beş yıl süreyle reddedilir. Bu karar Irak'ı bir dizi alanda geriye düşmüştür. Darbeden sonra kitle örgütlerinin ve işçi sendikalarının kontrolünü ele geçiren Irak Komünist Partisi'nin karşısına çıkan bu eylem, Bağdat sokaklarındaki kitlelere bir direktif niteliğindeydi. Bu kitleler kaderini tayin etmek için yeni

hükümete bağlıydı. Devrimci değil, reformcu olduğu açıktır (Sluglet ve Sluglet, 2003: 88).

Kasım, geniş bir kitlenin gözünde ilkeli bir lider olarak yönetimde kalmaya devam etti. Siyasî, ekonomik ve sosyal programların uygulanmasına başvurmasının bir sonucu olarak kitlelerin çıkar ve isteklerinin Temmuz Darbesi'nin kişisel bir temsilcisi olarak itibarını artırdığı söylenebilir. Bir önceki dönemde kamu taleplerini oluşturan bu talepler arasında en öne çıkanlar şunlardı:

I- Siyasî alan: Darbe, monarşiyi ortadan kaldırmayı, cumhuriyeti kurmayı, geçici anayasayı çıkarmayı, siyasî partilere yetki vermeyi, Kürt sorununu barışçıl yollarla çözmeye başlamayı, Bağdat Paktı'ndan ayrılmayı, Haşimi Birliği'ni sona erdirmeyi, orduyu sona erdirmeyi başardı. İngiltere'yle ilişkiler gerilirken sosyalist bloğa yakınlaşıldı (ez-Zübeydi, 1981: 221).

II- Ekonomik ve sosyal alan: Vatandaşlar arasında eşitliği sağlamak için feodal sistemin kaldırılması, kraliyet ailesinin parasına ve mülküne el konulması, devlet adına tescil edilmesi, inşaat işlerinin düzenlenmesi, yabancı şirketlerin sözleşmelerinin iptal edilmesi ve bankaların reformu için temeller atıldı. Okul müfredatı darbenin, cumhuriyet döneminin ve 1958 tarihli Tarım Reformu Kanununun çıkarılmasının hedefleri doğrultusunda düzenlendi.

Ayrıca Irak'ın sterlin bölgesinden çekilmesi ve 1961 tarihli 80 sayılı Kanun'un çıkarılmasıyla yabancı şirketlerden petrol zenginliğinin kurtarılması, barınma sorunlarının çözülmesi, ilk ve orta öğretimin yaygınlaştırılması ve meslekî anlaşmanın genişletilmesi kararları alındı (ez-Zübeydi, 1981: 26).

Halkın bir kısmı yeni Irak hükümetine memnuniyetle bakarken çoğunluk, siyasî liderin tecrübesizliği hükümete korku ve endişeyle yaklaşır. Çünkü yönetimde darbeyi gerçekleştiren ordunun egemenliğindeki askerler yer alır. Ulusal hareket, diktatörlük rejimindeki askeri yönetimi ortadan kaldırmaya yönelik girişimleri (sivil direnişi) imkânsız olarak görür. 1959'da Abdülkerim Kasım'a yönelik suikast girişiminin başarısız olmasının ardından askeri hükümeti suikast yoluyla ortadan kaldırma girişimi kolay görünmeye başlandı. Sivil direnişin (bir iç savaşa yol açsa ve Baas Partisi 8 Şubat 1963'te devrimini başarsa bile) Kasım'ın yönetimine karşı çıkan

genç subayları bir isyan hareketine dâhil etmekten başka çaresi yoktu (Hadduri, 1974: 259).

3.2.2. 8 Şubat 1963 Devrimi

Irak içindeki ve dışındaki birçok dolaylı faktör, 8 Şubat 1963 devrimini tetikledi. Çünkü Irak'taki siyasal tablo, Abdülkerim Kasım'ın imajının bozulduğu ve ciddi iç zayıflığın yaşandığı bir içerikteydi. 1963'ün başında siyasal yönetin zafiyetleriyle Kürt bölgelerindeki ayaklanmalar, Irak otoritesi sarsılmasına neden olur. Bu zayıflık, çeşitli faktörlerin açığa çıkmasına yol açtı; Irak'ı çevreleyen bölgede güvenliğin bozulur. Irak Petrol Şirketi'nin faaliyetlerini sürdürülmesinin zorlaştırılmasıyla petrolün pazarlanamaması sonucunda mali kaynaklar azalır.

Bağdat'ta öğrencilerin içinde bulunduğu rahatsızlıklar ve aralarında genç kadınlarında olduğu 900'den fazla Iraklı muhalif siyasetçinin güvenlik güçleri tarafından tutuklanması ve Baasçı subayların desteğiyle devam eden protesto hareketleri ülkede kaotik ortam oluştu.

Kuzey Irak'ta hükümet güçleriyle Kürtler arasındaki savaşın yüksek maliyetleri ve Sovyetler Birliği'nden aşırı silah alımı mali durumun bozulmasına yeniden yapılanma projelerine ve işsizliğin artmasına neden oldu.

Bağdat'taki rejimi değiştirmeye yönelik istekleriyle Kürdistan Demokrat Partisiyle hükümetin çatışmasının yanı sıra Baas Partisinin silahlı kuvvetler üzerindeki etkisi de kaos ortamında yeni bir darbenin habercisidir. 8 Şubat 1963'te Abdülkerim Kasım'ın iktidarının düşürülmesinde de önemli bir faktördür (el-Ani, 2000: 351).

Baas Partisi'nin, bazı üyeleri devlet idaresi bazılarıysa silahlı kuvvetlerde yer alır. Krizlerde Baas Partisi, çok sayıda sempatizanını harekete geçirip Arap milliyetçisi subaylarla ilişkilerini yeniden kurar. Baas Partisi, Abdülkerim Kasım rejimini devirmeyi planlayan askerî ofisini kurdu. Parti liderlerinden Saadi ve Salih Mehdi Ammaş, subayları ve Baas Partisi'ne mensup sivilleri 8 Şubat'ta devrimini uygulamak için harekete geçirir (Tripp, 2006: 231-232). Devrimin ilk lansmanı, uygulamaya katılan tank taburunun üzerinde uçakların uçmak üzere havalanmasının ardından Anbar vilayetindeki Habbaniyah üssünden yapıldı. Üç uçaklık bir filoyla Abdülkerim Kasım'ın bölgesini bombalamak için Bağdat'taki Savunma Bakanlığı'na

yönelirken, tanklarla desteklenen Ulusal Muhafız güçleri Bakanlığın karargâhını ve içindekileri kuşattı. Baas güçleriyle bir gün savaştıktan sonra Abdülkerim Kasım, birkaç arkadaşıyla birlikte teslim oldu. Ulusal Muhafız güçleri, arkadaşlarını yeni devrime önderlik etmesi için Ulusal Konsey üyelerinin geçici karargâhına radyo evine götürdü. Abdülkerim Kasım ise idam edildi (Hamidi, 2002: 12).

Abdülkerim Kasım rejiminin yıkılmasından sonra, Baas Partisi, özellikle üyelerinin Ulusal Liderlik Konseyi'nde 18 sandalyenin 16'sını elde ettikten sonra, ana yönetim konularını elinde toplayabileceği geniş kapsamlı bir otorite kazanır. Baas Partisi, kanun çıkarma, Bakanlar Kurulunu atama, görevden alma ve silahlı kuvvetlerin en üst komutanı olarak hareket etme hakkına sahipti. İstihbarat ve güvenlikle ilgili olarak Cumhuriyet işlerinin genel denetiminin yanı sıra Baasçılar, temel bakanlıklar da dâhil olmak üzere 21 sandalyeden 12'sini elinde bulunduran Bakanlar Kurulu'nda çoğunluğu elde etti. Diğer üç bakanlıkta 1958'de Temmuz devrimine önderlik eden Hür Subaylar Hareketi'nin önde gelen üyeleri görevlendirildi. Diğer bakanlıklarsa biri büyük Kürt toprak ağalarına, ikisi İstiklal Partisi eski üyesine ve üçü de seçkin muhafazakâr eğilimlere sahip teknokratlara bırakıldı (Potato, 1999: 317-318).

8 Şubat 1963 devriminin başarısı Abdülkerim Kasım rejimini kaldırmasıdır. Bu olay, Irak'ın çağdaş tarihinde önemlidir. Ordu birlikleri ve diğer ulusal güçler rejimi devirmeye katkıda bulunurken bir grup subay ve politikacı iktidara gelir (Hamidi, 2002: 5).Irak'ın 1963'te Şubat ve Kasım ayları arasında yaşadığı siyasî gelişmeler karışık gibi görünse de esas olarak birçok grubun iktidar uğruna faaliyetlerinden oluşuyordu. Şubat 1963 Devrimi milliyetçilikle harmanlanmış Arap Sosyalistlerin, Ulusal Muhafız unsurlarının elinde yürütülen şiddetle karakterize edildi.

Ali Salih Sâdi'nin grubu, Irak'ta aktif olan milliyetçi unsurlarla mücadele etti. Sâdi, Şam yönetiminden hareketle Baasçıları memnun etmeyen yöntemler benimsedi. Bu nedenle yönetimle karşı karşıya geldi. Ayrıca, Kürdistan'da hükümet güçleriyle yeniden çatışma çıkması, Suriye Devlet Başkanı Emin el-Hafız ve Baas Partisi Genel Sekreteri Mişel Eflak'ı, iki ülke arasında uzlaşma sağlamak için Bağdat'a gitmeyi düşünmeye sevk etti.

Cumhurbaşkanı Abdüsselam Arif'e sadık birimler tarafından ezilen Ali Salih Sâdi'nin sınır dışı edilmesinin ardından Ulusal Muhafızlarla üyeleri, grup dağıtılana

kadar beş gün boyunca gösteri yaptılar (Sluglet ve Sluglet, 2003: 134). 18 Kasım 1963'te Abdüsselam Arif ve halefleri tarafından iktidarın ele geçirilmesiyle Irak'taki siyasî toplantılar, halk temsilcileri için parlamentoya dayalı demokratik bir siyasî yaşam formülü inşa etme çağrısında bulunan tüm yurtsever umutları geri çekilmek zorunda kaldı. Mevcut rejimin, baskıcı güvenlik güçlerinin uyguladığı şiddete dayanan araçlarla askeri düzenin desteğinden başka hiçbir meşruiyet kaynağı yoktu.

18 Ekim'den 13 Nisan 1966'ya kadar Cumhurbaşkanı Abdüsselam Arif'in bir uçak kazasında ölümüne kadar yürürlükteki siyasî sistem, siyasî durumun gereklerine göre her seferinde yöntemlerini değiştirdiği aşamalardan geçti. Bu aşamalar şunlardır:

I- Üç partili bir askeri koalisyonun oluşumu: Bu aşama Kasım 1963'ten Şubat 1964'e kadar sürdü. Bu koalisyon, o dönemde hüküm süren siyasî durumla karşı karşıya kalan gruplardan biriydi:

Başkan Abdüsselam Arif ve geçici genelkurmay başkanlığı, saha kuvvetleri komutanı, Beşinci Tümen komutanı görevlerinde bulunan kardeşi Abdurrahman Arif ve akrabalarından Saîd tarafından temsil edilen aşiret birliği grubu Bağdat garnizon komutanlığı ve askeri disiplin komutanlığı görevlerinde bulunan Salibi (el-Vekai Resmî Gazete, 1963)

Baasçı subaylardan oluşan grupta Savunma Bakanı Hardan el-Tikriti, Silahlı Kuvvetler Başkomutan Yardımcısı, Başbakan Tahir Yahya, İçişleri Bakanı, Askeri Genel Vali Raşid Musleh ve Başkan Yardımcısı Ahmet Hasan El-Bekir yer aldı. (Potato, 1999: 342).

Askeri şahsiyetler grubu; Askeri Planlama Müdürü Tuğgeneral Muhammed Majeed, Rehberlik Bakanı Tuğgeneral Abdul Karim Farhan, Hava Kuvvetleri Komutanı Albay Arif Abdul Razzaq, Askeri İstihbarat Başkanı Albay Hadi Khamas ve Yarbay Subhi Abdul Majeed yer aldı. (Sluglet ve Sluglet, 2003: 135).

Bu koalisyon içinde rakip gruplar, bu partiler arasında sürekli çatışmalar ve iktidarı elinde bulunduranların suistimalleri vardı. Bu nedenle Abdüsselam Arif'in çabaları Nasırcılarla koordineli bir şekilde Baasçıları birer birer görevlerinden uzaklaştırmaktı. Bunlardan en önemlisi, 16 Mart 1963'te Hardan el-Tikriti'nin sınır dışı edilmesiydi.

Aynı yıl Ocak ayının 4'ünde Cumhurbaşkanı Yardımcısı görevi kaldırıldı. El-Bekir büyükelçilik görevine getirildi. Tahir Yahya Başbakanlık ve Raşid Musleh İçişleri Bakanı olarak kaldı. Abdüsselam Arif, hükümetiyle gitmeyi tercih etti (Potato, 1999: 345).

II- Abdüsselam Arif ve Nasırcılar arasındaki ikili ittifak: Baas Partisi'nin tamamen yenilgisiyle Nasırcılar, Arif'in sunduğu hareket özgürlüğü ve Mısır modernleşmesinin bilinçli bir şekilde taklit edilmesi fikrinin verilmesi öne çıktı. Dolayısıyla ülkenin politikalarında Kahire'nin etkisi hissedilir.

Pan-Arabizm temelinde Mısır'la birlik olma düşüncesi bankaların, sigorta şirketlerinin ve büyük sanayi kuruluşlarının kurulmasını onaylayan Temmuz 1964 kararnamelerinin yayımlanmasını da etkiler. Abdüsselam Arif, Mısır'da Arap Sosyalist Birliği çizgisinde bir siyasî parti kurma arzusunu da açıkladı. Bu açıklama Mısırla Irak arasında fiili entegrasyonu gerçekleştirmeden önce Irak kurumlarını Mısır kurumlarıyla eşleştirmeyi amaçlayan mantıklı bir prosedürdü. Ancak Abdüsselam Arif'in gözünden gerçek çok farklıydı. Dhanna'ya göre Mısır'a benzer bir sağlamlık ve homojenliğe sahip Irak devletinde Kürtlerle olan sorunların devam etmesi nedeniyle istikrar uzun sürmedi. 1964 yazında Arif, Kürtlerle savaşını barışçıl yollarla sona erdirme arzusunu ilan etmeye çağırısını aralıklı çatışmalarla karakterize etmeye çalışır. Cumhurbaşkanı Arif, barışın sağlanıp istikrarın korunması için Barzani ile müzakerelere girer. Çatışmalar, Şubat 1964'te ateşkes anlaşmasıyla sona erdi (Tripp, 2004: 242- 243).

Ayrıca Abdüsselam Arif'in, Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır liderliğinde Birleşik Arap Cumhuriyeti düşüncesine yaklaşabileceğimi düşünürken Abdülnasır, Arif'le aynı görüşte değildi. Çünkü Suriye'yle yaşadığı zor deneyimden sonra Mısır Devlet Başkanı Abdülnasır, Birleşik Arap Cumhuriyeti düşüncesinden vaz geçer. 1965'in başlarından beri Abdülnasır, Irak ile birlik projesini ciddi olarak düşünürken rejimin istikrarı sağlayamaması Mısır'ın birlik konusunda temkinli bir tutum sergilemesine neden olurken Bağdat'taki Nasırcıların zayıflığı ve kazanımlarını kaybetmeye başlaması da durumu büyük ölçüde etkiler. Nasırcılarla rejim arasındaki uçurum, Nasırcılara bağlı Başbakan Arif Abdürrezzak'ın, Kazablanka'daki Arap Zirvesi Konferansı'na katılmak üzere Cumhurbaşkanı Abdüsselam Arif'in yokluğundan

yararlanarak iktidarı ele geçirmeye çalışmasıyla derinleşir. 13 Eylül 1965'te düzenlenen darbe girişiminin ortaya çıkması Arif Abdürrezzak ve yardımcılarının Irak'ı terk etmelerine neden olurken bu olay, Irak rejimindeki Nasır etkisinin son noktası oldu (Sluglet ve Sluglet, 2003: 138).

III- Kabile ittifakı: Abdüsselam Arif ve aşiretinden memurluğa getirilen akrabaları, özellikle Abdürrezzak ülkeyi terk ettikten sonra ülkedeki tek hükümdar oldular. Abdurrahman el-Bazzaz başbakan olarak yönetimi devraldı. Devrime önderlik eden Ulusal Konsey feshedildi ve savunma politikası, iç güvenliğin denetimi, Ulusal Savunma Konseyi'nin ayrıcalığı haline geldi.

Bakanlar Kurulu'nun pek çok programını uygulamaya koymadan önce, 13 Nisan 1966'da, uçağının güney Irak'ta bir kum fırtınasının çarpması sonucu hayatını kaybeden Abdüsselam Arif'in ölümü, Irak'ın siyasî tarihinde başka bir sayfa açtı (Potato, 1999: 348-349).

Daha sonra Abdurrahman Arif, 16 Nisan 1966'da cumhurbaşkanlığı görevine aday olan kardeşi Abdurrahman el-Bazzaz'ın yerini almak üzere genelkurmay başkanlığına vekâleten seçildi. Oyların üçte ikisini alamadığı için ikinci seçim döneminden çekildi. Memurlar, kardeşinin ardından adayları Abdurrahman Arif'in cumhurbaşkanı olmasında ısrar ettiler. Irak'ta yeni cumhurbaşkanının seçilmesinin ardından anayasaya göre eski hükümet istifa eder. Cumhurbaşkanı Abdurrahman Arif'in seçilmesinin ardından yeni hükümeti kurmak üzere Abdurrahman el-Bazzaz yeniden görevlendirildi (Hadduri, 1974: 351).

Bir dizi bölgesel iç faktörün örtüşmesi, 8 Şubat 1963 devriminin patlak vermesi ve Başbakan Abdülkerim Kasım'ın devrilmesi için uygun koşulları oluşmasına zemin hazırladı. Bu koşullar şöyle özetlenebilir:

14 Temmuz 1958 darbesi, darbecilerin iddiasına göre Irak'ın içinde bulunduğu koşulların sonucunda ortaya çıkan örgütlü kolektif bir eylemdir. Hür Subaylar Örgütü ve liderlerinin büyük bir kısmı bu devrime öncülük yaptı. Devrimi Abdülkerim Kasım tek başına yapmadı. Başbakan, Savunma Bakanı ve Komutan olan Abdülkerim Kasım'ın karar alma merkezini ele geçirmesi, yetkileri elinde toplaması, meslektaşlarının görevlerini ellerinden alması eşsiz güce sahip bir

diktatöre dönüşmesini neden olur. Ayrıca Hür Subayların örgütlenmesinde, Temsilciler Meclisi'nin ve kraliyet yönetimi için ileri gelenlerin feshedilmesinde kararlaştırılan Devrimin Önderliği Ulusal Konseyi'nin kurulmasını da bozar. Ancak yeni bir Temsilciler Meclisi'nin seçilmesine izin vermez.

Abdülkerim Kasım, 14 Temmuz 1958 darbesi liderlerini meslektaşlarından ve Hür Subaylar Örgütü üyelerine ölüm ve hapis cezaları verdi. Darbede etkili olan isimler arasında sesi Abdülkerim Kasım'dan daha yüksek çıkan her vatansever şahsiyet yer aldı. O, siyasî konumunu bu devrimde aktif rol alan kişilere bahanelerle suçlamaya, hapse atmaya ve bazılarını da infaz etmeye başladı. Karar verme pozisyonuyla hiçbir ilgisi olmayan birçok kişi önemli görevlere getirilirken pek çok memur sadece monarşi yönetiminde görev aldıkları için idam edildi.

Abdülkerim Kasım, Komünist Partisi'nin devletin ve vatandaşların güvenliğini garanti altına alarak rejiminin son gününe kadar bakanlık ve orduda önemli görevlerde bulunmalarını sağladı. Muhalifler, Abdülkerim Kasım'ın yönetiminde Arap birliğinin kurulacağına dair inancın olmaması ve Birleşik Arap Cumhuriyetiyle birliğe karşı çıkılmaması nedeniyle rejimin karşında yer alır. Çünkü rejimin bu politikalarının Irak'ı Arap bölgesel çevresinden tecrit ettiğine dair kanaatleri vardı. Halk Direnişi adı verilen komünist milisler de muhaliflerini öldürüp işkence yapmak, elektrik direğine asmak, evleri basmak, devlet kurumlarını ve kampları işgal etmek gibi şiddet eylemleri gerçekleştirdi. Musul ve Kerkük'te de katliamlar ve insan hakları ihlalleri yaşanır. Komünistler devletin iç ve dış politikasıyla oynayarak Arap ülkeleriyle yakınlaşılmasını ve herhangi bir Arap birliğinin sağlanmasını engellemiştir. 1961'de Irak'ın Kuveyt'i askeri olarak ilhak etme girişiminden sonra Irak'ın Mısır, Suriye, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Ürdün gibi birçok Arap ülkesiyle diplomatik ilişkilerini kesilmiş Arap ülkeleriyle Irak'ın ilişkileri olumsuz etkilemiştir. 1961'de Irak'ın Arap Devletleri Ligi üyeliği de iptal edilmiştir.

Din ve kabile geleneklerine bağlı Irak'ın laik bir devlet olma yönünde hızlı ve radikal değişiklikleri bazı kararların muhafazakâr dini referanslarla gerçekleşmesine neden olur. Bu kararların en ünlülerinden biri İslami mevzuat ve Marksist düşünceden gelen kadınlara çok geniş haklar tanıyan Kişisel Statü Yasasıdır. Ayrıca, mülk sahiplerine, aşiret büyüklerine ve feodal beylere ait olan tarım arazilerini alıp köylülere dağıtan Tarım Reformu Yasası uygulanmıştır.

3.2.3. 17 Temmuz 1968 Devrimi

17 Temmuz 1968'de Irak'ta Baasçılar devrim gerçekleştirmiş ve iktidara Arap Sosyalist Baas Partisi iktidara gelmiştir. Devrik lider Abdurrahman Arif ve Tahir Yahya, devrimi öğrendikten sonra bazı yakın yardımcılarıyla devrimin onları ortadan kaldırma olasılığından korktukları için ittifaktan yanaydılar. Abdurrahman Arif, darbeden sonra Londra'ya gönderilir.

Ahmet Hasan el-Bekir başkanlığında eski rejimin yardımcılarından üç üyeyle Devrim Komuta Konseyi kurulur. Bu üç kişiye ek olarak hükümet görevlerinden uzak olmayan üç kişi daha atandı. Bağdat bölgesinin komutanı ve darbe rejiminin lideri Cumhurbaşkanı Ahmet Hasan el-Bekir, konsey üyeleri arasındaki askeri bağlar aracılığıyla mutlak liderlik yetkisine sahipti.

30 Temmuz 1968 sabahı, devrimden iki hafta sonra, Abdurrezzak en-Naif ve Abdurrahman el-Davud görevlerinden alındılar. Abdurrezzak İspanya'dan Londra'ya gitti ve orada öldürüldü. 1978'de Abdurrahman'a da Ürdün'de kalması emredildi. Başka bir bölgeye sevk edilinceye kadar orada Irak'ın büyükelçisi olarak görev yaptı. 1970'te emekli oldu (Sluglet ve Sluglet, 2003: 158-160).

Çağdaş Irak devletinin gelişiminin özellikleri, siyasî sistemin 17 Temmuz 1968 darbesinde gerçekleştirdiği yasalar, mevzuat ve eylemler aracılığıyla ortaya çıkmıştır. Yeni projelere başlamadan önce Kuzey Irak'taki barajların inşaatı tamamlanarak sulama konusuna özen gösterildi. Sulama ve tarım reformu alanlarındaki en belirgin faaliyetlerinden biriydi. Ayrıca hükümet, çiftçilerin koşullarını iyileştirip üretimi artırmak ve kır-şehirler kalkınmasını birbirine bağlamak amacıyla 1970'de yeni bir kanunun çıkarır. Bu yeni kanunla 1958 yılında çıkarılan eski Tarım Reformu Kanununun uygulanmasından kaynaklanan sorunları da düzeltmeye çalışmıştır.

Devrim Komuta Konseyi, 1 Haziran 1972'de Irak Petrol Şirketi'nin operasyonlarını millileştirme kararı alarak petrol endüstrisi alanında önemli gelişmelerin önünü açar. 1973'te Amerikan ve Hollanda petrol şirketlerinin çıkarlarının kamulaştırılmış, ardından 1975 yılında kalan yabancı şirketlerin petrol çıkarları kamulaştırılarak alınmıştır.

Devletin imalat alanına gereken önemi verdiği; sanayi programında özel sektöre ne kadar rol verdiğine ve kamu sektörüyle özel sektörü dengeleyecek şekilde genişlemesine izin verdiği sanayi projelerine bakarak anlaşılabilir. Bu aşamada, Ahmet Hasan el-Bekir'in kişisel yardımcılığını üstlenen Saddam Hüseyin, 1960'larda ilk yarısında kendi nüfuzunu inşa etmeye başlar. Saddam Hüseyin, Baas Partisi'ndeki önemli yeteneklerini arttırarak, istihbarat ve güvenlik servislerindeki çalışmalarını geliştirerek devletteki büyük kurumlar üzerinde dolaylı kontrolünü pekiştirir. Planlama Meclisi'nin yeniden düzenlenmesiyle programlarının ve faaliyetlerinin doğrudan denetlenmesinin ardından kişiliğinin özellikleri ortaya çıkar. Saddam Hüseyin'in hırsları belli bir sınırda durmayacaktır. Parti ve halk arasındaki belirsiz koşulların yanı sıra Cumhurbaşkanı el-Bekir'in görevini yerine getirmesini engelleyen sağlık nedenleri dolayısıyla ani bir şekilde görevinden istifa etmesiyle 16 Temmuz 1979'da Saddam Hüseyin, cumhurbaşkanlığı görevini üstlendi. 17 Temmuz 1968 devriminin yıl dönümü kutlamaları sırasında El-Bekir, Devrim Komuta Konseyi Başkanlığından ve Baas Partisi Katar liderliğinin sekreteri olarak tüm görevlerinden alındı.

Saddam Hüseyin karşıtları, bu istifaya Suriye ve İran'la gelişen ikili ilişkilerde dâhil iki adam arasındaki görüş farklılığının neden olduğunu ileri sürdüler. İran Şahı ve Humeyni'nin Irak'taki dizginleri kontrol etme girişimleri 1980 yılında İran-Irak savaşının patlak vermesine neden oldu. Savaştan sonra Irak'ta askeri sanayileşme alanında kayda değer bir gelişme yaşanır. Devlet liderleri, İran'la savaşın sona ermesini sağlayacak olumlu göstergeler görmediğinden Irak yönetiminin askeri yönelimlerine hizmet edip destekleyecek askeri üretimin çeşitli bölümlerine odaklandı. Ancak sekiz yılda devletin tüm mali imkânlarının tükenir. Savaşın ezici ivmesinin önüne geçmek için Arap ve yabancı ülkelerden kredi ve kolaylıklar talep eder (Hadduri, 1974: 210-211).

17 Temmuz 1968'den 9 Nisan 2003'e kadar yani ABD'nin Irak'ı işgaline kadar ülkeyi yöneten devrimi kadroları aşağıda belirtilen ciddi yerel sorunlarla karşı karşıya kaldı:

- 8 Şubat 1963 devriminden sonra iktidardan dışlanma duygusu nedeniyle devlete karşı Irak toplumundaki Şiiler arasında yoğun bir kırgınlık hali vardı.

- 1991'de İkinci Körfez Savaşı'nın ardından Irak yönetiminin bölgeden çekilmesiyle Irak'ın Kürdistan bölgesinde yaşananlar üzerinde Irak devletinin kontrolünü kaybetmesine kadar çözülemeyen Kürt sorununun etkileri mevcuttu. Devamında Kuveyt'in işgali ve ardı sıra bir dizi olaylar geldi.
- 1980'lerin ortalarında İran-Irak savaşı nedeniyle ekonominin bozulmasıyla ikinci Körfez krizinin patlak vermesi ve Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında rejim ve halk üzerinde uygulanan uluslararası izolasyon durumu oluştu. 1990 yılında Irak rejimi üzerinde hem içeride hem de dışarıda yıkıcı bir etki yaşanıyordu (Leyla, 1969: 18).

Irak'ı yaşanan siyasi olaylar ve devamında oluşan koşullar dolayısıyla analiz etmek kolay değildir. Çünkü İngiliz işgali döneminde Irak'taki siyasî yapı istikrarla karakterize edilemedi. Sonrasında gelen rejimler kaotik bir mirası devralıp daha da işin içinden çıkılmaz hale getirdiler. Kaotik miras, monarşi döneminde devlet kurumlarının hızlı oluşumuna yardımcı olan faktörleri acilen kristalize etme ihtiyacına neden oldu.

Irak devletinin inşasında ülkedeki ekonomik ve siyasî durumun önemli etkileri olduğu açıktır. Ancak siyasî sistemin gelişme dereceleri, özellikle de Irak halkının arzu ettiği düzeyde değildi. Orta sınıflar için eğitim ve genel kültür düzeyi, Irak halkının siyasî talebini karşılamıyordu (Anderson, 2005: 13). İkinci Dünya Savaşı yıllarını takip eden süreçte mal ve hizmetlerde ciddi kıtlıklarla sonuçlanan, ardından Yahudilerin Irak'tan toplu göçü ve 1952'den sonra ani petrol parası akışı siyasî bloklar içinde aşağı yukarı ani kaymalara neden oldu (Potato, 2003: 21).

Bu dönüşümler, iktidara gelmek isteyen ve Irak'taki İngiliz egemenliğinden kurtulduğunu iddia eden Iraklı siyasî aktörlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Cumhuriyetçilik askeri liderler arasında patlak vererek devrimlerle sonuçlandı. Bu devrimlerin hazırlanmasına katkıda bulunan siyasî partiler ve güçler arasında patlak veren art arda dört çatışma ve halk düzeyinde mücadele ile iç ve dış koşullar tüm bu süreçlere eşlik etti. Irak'ın ekonomik, sosyal ve kültürel düzeyde gelişmesini engelleyen sorunlar ortaya çıktı (ez-Zübeydi, 1981: 6).

3.2.4. Cumhuriyet Yönetim Sisteminde Otoriteler Arasındaki İlişki

14 Temmuz 1958 darbesinin getirdiği cumhuriyetçi yönetim sistemi, özellikle cumhuriyet rejimi tarafından kurulan ve 27 Temmuz 1958'de yayınlanan geçici anayasanın yasama ve yürütmeyi yoğunlaştırması başta olmak üzere, iktidardaki siyasî otorite içindeki güç merkezlerinin çoğulculuğuna tanık oldu. Abdülkerim Kasım'da Silahlı Kuvvetler Komutanı, Başbakan, Savunma Bakanı ve Hür Subaylar Resmi Başkanı olarak temsil edilen devrim kutuplarının oluşturduğu rızaya dayalı kabinenin elinde siyasî otoriteydi. Aynı şekilde Abdüsselam Arif, 14 Temmuz sabahı devrimi gerçekleştiren askeri birliğin doğrudan sorumlusu olması nedeniyle çok popülerdi. Böylece eline geçen yetkililer ve organlar nedeniyle zirveye yükselmeye başladı. Arif, Silahlı Kuvvetler Başkomutan Yardımcısı, aynı zamanda Başbakan Yardımcısı ve İçişleri Bakanıydı (Hüseyin, 1986: 57). Ayrıca, 1958'deki 14 Temmuz darbesinden hemen sonra kurulan Liderler Konseyi, en önde gelen Hür Subaylardan bazılarını örgütlüyordu.

Bakanlar Kurulu'ndaki bazı siviller de kendi çalışma alanlarında bilgi ve deneyime sahip olup, o dönemde aktif olan en önemli siyasî partilerle olan bağları nedeniyle fiili hükümette büyük bir ağırlığa sahip olmuşlardır (Potato, 1999: 120). Ayrıca, üç kişilikten oluşan bir Başkanlık Konseyi veya sözde Egemenlik Konseyi vardı ve bu konseyin başkanlık işlevlerini yerine getirmesi gerekiyordu, ancak gerçekte Konsey'in hiçbir üst yetkisi yoktu, ancak tek görevi Konsey'i onaylamaktı. Yabancı büyükelçilerin itimatnamelerini kabul eden devlet başkanlarının, yasama ve yürütme yetkilerini birleştiren Bakanlar Kurulu'na eşdeğer bir organa sahip olması gerekiyordu. Egemenlik Konseyi'nin başbakan ve bakanları seçme, istifalarını kabul etme ve görevden alınma gibi yetkilerini artırarak siyasî denge sağlanabildi. Geçici anayasayla başbakanın ömür boyu görevde kalmasını garanti altına alındı. Bakanlar Kurulu'nun ayrı bir organ olması ve Bakanlar Kurulu'nun yetkilerini kullanmasına engel olması yerine, Bakanlar Kurulu'nun toplantılarına katılarak gündeme gelen konuları görüşüyorlardı (ez-Zübeydi, 1981: 228).

Siyasî partiler arasındaki iktidar mücadeleleri daha önce 14 Temmuz 1958'de rejimi tarafından kurulan birinci cumhuriyetin hükümetinin zayıflamasına ve dolayısıyla 8 Şubat 1963'te düşmesine ve ardından devletin yeni temellerde kurulmasına yol açtı.

Yeni yapı Abdüsselam Arif'in iktidarı ele geçirmesinden sonra gelen ikinci cumhuriyet rejimiydi.

Siyasî blokların iktidar üzerindeki kontrolü nedeniyle meydana gelen değişikliklerin en belirgini, siyasî blokların temsilcilerini bir araya getiren bir parlamentoya dayalı herhangi bir demokratik siyasî yaşam kurma umutlarının yıkılmasıydı. Halk ve diğer güvenlik kurumları üzerindeki kontrolü tekeline alan ordunun; kendisine verdiği destek dışında hiçbir meşruiyet kaynağı olmayan yeni bir rejimin ortaya çıkması söz konusuydu.

Devrime önderlik edecek bir Ulusal Konsey'in oluşumu on iki Baasçı ve dört Arap milliyetçisi subaydan oluşuyordu. Kuruluşunun başlangıcından bu yana, bu konsey en yüksek otoriteye sahipti ve bazı üyeleri hükümet aygıtında da görev aldı, bu yüzden Abdüsselam Arif, Baasçı olmamasına rağmen cumhurbaşkanlığına getirildi. Arif, silahlı kuvvetlerdeki yandaşlarına önderlik etti. Başkan Yardımcısı Baas Partisi'ndendi ve yönetimi ele geçirirken başbakan olan Ahmet Hasan El-Bekir'di. Baas Bölge Komutanlığı Genel Sekreteri olan Başbakan Yardımcısı ve İçişleri Bakanı Ali Salih el-Saadi'nin pozisyonu da önemliydi. O dönem üç öncü isim arasında en etkili figürdü. Büyük otoritesine rağmen, devrimin uygulayıcıları arasında kişisel nedenlerle hızla farklılıklar ortaya çıktığından komploculaın hareketlenmesi şiddetlendiğinden, iktidarı da uzun sürmedi (Tripp, 2006: 234).

1958'de Devrimin Önderliği Ulusal Konseyi darbeden sonra herhangi bir devrimci ilke ortaya koyamadı. Çünkü asıl amacı kamuoyunu kızdırmamaktı. 14 Temmuz 1958 darbesinden hedeflerini değiştiren ve ona ihanet eden Ali Abdülkerim Kasım'a karşı Konsey, 8 Şubat 1963 devrimine odaklandı. Ancak resmî açıklamalarda Baas partisinin ve liderlerinin adını içermediği için Temmuz darbesini savunuyor görünüyordu.

Devrimin Önderliği Ulusal Konseyi, antlaşma ve anlaşmaların kabulü, savaş halinin ilanı ile ilgili 4 Nisan 1963 Anayasası uyarınca yasama yetkisinin kullanılmasına ek olarak çok geniş ve kapsamlı yetkilere sahipti. Silahlı kuvvetlerin genel komutanlığının yetkilerine ek olarak barışın kabulü, bakanlığın kurulması, istifasının veya görevden alınmasının kabul edilmesi ve Bakanlar Kurulu kararlarının onaylanması Sivil ve askeri yetkililerin atanması, ölüm cezalarının onaylanması veya

cezaların hafifletilmesi ve özel bir af ile onları kaldırmak gibi yetkilere sahipti (Hadduri, 1974: 269).

1963 anayasasıyla bu konseye tanınan geniş yetkiler, ülkedeki siyasî gerçekliğe yansıdı. Çünkü ikinci cumhuriyetin siyasî sistemi, yeni cumhuriyeti yönetme yetkisini bu konseye veren Arap Sosyalist Baas Partisi tarafından planlanarak uygulandı. Kuruluşunu takip eden süreçten demokratik hayatın ve demokratik bir sürecin kurulmasına kadar geçen süreçteki geçiş döneminde Baas Partisi, Abdüsselam Arif, üyeler arasından sahte bir seçim yaptı.

Devrimin Önderliği Ulusal Konseyi'nin cumhuriyetin başkanı olması, Abdüsselam Arif'in partiyle hiçbir bağlantısı olmadığı, ancak devrime öncülük eden konseye çağrıldığı anlamına geliyordu. Ayrıca iktidarın kullanımını etkilemeyen resmi yetkiler verilmiştir. Devlette ve silahlı kuvvetlerde bazı hassas pozisyonlar, partiyle ilgisi olmayan kişilere bırakılmıştır. Baas Partisi liderliği siyasî sistemi cumhuriyet, kuruluşundan 9 ay sonra, 18 Ekim 1963'te düştü (el-Cidde, 2004: 98-99).

18 Ekim 1963'te Abdüsselam Arif, 14 Temmuz 1958 darbesinin ilkelerini uygulamak için hükümet değişikliği yaparak eski rejimin yerini alacak yeni bir rejimin kendi liderliğinde kurulduğunu duyurdu. Bu açıklamaya göre, 8 Şubat 1963'te kurulan eski Milli Şura'nın feshedilerek Cumhurbaşkanı'nın Milli Şura'ya verilen tüm yetkileri içeren istisnai yetkiler verilmiştir. Bir yıllık süre sonunda seçimlerin otomatik olarak yenilenmesi kararı alındı. 1964 Millet Meclisi veya ülkenin en yüksek otoritesi olarak Cumhurbaşkanı tarafından imzalandığı 22 Nisan 1964 tarihli anayasa olarak adlandırılan anayasa oluşturuldu. Ayrıca cumhurbaşkanı, bu anayasayı değiştirme yetkisini kendisine verdikten sonra tüm siyasî yetkiye sahip olmuştur. Gerçekten de yedi gün sonra, söz konusu anayasa yürürlükten kaldırılarak 29 Nisan 1964'te geçici anayasa olarak adlandırılan yeni bir anayasa ile değiştirilmiştir (Hadduri, 1974: 294). 1964 Geçici Anayasası devletin yetkilerini devlet başkanını, devrimi yönetecek Ulusal Konsey'i, yasama erki, yürütme erki ve yargıyı içerecek şekilde düzenlemiş, ancak demokratik dönüşümleri gerçekleştirememiş ve parlamenter bir anayasa oluşturamamıştır. 1967 Millet Meclisi Seçim Yasası'nın çıkarılmasına rağmen halkın seçimler yoluyla katıldığı bir zemine sahip olamamıştır (el-Cidde, 2004: 105-118).

29 Nisan 1964 tarihinde yayınlanan anayasaya göre, Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması halinde, Cumhurbaşkanının başkanlığında, Bakanlar Kurulu ile Milli Savunma Kurulu ortak bir toplantı yapar. Başkanlığın boş olduğu tarihten itibaren bir haftayı geçmeyen bir süre içinde üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile Cumhurbaşkanını seçer. Buna göre; Başkan Vekili Abdurrahman Arif, 16 Nisan 1966'da askeri otoritenin hassas pozisyonlarını elinde tutan kardeşi Abdüsselam Arif'in yerine cumhurbaşkanı olarak seçildi (Hadduri, 1974: 351). Abdurrahman, Abdüsselam'dan daha basit, duygusallığa daha yakın ve daha az saldırgandı. Abdurrahman siyasî sezgiden yoksundu, enerjiden, kurnazlıktan ve güçlü karar verme gücünden yoksundu. Halkla ilgili hiçbir bilgisi yoktu ve rakip subay grupları arasında ustaca manevra yapma yeteneğinin olmaması onun açmazıydı (Potato, 1999: 378).

Ardından, Abdurrahman Arif yönetimine karşı devrimi ateşleyebilen Baas Partisi, 17 Temmuz 1968'de iktidara geldi. Silahlı kuvvetleri Baasçı bir temelde inşa etmeye çalıştı ve her düzeyde delegeler veya siyasî muhalifler yarattı. Baasçılar, ordudaki rütbe ve kıdemin ötesine geçen bir yönlendirme ve liderlik zincirinin parçası oldular. Daha sonra siyasî akıl hocaları, partinin askeri ofisini denetlemesi sayesinde Saddam'a doğrudan bağlı hale geldi (Sluglet ve Sluglet, 2003: 165). Kısa süre sonra, 16 Temmuz 1970'de yeni bir geçici anayasa yayınlandı. Bu anayasada bir önceki anayasada yapılan bazı değişiklikler kabul edildi. Bu değişikliklerden en belirgini Devrim Komuta Konseyi üyeliğini üyelerle sınırlanması oldu. Baas Partisi'nin bölgesel liderliği, 17 Temmuz 1979'da Başkan Saddam Hüseyin tarafından iktidara gelene kadar da devam etti.

Saddam Hüseyin iktidarı döneminde 28 Temmuz 1982'de Geçici Anayasa'yı değiştirmeye sevk eden müteakip siyasî ve anayasal gelişmelere yaşanır. Yasama yetkisinde Devrim Komuta Konseyi, 1980 Ulusal Konseyi için yeni bir yasanın çıkarılmasından sonra Mart 1980'e kadar fiilen uygulanmasa da Ulusal Konsey'in oluşumuna rağmen bunu yapmaya devam etti. Yasa, Devrim Komuta Konseyi'nin yanı sıra yasama işlevine de katkıda bulunacak ve Devlet kurumlarını kontrol edecek, bu nedenle demokrasinin inşasında bir adım olacaktır (55, 1985 tarihli Ulusal Konsey Yasası Belgesi). Ardından, Irak projesini iptal etmeye ve 1995 tarihli Ulusal Meclis Yasası olarak bilinen ve Dördüncü Cumhuriyet rejimi olana kadar

uygulanmaya devam eden başka bir alternatif yasa çıkarmaya sevk eden Ulusal Meclis yasasında yeni değişiklikler yapıldı (1995 tarihli 26 sayılı Ulusal Konsey Kanunu Belgesi).

17 Temmuz 1968'de kurulan ve 9 Nisan 2003'te Irak'ı işgal eden Amerikan işgal kuvvetleri tarafından sona erdirilene kadar devam eden Dördüncü Cumhuriyet, Irak'ın yönetim otoritesini üstlenen en uzun cumhuriyet rejimlerinden biridir. Rejimin ilanıyla pek çok siyasî ve anayasal gelişmeye tanık olundu.

İlk geçici anayasanın yeni anayasası, İslam'ın devletin resmi dini olduğunu vurgulayarak sosyalizmin Irak ekonomisinin temeli olduğu, Devrim Komuta Konseyi'nin ülkedeki yasama ve yürütme erkini bir araya getiren oluşum olduğu, Bakanlık ve önerilen Ulusal Konsey'in buna tâbî olduğu açıktı. Nisan 2003, Dördüncü Cumhuriyet rejiminin işgal kuvvetlerinin elinde sona ermesinden ve buna eşlik eden devletin tamamen çökmesinden sonra devletten, sistemin ve onun kurumlarının varlığından hiçbir iz kalmadı.

İşgalle Irak, idari kurumlar ve güvenlik kurumları tarafından yönetilen bir devletten, en güçlü ve en etkili kanunlara tabi bir köy olarak tanımlanamaz hale geldi. Bu ani otorite yokluğu nedeniyle kaos ve şiddet ortamı hâkim oldu. Çoğunluğun hukuku ve bazı ülkelerin müdahalesi hâkim oldu (Bedevi, 1962: 321).

3.2.5. Irak'taki Şiiler ve İktidarla İlişkileri

Irak'ta ülkenin iki büyük kimliği olan çoğunluğu Sünnilerin, azınlığı Şiilerin oluşturduğu mezhepsel bölünme de yaşanır. Siyasal yönetime de mezhepsel bölünmeler etkisini gösterir. Yönetimde her zaman Sünni çoğunluk yer alırken Şiilerin siyasal yönetime katılabilme şansı daha azdı. Bu tartışma modern çağda 1500'lerin başlarına kadar uzanır ve 1700'lerle 1900'lerde yeniden yükselir.

Irak'ın modern ve çağdaş tarihine ilişkin pek çok tarihsel ve siyasî analizlerde Sünni ve Şii mezhepleri arasında zaman zaman gizli zaman zaman açık bir çatışma yaşandığı ifadesi yer alır. Bu bakış açısını kabul etmek, çağdaş olayları anlamak için hayati önem taşır. Analistler, Irak toplumunun çoğunluğu Şii olmasına rağmen yöneticilerin Sünni azınlıktan olması gerilimleri tek bir sonuca varmasıyla yaşanan olayların kendi bakış açılarını desteklediğini düşünür. Analistlere göre Irak ve İran

arasındaki savaşın, kısmen iki mezhep arasındaki anlaşmazlığın bir ifadesidir. Aslında, Sünni-Şii ilişkilerinin gerçek doğası bu analizin sağlayabileceğinden daha karmaşıktır. Ayrıca, 1970 ve 1980'li yıllarda Irak'ın Sünni yöneticilerinin bu konuda doğru dürüst bir anlayışı yoktur. Şiiler, Sünni iktidarı sağlamlaştırmaya çalışırken siyasi süreçte önemli bir role sahip olamazlar.

Mezheplerin birbirlerine olan karşıtlığı tarihsel süreçte gelişen bir olgudur. Irak, Osmanlı Halifeliği döneminde İran'daki Safevi Şii devletiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun arasındaki çatışmaya sahne oldu. Osmanlı İmparatorluğu'nun zaferi ile mesele çözülünce, Osmanlılar güney arasındaki devletleri yönetmek için şehir sakinlerinden Sünnilere güvendiler. Kürt bölgesi, kuzey Basra Körfezi ve bunu, 1921'de Irak Devleti'nin kuruluşundan bu yana İngiliz sömürgeciliği ve monarşisi de izledi. Şiiler, Sünni bir prens olduğu gerekçesiyle Kral Faysal'a karşı olumsuz tavır sergilerler. Şiiler, Irak'ın güneyinde yoğunlaşır. Dolayısıyla Irak'ın güneyi Şiilikle ve dini bölünmenin şiddetiyle anılmaya başlanır. Güneydeki Şii yoğunluğunun temel nedeni, Rıza Pehlevi'nin bir dizi İranlının Irak'a göç etmesine sebep olan din karşıtı politikasıydı. Göç eden İranlılar içerisindeki imamlar ve din âlimleri, birbirini takip eden Irak hükümetlerine karşı hiçbir zaman sadakat göstermedi.

1922 yılında Şiiler, Kurucu Meclis seçimlerini boykot etti. Necef, Kerbela ve Kazimiye'deki Şii imamlar boykot fetvası çıkardı, bu durum hükümetlerin yönetme kabiliyeti olumsuz etkiledi ve genel olarak Şii önderler Irak halkını, Irak-İngiliz projelerine karşı pasif direnişe yönelttiler. Hille ve Kûfe'de fetvaları bu süreçte kabul edildi. Necef ve Kerbela'daki seçim heyetleri istifa etmek durumunda kaldı.

Irak hükümeti bu durum karşısında Şiileri yatıştırmak için girişimlere başladı ama sonuç alamadı. Kral Faysal Iraklı olmayan yaklaşık 40 Şii imamın İran'a sınır dışı edilmesini emretti. Şiilerin Irak toplumunda güçlü bir kimlik olduğu şüphe götürmez bir gerçekti ve Irak hükümetlerinin bu kimliği ciddiye almaya, onları toprakları üzerinde belirli bir düzen içerisinde tutmak dışında başka bir seçeneği yoktu (Enis, 1967: 472-474).

Bu tarihsel olaylar neticesinde Irak ile İran arasındaki savaşın iki mezhep anlaşmazlığı olduğunu ifade eden analizler geliştirilir. Esasında Sünni-Şii ilişkilerinin gerçek doğası, bu indirgemeci analizin sunduğundan daha karmaşıktır.

Şiilerin Baas Partisi ile ilişkilerinin Kürtlerle olan ilişkilerinden daha iyi değildir. Şiilerin mezhep sorununun Baas'tan önce geldiği açıktır. Ayrıca, yirminci yüzyılın yetmişli ve seksenli yıllarında Irak'ın Sünni mezhebinin devam etmesi için yönetimde Şii mezhebi yer alamazdı. Sünni yöneticilerinin bunu yapmaya çalıştıklarını göz önünde bulundurarak uygun bir anlayışın olmadığını vurgulamayı önemli buluyoruz (Sluglet ve Sluglet, 2003: 254).

Ancak, Şii cemaatindeki din adamları, Arap birliğinden kaynaklanan bir Sünni çoğunluğa asimilasyon korkusu nedeniyle, Arap milliyetçiliğinin çıkarına olan Irak milliyetçiliği eğilimindeki her düşüşle birlikte mezhepsel gerilimi arttırdı. Ancak Şii bir anneden dünyaya gelen Abdülkerim Kasım'ın iktidara gelmesi ve reformlarının toplumsal katılığı ele almasıyla durum farklılaştı. Konut sistemiyle mesleki sınıflandırmaya tabi olan şehirlerde mahalleleri inşa etti. Böylece Sünni mahalleleri inşa etti. Şiilerle Sünniler arasındaki evlilikler büyük oranda artmaya başlar. Baas inancının doğrudan Sünni İslam içinde sınıflandırmamasına rağmen, Arap birliği hayallerinin olduğu bir dönemde örgütlü bir darbe olarak başlayan 1958 devrime Iraklı Şiiler ve siyasî aktivistler ilgi göstermez.

1960'ların sonlarında, şehirlere göçün devam etmesi, Bağdat ve diğer büyük şehirlerin varoşlarında göçün yaygınlaşması da dâhil olmak üzere şehirlerde ve banliyölerde Şiileri etkileyen bir dizi gelişme yaşandı. Ayrıca, sosyal nedenlerle ve kırsal kesimde Şii kurumlarının yayılmaması nedeniyle yeni sakinlerle şehirlerin eski kentsel Şiileri arasında zayıf bir bağ vardı (Sluglet ve Sluglet, 2003: 257).

1940 ve 1950'lerde Şii aydınlar, vatandaşları eşitleyecek ve onlara haklarını verecek bir sol demokratik sistem kurma umuduyla Irak'ta sol partilerin kurulması ve desteklenmesinde aktif rol oynadılar. Ancak bu partilerin ve milli güçlerin iktidara gelmesi, Şiilere ne iktidarda ne de orduda resmi bir varlık verilmesini sağlar. Bu nedenle mezhep temelli İslâmî Dava Partisi'ne yöneldiler. Parti, 1957'de kurularak güçlenir. Daha sonra Şii âlimler, 1960'da Komünist Parti'ye üye olmaya karşı fetva verince, partinin tabanı altmışların sonlarında, Muhammed Bakr es-Sadr'ın liderliğinden çok önce genişleme yaşadı (Dib, 2003: 99-100).

1960'larda Şiilerin ortaya çıkmasına iki faktör yardımcı oldu:

- İslâm hukukuna aykırı olarak gördükleri Kişisel Statü Kanununa muhalefetleri dolayısıyla her ikisi de Sünni olan Abdüsselam ve Abdurrahman Arif, iktidarları sırasında kanunun etkisi azaltmıştır.

- Humeyni, 1960'ların başlarında Necef'teki Şii cemaatinde ikamet ettiği Irak'a başvurdu ve bu gelişme, dini siyasî eylemle harmanlayan Şiilere karşı daha fazla önyargıya yol açtı (Dib, 2003: 100).

- Şii özgüllüğünün her ifadesi, Araplara yönelik sözde bir İran komplosu tarafından reddedildi. Iraklılardan, Arap düşmanlığı olanlar, Araplıklarına meydan okuyanlar veya mezhepsel amaçlarla hareket edenler dışında böyle bir komplo kabul edilmeyecekti (Sluglet ve Sluglet, 2003: 106).

Irak milliyetçiliğinin Arap milliyetçiliği yararına olan her eğilimle birlikte mezhepsel gerilim artıyordu. İhtiyatın, Şiilerin devlet ve modernleşme konusundaki çekincelerine ek olarak, Arap birliğinden kaynaklanan Sünni çoğunluğa asimilasyon korkusunu içerdiği açıktır.

1963'ten bu yana Şii varlığından uzaklaşan Baas Partisi, 1968'de iktidara döndüğünde Devrim Komuta Konseyi'mde Şii üye yoktu. 1970'teki Katar liderliğinde de tek bir Şii yoktu. Bunun bir istisnası, 1952'de Irak'taki Baas Partisi'nin Şii kurucusu Fuad er-Rikabi'yi (1932-1971) çevreleyen Baasçıların çoğu Şii'ydi. Onlar, akrabalarından ve arkadaşlarından insanları işe almışlardı. 1977 yılında Devrim Komuta Konseyi'ne Naim Hamid Haddad, Hassan Ali Nasır en-Namiri, Muhyi Abdulhüseyin ve Adnan Hüseyin el-Hamdani adlı dört Şii'nin üye olarak atanmasına kadar değişmeden kaldı. Bu dört üye Baas inancını benimsemediler. Ancak Baas yoksulların, özellikle de çiftçilerin sosyal durumunu iyileştirmek için bir program sunmaya başladıktan sonra, artan sayıda Şii'nin desteğini aldı.

Resü'l-Hüseyin'in Şam'dan Irak'a dönüşünün yıl dönümü olan 21 Şubat 1977'de ve Necef ve Kerbela'daki kutsal türbelerde binlerce hacının toplandığı bir zamanda, din adamlarının liderliğinde protesto gösterilerinin gerçekleşir. Kerbela'ya yürüyerek ulaşanlar oldu. Rejim protestolar karşısında şiddete başvurur. Rejimin askeri birlikleri çok sayıda hacıyı öldürdü. Gösterilerde Muhammed Bakır el-Hekim'in de aralarında bulunduğu bin vatandaş tutuklanır (Sluglet ve Sluglet, 2003: 263-264).

Saddam Hüseyin iktidara geldiğinde eski yoldaşları tarafından yürütülen bir komployu duyurdu ve çok sayıda komplocu idam edildi. 1979'da komplonun tasfiyesi sonucunda Saddam Hüseyin, çoğunluğu Şii olan Katar liderliği üyelerinin üçte birini ortadan kaldırdı.

Ancak Sa'adun Hammadi, Naim Haddad ve Muhammed Said es-Sahaf gibi bazı Baasçı Şii figürler şeklen bırakıldı. Parti, iktidardaki Şii varlığının zayıflığını örtmek için onları tuttu. Saddam Hüseyin'in cumhurbaşkanlığına gelişinin henüz birinci yılında 1979'da İran'da İslâm Devrimi gerçekleşir. İran İslâm Devrimi'nden sonra tanıklık eden Iraklı Şiilerin mezhepsel duyguları yeniden canlanır (Takkuş, 2015: 334).

3.3. Irak Şiilerinin İran-Irak Savaşındaki Konumu

Humeyni Tahran'a zaferle döndüğünde Iraklı Şiiler, kendi ülkelerindeki rejime karşı devrimi desteklemek için seslerini yükseltmeye başladılar. İran devrim yönetiminin Şah'ı devirmesine dek geçen sürede Humeyni'nin Iraklıları darbeye çağıran propaganda kampanyaları yürüttüğü açıktır. İran yönetimi bunu yalnızca çağrıyla sınırlı tutmayarak Irak'ın iktidarındaki Baas partisine karşı muhalefet edenlere ve çeşitli unsurlara maddi destek ve silah sağlayarak hayata geçirmeye çalıştı.

Iraklı Şiiler; İran yönetiminin Irak'ın içişlerine müdahil olabilmesinde bir vesileydi. Iraklı Şiilerin yoğun olduğu bölgelerde yürüyüşler ve gösteriler düzenlemeye çağırdılar. Şiiler grupları Saddam Hüseyin'in Şiilere karşı otoriter uygulamalar için görüştüğü Iraklı yetkilileri öldürmeye teşvik ettiler. Şii muhalefetin çağrısı, hükümete katılma talebinden Humeyni ve Irak'ta İslam Cumhuriyeti'nin kurulması için bir kutsal davaya dönüştü. Rejim bu süreçte çok sayıda Şii'yi hapse attı ve infaz etti.

Şii lider Muhammed Bakır es-Sadr, kendisine sadık bir mücahit olan Humeyni adına konuşurken Müslümanların hükümdarına hitap ediyor gibiydi. Saddam Hüseyin bunu vatana ihanet olarak değerlendirerek Sadr'dan geri adım atmasını istedi. Ancak Sadr, Humeyni gibi Saddam Hüseyin'e karşı saldırgan bir dil kullanmaya başlayınca çok ileri gitti.

15 Nisan 1980'de Dava Partisi üyelerinin, Bağdat'taki El-Mustansiriya Üniversitesi'nde, Başbakan Yardımcısı ve Devrim Komuta Konseyi üyesi olan Tarık Aziz'e yönelik başarısız suikast girişimine, Saddam Hüseyin, çarpıcı bir şekilde yanıt verdi. Dava Partisi ve faaliyetlerine katılan yüzlerce sempatizanı tutukladı. Ardından Şiilerin yaşadığı Necef'e saldırdı. Muhammed Bakır es-Sadr ve kız kardeşi Amine es-Sadr, Saddam tarafından idam edildi. Bu iki önemli Şii liderin öldürülmesine ilişkin gösteriler ve protestolar düzenlendi. Protestolarda güvenlik güçleri göstericilere ateş açarak binlerce kişiyi yaraladı ve tutukladı (Takkuş, 2015: 366-367).

Aralarında Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'ni kuran Muhammed Bakır el-Hekim'in de bulunduğu Şii din adamlarının çoğu, aileleri ve takipçileriyle birlikte Tahran'a kaçtı. Birkaç Şii grup Saddam Hüseyin'in yönetimine karşı direndi. Saddam Hüseyin, İran'ın komplo girişimlerini öne sürerek İran'a saldırdı. Askeri girişimin dizginlerini elinde tuttu. Akabinde içeride ise Irak Şiilerinin baskı altına alınması ve sürgün edilmesine yönelik bir saldırı takip etti. Durum böyle olunca Şiiler de silaha sarıldı, şiddet sarmalı genişledi. Örneğin İslami Eylem gibi bazıları yeni kurulan Şii örgütler üst düzey saldırılar organize etti. Başta güvenlik olmak üzere devlet tesislerini bombalamaya başlayan örgüt, Saddam Hüseyin ve Tarık Aziz'e de suikast girişiminde bulundu (Sağıye, 2003: 114).

Böylece İran rejimi, Saddam Hüseyin yönetimine karşı Irak'taki Şiileri yönetememiştir. İran-Irak savaşında Iraklı Şiilerin bağlılıkları güçlü bir baskı altında kanıtlanmıştır. 1982'de İran'ın Irak toprakları içindeki saldırısını püskürten Irak ordusunun büyük bir kısmını Şii unsurlar oluşturuyordu. İranlıların, Sünni ve Şii ayrımı yapmaksızın Iraklıların savaştığı düşman olduğu açıktır (Dib, 2003: 176). Bu nedenle İranlılar savaşın ilk yılında stratejilerini değiştirmek zorunda kalmışlardır. Irak Şiilerini hükümete karşı kışkırtmaktan Irak'ı işgal etmeye ve İslam devrimini ihraç etmeye çalışmaya kadar savaş farklı içeriklerle sürmüştür (Dib, 2003: 176).

Dava Partisi'nin savaş sırasında sakin kalmazken 12 Nisan 1982'de Enformasyon Bakanı Latif Nassif el-Jassem'e suikast girişiminde bulunması da dâhil olmak üzere otoritenin sembollerini öldürme girişimlerini yeniledi. Dava Partisi üyelerinin Saddam Hüseyin'in Bağdat ile Tikrit arasındaki Duceyl şehrini ziyareti sırasında gerçekleştirdiği saldırıda hükümetten çok sayıda kişinin öldürülmesi ve

yaralanmasının yanı sıra saldırganlardan 8'inin de ölümüyle sonuçlanan bir girişimde bulundu. Dava Partisi liderleri her yerde aranıyordu (Dib, 2003: 176-177). Hükümet, Dava Partisi'nin eylemlerine üyelerini yılsonunda gerçekleştirdiği parti saflarında kitlesel tutuklamalar ve infazlarla karşılık verdi.

1983'te savaş cephelerinde ortaya çıkan geri çekilmeyle, izlenen savaş stratejisi değişti. Saddam Hüseyin, özellikle ordu unsurlarının çoğunluğunun aralarında olması nedeniyle Şiileri yanına çekmek için alışılmadık bir istek gösterdi. Rejiminin İslâmî olduğunu vurguladı. Baas Partisi'nin sloganında vaaz ettiği mesajın İslâm olduğunu ve kendisini İmam Ali'ye atfettiğini diğer yetkililerle birlikte Necef ve Kerbela'ya yaptığı ziyaretlerde tekrarlıyordu (Sağıye, 2003: 114-115).

İran-Irak savaşı yılları, Irak Şiilerinin durumunda derin bir bozulmaya yol açtı. Iraklı Şiilerin dini konumları istikrarsızlaşırken tüm Şii faaliyetleri durdu. Dini otorite İran'daki Kum'a taşındı.

3.4. Irak'ta Azınlıklar Sorunu

İngiliz manda rejimi altında kurulan Irak Devletindeki Kürtlerin özerklik arayışları Sünni-Şii çatışmalarının yanı sıra Arap-Kürt çatışmalarının da başlamasına neden olur. Kürtler Orta çağ'daki tarihleri boyunca gerçek bir sorun teşkil etmemişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu ve ardışık İran devleti çatısı altında yaşamışlardır. Osmanlı ve İran'ın aralarındaki çatışmalardan etkilenmişlerdir. Kürtler, Irak'ta, Türkiye'de, Suriye'de ve İran'da farklı ülkelere dağılmışlardır. Bu dağılımla Kürtler, bağımsız bir Kürt devleti kuramayacak kadar zayıflamışlardır. Fakat yine de Kürt olmayan herhangi bir otoriteye boyun eğmeyi reddediyorlar.

Kürtler, Birinci Dünya Savaşı'nda ve Britanya'nın Musul'u işgalinde, desteklenme, teşvik edilme ve ABD Başkanı Wilson Prensiplerinde görülen kendi kendini yönetme talepleri için baskı yapma fırsatı yakaladı. İngilizlerin işgaline eşlik eden şartlar ve devletin uzak bölgelerine ulaşmasının zorluğu nedeniyle Musul Vilayetinin Bağdat Vilayeti gibi yönetilemeyeceği anlaşıldı. 1918'de Süleymaniye Hükümdarı projesi gelişti, muhtemelen bu prosedür, bağımsız veya yarı bağımsız bir Kürt devleti inşa etme fikrinin başlangıcı kabul edilebilir. Kürtlere özerklik verilmesi, Kürtlerin kendileri için uygun temsilciler üzerinde kendi aralarında anlaşmalarına ek olarak, uluslararası bir uzlaşma ve anlaşmayı gerektiriyordu (Takkuş, 2015: 153-154).

Birinci ve ikinci dünya savaşları arasında Kürtler bir azınlık olarak kaldılar, bazen merkezi hükümetin baskısı altında isyana başvurdular, bu nedenle 1922'den 1924'e, 1930'dan 1932'ye kadar büyük çapta isyanlar meydana geldi.

Kürt sorunu özünde Irak'ın güvenliğini etkileyen bir iç sorun olmasına rağmen, Kürtlerin komşu ülkeler arasındaki dağılımı nedeniyle Irak'ın dış ilişkilerinde uluslararası yansımaları oldu. Çünkü Kürtler birbirine komşu olan akrabalarıyla sınır bölgelerinde yaşıyorlardı. Dolayısıyla kendileri için tehlike hissettiklerinde komşu ülkelere sınırdan geçmelerinin kolay olması, ilgili ülkeler arasında, özellikle Irak ve İran arasında uluslararası çatışmaların çıkmasına ve bu ülkelerin kendilerine karşı suçlamalara yol açmasına neden olmuştur. Fitne saikleriyle birbirlerine yardım ve yataklık etme her zaman Kürtleri içinde bulunduran devletlerin sorunu oldu (Enis, 1967: 469).

Kürt sorunu başta İngiltere ve Sovyetler Birliği olmak üzere büyük ülkelerin politikalarına bağlıydı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizler, İran ve Irak'a baskı yapmak için Kürtlerin emellerini bir silah olarak kullandılar. Kafkasya sınırındaki stratejik bölgeden kuzeye doğru genişleyebilmek için de bir Kürt devleti kurarak güvenliklerini sağlamak istediler. Ancak bir yandan Yakın Doğu'daki denge ve istikrarın korunması, diğer yandan Sovyetler Birliği'ne hizmet ederek büyük bir tehlike oluşturulduğu anlaşılınca bu projeden vazgeçilmiştir.

Fakat İngiltere, Kürt devlet kurma hedeflerini desteklemekten asla vazgeçmez. Irak ve İran'daki delegelerinin zaman zaman Kürt meselesini desteklemesiyle Kürtlerle olan dostluğu arttırmaya devam eder. Bu sayede İngiltere;

- Irak'taki veya İran'daki ulusal hareket karşısında Kürt sorununun yedek silah olarak kullanır.

- Bu etki ister Almanya isterse Sovyetler olsun, İngiliz olmayan yabancı müdahaleyi Kafkasya sınırındaki alandan uzaklaştırabilir (Enis, 1967: 470).

1930'larda Britanya'nın Yakın Doğu'daki politikası Arap topraklarına ve onların kutuplaşmasına dayandığında, İngiliz Hava Kuvvetleri'nin 1932'de Kürt isyanını bastırmaya yardım etmesi doğaldı. 1930 Irak-İngiliz Antlaşması'nın Kürt azınlığın emellerini güvence altına almaya yönelik herhangi bir referans içermemesi nedeniyle Irak üzerindeki İngiliz Mandasının sonunda Kürtlerin korkuları arttı. Mahmud

Berzenci, 1930 Eylül'ünde antlaşma hükümlerini protesto etmek için Süleymaniye'de meydana gelen gösterilerin ardından hükümete yönelik saldırılarını yenilemeye hazır olduğunu ifade etti. Ancak intifada girişimi başarısız oldu ve Irak'ın güneyine sürgün edildi (Takkuş, 2015: 155).

1930'lu yıllardan itibaren Irak'ta olaylara sahne olan modern ve çağdaş dönem Kürt tarihinde önemli bir yer tutan Barzani ailesi, liderleri Abdurrahman el-Barzani ve oğulları Abdüsselam ve Ahmed el-Ahmed el-Barzani'dir. Molla Mustafa aralarında en ünlüsüydü. Ahmed el-Molla Mustafa, ölümüne kadar 1979'da işgal ettiği Irak'ta Kürt siyasetinin baş siyasî figürüydü.

Barzaniler, Barzan'da ve diğer Kürt bölgelerinde Irak hükümetine karşı birkaç ayaklanma gerçekleştirdiler, ancak başarısız oldular ve 1936'da Süleymaniye'de teslim olmaya ve ev hapsine zorlandılar. Molla Mustafa, Süleymaniye'de kaldığı süre boyunca Kürt aydınlarıyla temasa geçmeye başladı. Bazıları 1939'da Al-Amal adlı gizli partide gruplandırılmıştı. Al-Amal partisi kırılgan bir gruptu. Sağ ve sol kanatları, yani Kürtlerin ulusal haklarını elde etmek için devrim ve sosyalizmi gerekli koşullar olarak görenlerin kanadı ile bu hakları elde etmenin anahtarının olduğunu görenlerin kanadını içeriyordu. İngiltere ile bir tür ittifak veya iş birliğinin gerekliliği yönünde görüşler vardı. Bu farklılıklar, Kürt hareketi içindeki bölünmelerin siyasî zeminini oluşturdu (Takkuş, 2015: 179).

İngiltere'nin 1940'ta Irak'ı yeniden işgal etmesinden sonra, Iraklı yetkililer, Haziran 1943'te Süleymaniye'den kaçan Molla Mustafa Barzani tarafından sömürülen kuzey bölgesinin çoğunda bir boşluk bırakarak ülkenin güney bölgelerine odaklanmaya başladılar. Molla Mustafa, İran sınırından sızıp Barzan'a dönerek Kürt halkının umutlarını gerçekleştirmek için askerî harekâta kaldığı yerden devam etti. Çoğu insan etrafında toplayarak Kürtlerin düşman gördüğü Irak hükümetine karşı ulusal duygularını körükleyerek Irak hükümetiyle çatıştı. İngiliz makamları, Bağdat'ın Milletler Cemiyeti gereği geri çekilmesi ve bölgeyi genel olarak ihmal etmesi konusundaki Kürt şikâyetlerinin devam etmesine duyarlı olduklarından, Molla Mustafa'nın tüm Irak Kürt bölgesini alevlendireceğinden ve bunun açık bir çatışmaya yol açacağından korktular (Takkuş, 2015: 203).

Irak güçlerinin Barzanilere direnmedeki yetersizliğini ve dağlık bölgelerde gerilla savaşı konusunda daha fazla eğitime ihtiyaç duyduğunu gösteren askeri operasyonlar yeniden başladı. Olayların kendi aleyhine gelişmesi nedeniyle Bağdat'taki siyasî çevrede olaylar kızgınlıkla karşılandı. İngiltere, Kürt sorununu barışçıl yollarla çözülmesi eğilimindeydi. İngiltere'nin Bağdat Büyükelçisi Kinahan Cornwallis, hem Naip Abdül İlah'a hem de Başbakan'a tavsiyelerde bulundu. Nuri es-Said, Kürtlerle anlaşmanın gerekliliği konusunda Molla Mustafa Barzani'ye Askerî harekâtları durdurması ve barış teklifini kabul etmesi için baskı yaptı. İki taraf arasında, hükümetin taleplerini kabul etmesi ve onlara özerklik ve kültürel bağımsızlık vermesiyle sonuçlanan müzakereler gerçekleşti. Ancak Kürtlere özerklik verilmesi konusunda herhangi bir taviz öngören bu müzakereler hükümet ve milletvekillerinin çoğunu kızdırdı. Irak'ta bu durum ayrılmaya hazırlık adımı olarak değerlendirildi.

Hamdi el-Bajaji yeni bir hükümet kurarak Kürtlerle krizi barışçıl bir şekilde çözmeye çalıştı. Barışçıl girişimler başarısızlıkla sonuçlandığı için Kürtler askeri operasyonlarına yeniden başladı. Nisan 1945'te Bağdat hükümeti, kazandığı güvenden sonra kendini kuvvetli görerek Kuzeyde Kürtlere karşı saldırı başlatır. Saldırılarla otoritesini yeniden tesis eden Irak hükümeti, Ekim ayında askeri operasyonlarla Molla'yı Irak'tan ihraç edilir. Molla Mustafa Barzani (1903-1979), İran'a kaçtıktan sonra, 1946'da İran'ın Kürt bölgesinde Kadı Muhammed (1893-1947) tarafından kurulan Mahabad Cumhuriyeti'ne destek vermeye başlar. Molla Barzani daha sonra İran hükümetiyle anlaşmaya varmak için başarısız bir girişimde bulunur. Aralık 1946'da Mahabad Cumhuriyeti düştüğünde Molla Mustafa Barzani ve takipçilerinin İran'dan sürülür. İran hükümetinin Molla Barzani'ye güvenmediği ve onu sadece Mahabad Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırmak için kullandığı görülüyor. Molla, Irak'a gitti ve bu ülkede kalmasının artık güvenli olmadığını anlayınca Haziran 1947'de Türkiye ve daha sonra İran üzerinden Sovyetler Birliği'ne gitti. 14 Temmuz 1958 Irak darbesine kadar orada kaldı.

Manda ve kraliyet döneminde, Kürt ulusal özlemlerinin ifade edilmesine ve geliştirilmesine izin verilmedi. Kürtler bu duruma boyun eğmek zorunda kaldılar. 1946'da İran'da Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin çöküşünden sonra Molla Mustafa Barzani'nin Irak'tan ayrılıp Sovyetler Birliği'nde sürgüne giymesiyle Kürt siyaseti,

Irak'ta monarşinin çöküşüne kadar bir unutulma aşamasına girdi (Takkuş, 2015: 204).

Kürtleri kentsel alanlarda temsil eden siyasî parti, Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) lideri İbrahim Ahmedi ev hapsine aldı (Sluglet ve Sluglet, 2003: 117-118). Kürt siyasî liderlerin Hür Subaylar ile Kürt Tuğgeneral Fuad Arif aracılığıyla ilişkileri vardı. Fakat iktidarı ele geçirdiklerinde KDP bu sürece katılmadı. Ancak Abdel de dâhil olmak üzere bazı Kürt subaylar Bağdat yürüyüşüne katıldı. Daha sonra Yüksek Askeri Mahkeme'de vaiz olarak atanan Fattah Al-Shali, yeni rejimin Kürt meselesine sempati duyacağını düşünerek devrimi destekleyerek memnuniyetle karşıladı.

1958 Devrimiyle yeni bir dönemin başlayacağının işaretleri Irak-Kürt ilişkilerinin yapısını inşa etmek için devrim yönetimi Kürtlere heyet göndererek destek mesajı verip iki halkın iyiliği istediler. Abdülkerim Kasım ile Bağdat'ta bir araya gelen KDP'nin Genel Sekreteri İbrahim Ahmed başkanlığındaki ikili, Kürt bölgesinin çeşitli şehirlerinden gelen bir heyetle Savunma Bakanlığı'nda Abdülkerim Kasım ile görüştü.

Geçici anayasa 26 Temmuz 1958'de yayınlandığında, üçüncü maddesinde Arapların ve Kürtlerin Arap dünyasında ortak olduklarını ve haklarının Irak devleti içinde güvence altına alındığını belirtiyordu (Sluglet ve Sluglet, 2003: 118). Anayasa yayınlandıktan sonra, Bağdat ile Kürtler arasındaki gergin ilişkinin çözülmesi için her şey yolunda gidiyordu. Kürt gazete ve dergileri alenen yayınlanmaya Okullarda Kürtçe eğitim verilmeye başlandı. Kürdistan Demokrat Partisi'ne ülkenin çeşitli yerlerinde hareket ve çalışma özgürlüğü verilerek isyan hareketlerine katılan Kürt şahsiyetlerinin affedilmesi için fermanlar çıkarıldı. (Takkuş, 2015: 293).

Irak'ta demokrasiyi yayma sürecine bağlı olarak Kürtlerin özerklik talepleri, ülke içindeki ve dışındaki Kürtlerin desteğini aldı. Yeni rejim, sürgünde on üç yıl geçiren Mustafa Barzani ve kardeşi Ahmed'in 5 Ekim 1958'de Irak'a dönmesine izin verdi. Hükümet Barzani'ye 500 Irak dinarı maaş ve barınma için bir ev tahsis etti. Devlet, Kürt devleti kurma noktasına kadar devam eden fikir ve hırslardan emin olmasına rağmen onu bölgesinde yetkilendirdi. Barzani, Kuzey Irak bölgesi ve Irak dışındaki Kürt bölgeleri de dâhil olmak üzere devleti yönetmeye ve herhangi bir siyasî ekiple iş birliği yapmaya hazırdı (Takkuş, 2015: 294).

Molla Mustafa Barzani, Abdülkerim Kasım'ı Savunma Bakanlığı karargâhındaki ziyaretinde teşekkür ederek teslimiyetini bildirdi. Ardından Molla, Irak'taki Yüksek Devlet Konseyi üyeleriyle bir araya gelerek Kürt meselesini görüştü. Kürt örgütleri yeni sistem etrafında toplanırken Kürt toplumu da yenilenerek özerklik statüsünü elde etmeye hazırlandı (Kazım, t.y.: 251).

Kürdistan Demokrat Partisi'nin dördüncü konferansı, Kürt halkının Irak varlığı içinde özerklik temelinde ulusal haklarını genişletme ve bu kuralı kalıcı Irak anayasasına yerleştirme konusundaki Kürt vizyonunu yeniledi. Kongre, bunu resmi kayıtlara geçirmeyi reddederek parti kararını silmeye zorladı. Kürtlere ulusal birlik fikrini Kürt iş birliği projesi olarak sundu. Irak'ın mutlak ulusal birliği ilkesine bağlı kalarak Kürtlerin taleplerine karşılık verilmeye çalışıldı. Hükümet ve üyeleri, toplantılarda Irak Cumhuriyeti'ni Arap Cumhuriyeti olarak adlandırmaya başladılar.

Abdülkerim Kasım'la muhalifleri arasındaki iç çatışmalarda Kürtler, durumlarının iyileşmesi pek olası görmedikleri ve Arap birliği beklentilerinden şüphelendikleri için Birleşik Arap Cumhuriyeti ile birliği savunan muhaliflerin tarafını tuttular (Sluglet ve Sluglet, 2003: 118-119). Görünen o ki Hür Subaylar, Kürt sorununa Kürtlerin talepleri doğrultusunda bir çözüm bulmaya yönelik herhangi bir kararlılığa sahip değillerdi. Ancak genel tutumları iyimserdi. Cumhurbaşkanlığında bir Sünni Arap, bir Şii Arap ve bir Sünni Kürt vardı.

Bağdat'taki resmî gazeteler Kürtlere ve Kürt meselesine yönelik tonlarını değiştirdiği görülür. İki tarafın gazetelerinde çıkan tartışma keskin bir dille sürüyordu. Irak hükümeti Kürt gazetelerinin ofislerini ve Kürdistan Demokrat Partisi'nin şubelerini kapattı. Öte yandan, Kürtler ne görüş ne de ifade olarak birlik içinde değillerdi. Kürtler arasında hızlı ve dikkat çekici bölünmeler ortaya çıktı. Bu nedenle Kürdistan Demokrat Partisi, özellikle Hamza Abdullah'ın kanadının katılmasından sonra fikir ve yönelimlerde çelişkili iki parçaya bölündü. Buna, diğerleri gibi Irak Komünist Partisi'ndeki Kürdistan liderlerinin şubesine ek olarak Salih El-Haydari ve Hamid Osman Kemal Fuad da katıldı (Şerif, 1979: 54). Kürtler arasındaki bu ikilik 1959 yılının ortalarında daha görünürlük kazanır. Partinin merkez komitesi, Irak Komünist Partisi'ne bağlı bir bölüm ve partinin birliğini-bağımsızlığını korumak isteyen bir bölüm olmak üzere iki kanada ayrıldı (Şerif, A.1979: 57).

Kürt aşiretleri tarafından desteklenen Molla Mustafa Barzani ile kent sakinlerini temsil eden İbrahim Ahmed arasında başka bir bölünme daha yaşandı.1960 yılında Molla Mustafa Barzani Sovyetler Birliği'ni ziyaret ederek Sovyet liderlerinden Abdülkerim Kasım'a baskı yapmalarını istedi. Ancak bu konuda başarılı olamayınca Bağdat'tan ayrılarak Barzan'a yerleşmiştir (Takkuş, 2015: 295).

Bu şartlar altında ilişkiler hızla kötüleşti. Abdülkerim Kasım'ın Kürtlerin özerkliği konusunda herhangi bir taviz vermekten kaçındığı bir dönemde Molla Mustafa Barzani ve İbrahim Ahmed, muhalefete herhangi bir itirazda bulunamadığı için inandırıcılıklarını kaybedeceklerdi. Kürt sorununun somut bir şekilde çözülmesinde ilerleme kaydedilemiyordu.

1961 yazında Abdülkerim Kasım hükümeti ve müttefiklerine karşı Kürt ayaklanması patlak verdi. Aslında kimse doğrudan karşı karşıya gelmeyi istemedi. Hükümetin Bağdat'taki konumunu korumak için Kürt güçlerine ihtiyaç duyduğunu ve Kuveyt'in ilhak edilme arzusu biliniyordu. Tam da bu aşamada Molla Mustafa Barzani, çatışma yerine müzakereleri tercih etti. Fakat yine de çatışma başladı. Molla Mustafa Barzani, Şeyh Raşid Lulan gibi otoriteye sadık bazı liderlere saldırdı. 1961 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında işgal ettiği bölgelerdeki üst düzey yöneticileri İran ve Türkiye'ye kaçmaya zorladı. Zakho ve Koi Sanjak ele geçirerek Kuzey Kürt bölgesinin kontrolünü sağladı.

Irak hükümeti, Barzan köyünü bombalayarak büyük can, mal ve altyapı kayıplarına yol açarak karşılık verdi.1961 yazı ile Abdülkerim Kasım'ın iktidarının düştüğü tarih olan 8 Şubat 1963 arasındaki süre, yüzlerce küçük askerî harekâtların tanıklığına sahne oldu. Sürecin sonunda Barzaniler, Musul ile Türkiye sınırı arasında kuzeybatıda otoriteye sadık aşiret düşmanlarını yenmeyi başardılar. Ayrıca Zaho ve Erbil arasındaki toprakların çoğu üzerinde tam kontrol sağladı. Zibar, Surji, Bradost bölgelerinde önlerine çıkan aşiretleri ezerek Revanduz'un kuzeyinde hareketli bir yay şeklinde askerî harekâtlar yürüttüler. Yüksek dağları mesken edinen Kürt milisler, güneye dönerek Irak ordusunun kamplarını ve polis karakollarını ele geçirip dağların tepelerine yerleştiler. Kürt milisler, Khanaqin, Süleymaniye, Kerkük ve Erbil'i çevreleyen topraklarda kontrollerini sağlamlaştırdılar (Takkuş, 2015: 296).

Abdülkerim Kasım'ın devrilmesinden sonra askerî harekâtlar iki faktöre bağlı olarak durdu. İlk faktör kışın gelmesiydi. İkinci ve önemli faktörse yeni yönetimle gayri resmi temas halindeki Kürtlerin özerklik kazanma umuduydu. Ancak bu umut, yeni rejimin iktidara ayak uydurmakla meşgul olması, darbeyi yürütenlerin bir tür Arap birliğine inanması ve Kürt milislerin Kürt özerkliği meselesiyle çelişmesi gibi nedenlerle hızla söndü. İki Kürt bakanın, Baba Ali Şeyh Mahmud ve Tuğgeneral Fuad Arif'in, yeni yönetimde atanmasına rağmen, yönetimin Kürtlere yönelik niyetleri hakkında bir açıklama yapılmadı.

Kürt hareketi içinde Baasçıların niyetlerini sorgulayan birçok grup vardı. Kürdistan Demokrat Partisi, darbecilerin başarılı olması için Abdülkerim Kasım'ın devrilmesinden hemen önce Baas Partisi ile iş birliği yapmayı kabul etmişti ya da en azından anlaşmazlığın ertelenmesi için gayri resmi bir anlaşma yapmışlardı (Cevad, 1981: 108-112).

Kürtlere özerklik verilmesinde Baasçıların ve Arap milliyetçilerinin bir çıkarı yoktu. Haziran 1963'ten bu yana Molla Mustafa Barzani ile Irak hükümetleri arasında birbirini takip eden aralıklı çatışmalara yol açtı. Barzani'nin 1966'da Hendrin'deki zaferi Irak hükümetini zorladı. 1966 yılının Haziran ayında Kürtlerin taleplerini açıklar ancak dönemin başbakanı Abdurrahman el-Bazzaz'ın ordunun muhalefeti nedeniyle bu talepleri uygulayamaz. Dolayısıyla Kürt gruplar politikasında değişiklik yapmak zorunda kalır.

Baas Partisi'nin gerçekleştirdiği darbede Kürtler bir mayalanma halindeydiler. Kürtler, Kuzey bölgesinde birleşik Irak'tan ayrılarak bağımsız bir Kürt devletinin kurulması taleplerini elde etmek için tartışıyorlardı. Bunlar 1966'da Celal Talabani'nin Kürt aydınlarını toplamayı amaçlayan Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni kurar. Kürdistan Demokrat Partisi lideri Mustafa Barzani'nin istismar ettiği aşiret liderliğinden Kürt devleti kurma fikrinden uzaklaşmışlardı (Takkuş, 2015: 326).

Yeni dönemde hükümet zor bir iç durumla karşı karşıyaydı. Baasçılar, Kürtlerle anlaşmadan ve Kürt bölgesindeki çatışmayı geçici de olsa durdurmadan merkezi otoritelerini pekiştirmeleri imkânsızdı. Baasçılar, Irak'ı güneyden ve batıdan sınırlayan Sünni üçgeninde Arapçılıkla çelişen azınlıklardan şüphelendiği için Kürtleri korkuttu. Kürt bölgesiyle ayrılan sınır bölgelerindeki nüfus merkezlerinin

örtüşmesi, yakınlaşmayı yaymaktan çok gerilimi artırdı. Çünkü Batı'daki Arap aşiretleri Kuzeydoğu'daki Kürt köylülerini aşağılayarak şüphe duyguları arttırdılar. Irak ordusu, tam veya özerk olma istekleri nedeniyle Kürtlere karşı bir düşmanlık duygusuna sahipti. Bu düşmanlık Barzani'nin İran ile ittifakını ikiye katladı. İran'la gelişen bu ittifak Kürtlerin Mart 1969'da Kerkük'e kapsamlı bir saldırı başlatmasına neden oldu.

Arap birliğine karşı duran azınlıklardan olan Kürtler, Baas Partisi'nin azınlıklara verilecek haklar üzerinden yaptığı ancak ulusal duygulara hitap eden bildirisi azınlıkların özerklik taleplerini daha da kışkırttı. Irak hükümeti kendine özgü bir ateşkes aradığı için Irak ordusu 18 Ağustos 1969'da Musul yakınlarındaki Kürt köyü Dakan'da bir katliam yaptı (Sluglet ve Sluglet, 2003: 175). Görünen o ki, 30 Temmuz 1968 hareketinden sonra Baasçıların Kürt hareketine yaklaşmak için çeşitli girişimlerde bulunduğu ve hem Barzani'ye hem de muhaliflerine sözler verdiği anlaşılıyor. Celal Talabani'nin hareketi, Barzani'nin protesto için bakanlıktaki temsilcilerini üç hafta sonra geri çekmesine ve Taha Muhyiddin'in varlığına rağmen rejimle bağlarını kesmedi. Baasçılar ise Kürt bölgesinde hareket alanına kavuşacak durumda değillerdi (Sluglet ve Sluglet, 2003: 175-176).

Olaylar, Ahmet Hasan el-Bekir, Saddam Hüseyin ve yandaşlarının Devrim Komuta Konseyi'nde çoğunluk olarak ortaya çıktığı Baas Partisi Yedinci Bölgesel Konferansı'nın toplanmasıyla aynı zamana denk geldi. Yeni sistem, nispeten zayıf bir temele dayanıyordu. Darbeden beş ay sonra ordu ve hava kuvvetleri hâlâ Salih Mehdi Ammaş ve Hardan'ın desteğiyle temsil edildiğinden belirli koşullar mevcut olduğunda iktidara gelebilecek unsurlardan arındırılmış değildi. Kişisel hırsları olan el-Tikriti, rejimin çıkarına olmadığı için Kürt bölgesinde silahlı bir çatışma yaşanmasına hatta ordu tarafından rejime empoze edilmesine bile izin vermemekteydi. Bunun olmasını önlemek için, konferansın Kürt sorununa ilişkin kararlarının ılımlı olduğunu ve Haziran 1966 Deklarasyonu temelinde sağlıklı bir çözüme ihtiyaç olduğunu vurguladı (Sluglet ve Sluglet, 2003: 176).

Böylece Baasçılar ortamı soğutmaya başladılar. 1970 Ocak ayında KDP ile Baasçılar arasında bir diyalog gerçekleşti. Bu diyalog, hükümetin Kürt sorununun varlığını, meşruiyetini tanıyarak özünde Kürt sorununa çözümün uygulanmadığını kabul eden bir açıklamayla sona erdi. Kürtlerin hem kültürel hem de yönetime katılma haklarına

yönelik kararlar alındı. Karara göre Kürt bölgelerindeki idari yöneticilerin Kürtlerden olacağına dair söz verildi. Kürt bölgesinde Tarım Reformu Yasası'nın uygulanması tavsiye edildi. Ayrıca Kürt çoğunluğun yaşadığı illerin ve idari birimlerin yapılacak resmi bir nüfus sayımına göre birleştirilmesi için gerekli adımların atılmasını şart koşuldu (Hadduri, 1974: 231-240).

11 Mart 1970'de iki taraf arasında Baas'ın cömertlik gösterdiği ve Kürtlerin şüphesini arttıran hükümet açıklamasını doğrulayan bir anlaşma imzalandı. Kerkük ve çevresinde rejim referandumun yönünü değiştirerek yoluna devam etti. Nüfus yapısını değiştirme girişimi başta Hristiyanlar olmak üzere çok sayıda Arap'ı şehre nakletti. Dolayısıyla Barzani, Tahran ile ilişkisini bitirmek zorunda kaldı (Sluglet ve Sluglet, 2003: 97). Barzani özerk bölgenin başkenti olarak Kerkük'ü, Bağdat hükümeti ise Erbil'i seçti. Kürtlerle yapılan anlaşmanın temel sonucu, Baas Partisi'nin zaman kazanmasına ve Kürt meselesine yönelik gerçek politikasını yeniden uygulayabilmesi için yeterince iktidarda güçlenmesine yardımcı olmaktı.

1970 yılı biter bitmez Molla Mustafa'nın oğlu İdris Barzani'ye suikast girişiminde bulunuldu. Mayıs 1970'te Saddam Hüseyin, Kürt Baas Komitesi'nin başkanlığını üstlendi. Dört aydan kısa bir süre sonra, Nazım El-Kazar, Körfez'deki üç adayı işgal eden İran'dan intikam alma bahanesiyle bu girişimden kurtulan Molla Mustafa Barzani'yi öldürmeye çalıştı. Bu olaydan sonra 40 bin ile 50 bin arasında İran asıllı insan sınır dışı edildi. Sınır dışı edilen insanların çoğunun Şii Kürtler olduğunu söyleyen Barzani, bu çalışmanın nüfus dengesinin ayarlanması kapsamına girdiğini söyledi (Sağıye, 2003: 98).

Baasçı ve Kürt partileri arasında ilan edilen yakınlaşmanın gerçeği yansıtmadığı ortaya çıktı. Irak Devrimi gazetesi Barzani'ye saldırdı. Yönetim, Kürtleri kuzeydeki kamu tesislerine sabotaj eylemleri düzenlemekle suçladı. Kürtlerin korkuları 1972 baharında Tahran'la yeniden bağlantı kurmalarına neden oldu. Şubat 1973'te binlerce Ezidi kaçtı. Kürtlerin İran'la yeniden ilişkisi kurması Kürt bölgesinin Irak uçaklarının hedefi haile gelmesine neden oldu. Irak askeri uçakları Zaho, Qal'at Diza'daki Kürt mevzilerini bombaladı. Bu durum Irak'ta topyekûn bir savaşın başlamasına neden oldu.

Baas'la Kürdistan Demokrat Partisi arasında yapılan anlaşma sahada uygulanmadığı için geçersiz olduğu kabul edildi. Kürt Devrim Komuta Konseyi'nin üyeleri ne ordu karargâhlarını ne de askeri birliklerini işgal etti (Takkuş, 2015: 329). 6 Mart 1975'te Bağdat ve Tahran arasında sınır anlaşmazlığı yüzünden imzalanan Cezayir Anlaşması'ndan sonra Kürtlerin izolasyonu giderek yaklaşıyordu. Saddam Hüseyin'in Şattü'l-Arap'ın yarısını İran'a terk etmesiyle Kürtler de İran'ın desteğini kaybetti. Baas partisi'nin İran'ın petrol açısından en zengin bölgesi Huzistan için talepte bulunması İran muhalefetine tüm desteğini durdurmasına sebep oldu. İran'da karşılık olarak tüm sınırlarını Irak'a kapattı. Kürt bölgesinden askeri birliklerini geri çekti. Irak ordusu, Kürt bölgelerine uçaklarla saldırmakta gecikmedi. Barzani'nin kendisine yardım sağlamak için Amerika Birleşik Devletleri ile temas kurma girişimlerinin başarısız olması üzerine Barzani, Bağdat'tan müzakerelere geri dönmesini istemek zorunda kaldı. Saddam Hüseyin, müzakere talebini reddetti. Molla Mustafa Barzani Kürtlerin imha edilmesini önlemek için savaşı durdurmalarını emretti.

1975 Cezayir Anlaşması'nın etkileri devam etti. Ortak sınır boyunca beş ila on mil genişliğinde bir alan yerel sakinlerinden boşaltıldı, köyler yıkıldı ve halk şehirlerin eteklerinde yerleşim yerlerine yerleştirildi. Barzani aşireti, Kürt güçlerini dağıtmak için 1981 yılına kadar kaldığı güney Irak'tan taşındı (Takkuş, 2015: 330). Saddam Hüseyin, topraktan vazgeçmeyi umursamadan içgüdülerini siyasete finanse etme fırsatı buldu. Kürtler de gerçekçi politikaların ve güç dengesinin her an değişebileceğini öğrendi (Sağıye, 2003: 100).

1975 yılına kadar Irak, Basra yakınlarındaki Şattü'l-Arap'ın her iki tarafını da kontrol ediyordu. İran Şahı, İran'ın bu bölgedeki yayılmacı arzusunu tatmin etmeye çalışıyordu. Bu yüzden Amerika Birleşik Devletleri'yle hırslarını gerçekleştirmek için ortak bir eylemde bulunma konusunda anlaştı. İran yönetimi, Kuzey Irak'taki Kürtleri kışkırtıp Irak yönetimini istikrarsızlaştırarak Şattü'l-Arap bölgesini İran'a bırakmaya zorlamayı düşünüyordu.

İran ve Amerika arasındaki anlaşma, her iki tarafın da amaçlarına ulaşmak için Irak'ı kullandığı bir mesele olarak Kürt tehdidi üzerinden ilerliyordu. Kürt ayaklanması Irak hükümetini rahatsız etti. 1975'te Irak'ın İran'ın doğu yakası üzerindeki egemenliğini devrettiği Cezayir Anlaşması'yla Irak, İran'ın taleplerine cevap

vermeye zorlandı (Dib, 2003: 177). Anlaşmanın imzalanmasının ertesi günü Amerika Birleşik Devletleri Kürtlere desteğini kesti. Şah, Irak rejimiyle karşı karşıya kalan Kürtler karşısında askeri güçlerini Irak topraklarından çekerek İran sınırlarını kapattı. Gelişen olaylar neticesinde Saddam Hüseyin de Kürtlere yönelik bir saldırı başlattı. Üç yıl süren mücadelenin ardından Kürt hareketlerini ortadan kaldırdı. Barzani, Kürtlere yönelik komplonun derinliğini fark ettikten sonra Amerika Birleşik Devletleri'nden yardım istedi. Barzani, imha edilme korkusuyla savaşçılarına savaşmayı bırakmaları için emir vermek zorunda kaldı. Molla Mustafa Barzani'yi boş yere yargılandı çünkü Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmek için Irak'tan ayrıldı.

Saddam Hüseyin'in Kürt hareketine yönelik saldırısının bilançosu; 7.000 Kürt'ün öldürülmesi, 200.000 Kürt vatandaşının yerinden edilmesi, Kürtlerden arındırılmış bir tampon bölge oluşturulması ve Irak hükümetinin yüz binlerce Kürt'ü şehirlerin yanında ve diğer bölgelerde yaşamak üzere transfer etmesiyle sonuçlandı (Dib, 2003: 178).

Molla Mustafa Barzani'nin oğulları Mesud ve İdris, 1979'da İran devriminin patlak vermesinden sonra Kuzey Irak'a dönerek Irak'taki Baas yönetimine karşı İran devrimine desteklerini açıkladılar. Humeyni'yi kutsayarak ona destek verdiler. Mesud Barzani liderliğindeki Kürdistan Demokrat Partisi, artık Irak hükümeti için herhangi bir tehdit oluşturmuyordu. Suriye'deki Kürt Yurtseverler Birliği'nin İran'a bağlı lideri Celal Talabani'nin de görevine devam ediyordu. 1980'lerin ortalarına kadar Irak için ciddi bir Kürt tehdidi kalmadığı söylenebilir. Ancak Cezayir Anlaşması ile tanımlanan güvenlik şeridi dışındaki bölgelerde yaşayan Kürtlere zulüm ve yerinden etme politikalarına devam eder. Sadece Irak'ta değil sınır ülke Türkiye'de de Kürt ayrılıkçı hareketleriyle mücadele devam ediyordu. Türk hükümeti, Irak hükümetiyle koordineli bir şekilde Mayıs 1983'te Türkiye'nin Kürt bölgelerinde faaliyet gösteren Kürdistan İşçi Partisi'ni (PKK) vurmak için kuzey Irak'a saldırdı. 1982'nin sonlarında Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin 140 Kürt üyesi de idam edildi (Takkuş, 2015: 369).

1980'lerin ortalarında Kürtler, Saddam Hüseyin'in İran savaşıyla meşgul olmasından yararlanarak kuzey Irak'ta bir güç oluşturmak üzere geri döndüler. Aralık 1983'te Irak'la İran arasında ateşkes imzaladı. Barış ortamı sağlandıktan sonra Celal Talabani

ve KDP'nin Irak hükümetine katılmasına karar verilir. Bu kararla Saddam Hüseyin, amacına ulaşmak için Celal Talabani'nin kartını geçici olarak kullanır. Ancak Talabani, kendisiyle yapılan anlaşmanın şartlarını yerine getirilmediği ve Kürtlerin ezilmeye devam edildiği gerekçesiyle 1985'te kuvvetleriyle Süleymaniye bölgesine saldırır. Saddam da Kürtleri İran'dan uzak tutmak ve iki taraf arasında herhangi bir teması engellemek amacıyla İran sınırına yakın olan çok sayıda Kürt köyünü tahrip etti. Yüzlerce Kürdü tutuklayarak binlerce Kürt çiftçiyi güney Irak'taki kamplara nakletmiştir (Takkuş, 2015: 370).

Saddam Hüseyin'in eylemleri, Kürtleri kısa bir süre için zayıflatsa da 1987'de İran'ın yardımıyla yerinden edilen insanlar yerleşim yerlerine geri döndüler. Bu yıl İran-Irak savaşının seyrinde bir dönüm noktası oldu. Bu olay Saddam Hüseyin'e Kürtlere karşı hareket etme fırsatı verdi. Mart ayında kuzeni Ali Hasan el-Mecid'i kuzey Irak valisi olarak atadı. Mecid'e Kürt bölgelerine olası bir İran saldırısını engellemesini ve Kürtleri bastırmasını emretti. Saddam'ın uygulamaları Kürt halkını yok etme noktasına geldi.

Saddam, Kuran suresine atfedilerek El-Enfal adını verdiği seferiyle ilk kez Şeyh Wisan köyünde kimyasal silah kullandı. Şubat 1988'de Süleymaniye yakınlarındaki Yakh Simar köyünü hedef seçti. Ancak İran'ın ilerleyişi Kürtlerin yardımıyla devam etti. Mart'ta İran-Kürt ortak güçleri Sari Rash kasabasını işgal ederek Halepçe'yi ve Al-Majid'i kuşattı. Saddam, Halepçe'yi kimyasal füzelerle bombalayarak binlerce Kürt'ü öldürdü. Enfal kurbanlarının sayısı yaklaşık 182.000'e ulaştı. İran 1988'de ateşi kestiğinde Kürt direnişi zayıflamaya başladı. Saddam Hüseyin'in düşüşünden sonra Kürt hareketi yeniden yükselişe geçecekti (Sağıye, 2003: 103).

3.5. Türkmenlerin Siyasallaşması

Orta Asya'daki ve özellikle Moğolistan'daki evlerinden belirli oranda Anadolu yurdundan göç eden Türkmenler Irak'ın başka bir azınlık grubuydu (Tuğan, 1946: 178). Türkmen lehçesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra kendisine tanıtılan Türk lehçesinin aksine, Arapça kelime dağarcığının hala %40'ını kullanır. Arapça kelime hazinesiyle birlikte %30'dan fazla İngilizce ve Fransızca kelime hazinesi de mevcuttur. Türkmenler hâlen yazılı olarak Arap harflerini kullanır (Tuğan,1946: 166).

1921'de Irak hükümetinin kurulmasından sonra ilk Irak bakanlığında Bakan Kerkuli, Çalışma Bakanı dâhil olmak üzere Türkmenlerden birçok bilimsel, kültürel, edebi ve siyasî şahsiyet ortaya çıktı. Nuri Said Paşa'nın bir Türkmen olduğu ve üst düzey ordu subaylarından Gazi el-Dağıstanlı, Tuğgeneral Ömer Ali ve Tümgeneral Mustafa Ragheb'in 1948 Filistin savaşının kahramanları arasında yer aldığı, Korgeneral Yaljin Omar Adel'in de olduğu söyleniyor (el-Hermezi, 2005: 128).

Mezhepsel açıdan bakıldığında Türkmenlerin yaklaşık %55'ini Sünni ve %45'i Şii'dir. Sünniler Erbil, Kerkük ve Diyala şehirlerinde, Şiiler ise Telafer, Musul'da yaşamaktadır. Türkmenlerin sayısı 1957 yılı nüfus sayımı istatistiklerine göre 388 bin civarındadır. Irak'ta 1977'de yapılan ayrıntılı son nüfus sayımında Türkmen nüfusunun istatistiklere göre 495 bin civarında olduğu tespit edilmiştir. 1957 istatistiklerine göre Kerkük vilayetinde ilk ulusal konumda Türkmenler yer alır. Kürt, Arap milliyetçiliği ve Mesihçilik geldi. Türkmenler, Kerkük şehrinde petrolün bulunmasıyla çatışmalar başladığını iddia ederler. Dolayısıyla Kerkük'te petrolün kurbanıdır. Kraliyet döneminde Kerkük, organize ve rasyonel bir Araplaştırma Kerkük şehri bu sürecinden geçti.

Irak'taki hem Türkmen hem de Kürt memurlar ve Arap memurların bir kısmı 1958'deki askeri darbeden sonra dört yıllık memuriyetlerini geçirmek üzere her yıl başka illere nakledildi. Diğer Arap memurlarsa ise kariyerlerinin geri kalanını Kerkük'te geçirdiler. Kerkük şehri, özellikle Molla Mustafa Barzani ve yandaşlarının Sovyetler Birliği'nden gelmesi ve Irak Komünist Partisi'nin etkisinden sonra aktifleşti (el-Haşimi, 2013: 159).

Irak Komünist Partisi'nin Kerkük'teki kadrolarının çoğunluğunu Kürtler oluşturuyordu. Dolayısıyla on binlerce Kürt aile Türkmenlerin topraklarına el koyarak Kerkük'ün kuzeyini çevreleyen köylerden şehir merkezine taşındı. Kerkük'e yapılan bu yerleşim saldırısının etkisi, şehrin asıl Türkmen sakinleri ile demografik yapısını değiştirerek onu kontrol altına alan Kürtler arasında çatışmalara yol açar. Bu durum, Kürtler ile Türkmenler arasında bir çatışmadan Türkmen ve Arap ittifakı arasında gelişen bir çatışmaya dönüşmüştür. Kerkük'te üç ana millet arasında bölünme, kin ve husumet devam ederek günümüze kadar ulaşmıştır (el-Haşimi, 2013: 160).

11 Mart 1972 tarihli anlaşmanın imzalanmasından sonra Kürtler, beş yıl içinde tam anlamıyla uygulanması şartıyla özerklik elde eder. Anlaşma iki fıkra dışında tam olarak uygulanmıştır. Birincisi Kerkük valiliğinin bölgeye eklenmesi meselesidir. Bu fıkra, Saddam Hüseyin'in bölgede sayılmaması nedeniyle Molla Mustafa Barzani ve Saddam Hüseyin arasında 11 Mart 1972 tarihli anlaşma çerçevesinde Kerkük'ün Irak Kürdistanı üzerindeki hakkının gerekliliği konusunda keskin bir tartışmaya konu oldu. Saddam Hüseyin'in ısrarı, Kerkük'ün bir Kürt şehri olup olmadığının 1957 nüfus sayımı istatistiklerine başvurulması talebine dayanıyordu. 1957'den sonra bölgeye Araplar ve Hıristiyanlar geldi. Ancak Kürtler, 1967 nüfus sayımını kabul etmekte ısrar ettiler. Saddam Hüseyin'in 1967 nüfus sayımı istatistiklerini kabul etmeyi reddediyordu. Çünkü 1958 darbesinden sonra bölgeye çok sayıda Kürt'ün göç etmişti. Saddam'ın yerinden etme politikası nüfus dengesinin Kürtler lehine bozulmasına neden olmuştu.

Irak'taki Türkmenlerin dışlanmasına ve ulusal haklarının gasp edilmesine neden olan temel sebeplerden biri, Irak'ta çeşitli dönemlerde yaşanan olaylarda siyasî anlamdaki pasiflikleri ve siyasî sisteme katılmaktan çekilmeleridir. Bu çekimserliğin başlıca nedeni, 1970 ve 1973 yıllarında güvenlik güçlerinin Bağdat'ta Türkmen Kardeşler Kulübü adı altında bir Türkmen siyasî partisi kurma girişimlerinin ortaya çıkması üzerine içlerinden 26 gencin idam edilmesidir (el-Haşimi, 2013: 166).

Türkmen siyasî kültürü, tarihsel olarak sosyal ve siyasî izolasyona ve içe dönüklüğe eğilimli bir kültürdür. Sosyologlar tarafından bu duruma sebep olan pek çok neden tespit edilmiştir. En önemli nedense Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkmen politikası ve tarihinin önemli bir parçası olmalarıdır. Diğer hükümetler onları Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm eylemlerinden tarihsel olarak sorumlu tutmuşlardır. Bazı uzmanlar Türkmenlerin bugüne kadar kendilerini farklı olduğunu hissettiklerinden yok olma tehdidine karşı sessiz kalmayı tercih ettiklerini belirtir. Sosyologların tespitleri şu şekildedir:

- Anadolu'dan gelen Asyalı ve Türk kökenli göçmenler etnik kimlikleri dolayısıyla Irak toplumuyla kolayca entegre olmuyorlar.
- Kendi milliyetçilikleriyle Arap milliyetçiliği arasında bir farklılık hissederek korkuyorlar. 20. yüzyılın ortalarında yükselen Arap milliyetçiliği ve Kürt

milliyetçiliği karşısında kendi milli benliklerini özgürce ifade etmekten endişe duyuyorlar.

- Türkmen toplumu, belirli bir vizyon ve ortak paydalar üzerinde birleşmek için bir araya gelmemiştir. Doktrinsel anlamda da Sünni ve Şiilerden farklıdırlar. Çeşitli topluluklardan olmaları ve farklı lehçeleri kullanmaları birlik olmaları önünde bir engel teşkil eder.

Sünni Türkmenlerin bir kısmını kraliyet döneminde, bir kısmı Irak devletinde yönetime katılmış ve sonrasında askeri ve siyasî düzene katılarak hürriyet haklarını değerlendirmişlerdir. Ancak Şii Türkmenler siyasete katılmayı tercih etmezler (Raufoğlu, 2006: 211).

Abdülkerim Kasım döneminde siyasî durum Türkmenlere güven vermez. Hükümetin kendilerine tecrit politikası uygulayacağına inandıkları için siyasî içe dönüklük kültürü gelişir. Ancak Türkmenler, Abdülkerim Kasım yönetimine son veren 1963'teki devrimi destekleyerek izolasyondan çıkar. Devrime destek mesajları gönderir. Ancak komünistler, Türkmenleri Irak'taki Sovyet çıkarlarına karşı Amerika'nın çıkarlarına yönelik çalıştıklarını iddia eder. Onları casusluk hareketinin bir parçası olmakla suçlarlar. 1963 devrimini ve Abdüsselam Arif yönetimini desteklemelerine rağmen rejim, 1959 yılının Temmuz ayında çok sayıda Türkmen sendikacı, işçiyi idam etti. Yaşanan olaylardan sonra Türkmenler yeniden siyasî izolasyona döndüler.

Türkmenlerin Kürt milisleriyle de kötü bir geçmişi vardır. Molla Mustafa Barzani'nin Rusya'dan Bağdat'a dönüp Kerkük'ü ziyaret etmesiyle yaşanan olayda Türkmenlerle Kürtler arasındaki çatışma belirginleşir. Ziyaretinin ikinci gününde Molla Mustafa Barzani'nin aracına düzenlenen bombalı saldırıdan sonra Barzani, Kerkük'ten ayrılmak zorunda kalır. Bu komplonun arkasında Türkmenlerin olduğunu sonucuna varılır. Kürtler de misilleme olarak Türkmen pazarlarına ve El-Hamra Sinemasına saldırır. Yükselen olaylar Kürtler ile Türkmenler arasında çatışma çıkmasına neden olur. Türkmenlerin yaşadığı bu olaylardan dolayı gelişen durumda Türkmenlerin tecrit ve siyasî katılımdan uzak bir kültür oluşturmaktan başka seçeneği yoktu (el-Haşimi, 2013: 169).

Türkmenler, Abdüsselam Arif'in iktidarını ve 1963 darbesini destekledi̇ler. Abdüsselam Arif'i ziyaret etmek için 2.000 kişilik heyetler oluşturdular. Bu destek, Türkmenlerin Abdülkerim Kasım yönetimine verdiği tepkiye dayanıyordu. Abdülkerim Kasım döneminde, ilk Baas iktidarının uzun sürmemesine rağmen Irak halkı arasında kötü bir izlenim bırakmıştı. Baas Partisi'nin popülaritesini büyük ölçüde kaybetmesine neden olan yönetim Türkmenleri de zor durumda bırakmıştır.

Baas Partisi'nin 1968'de iktidara geldiği ikinci döneminde, Kürtlerle 11 Mart 1970'de Mart anlaşması imzalandı. Ancak iki yıl sonra Şii ve Sünni âlimlerden oluşan bir heyet tarafından Molla Mustafa Barzani'ye suikast girişiminde bulunuldu (el-Hursani, 2003: 311).

1968'de iktidara gelen Baas rejimi Türkmenlerin meselelerini incelemek ve taleplerini anlamak için üst düzey bir Baas yetkilisini Murtaza el-Hadis'i görevlendirdi. Bölgede yapılan incelemelerden sonra 1970'te Türkmenlere Türkmen dilini öğretme ayrıcalığını veren bir kararname yayınlandı. Bu kararname İlkokullarda Türkmence yazma hakkı verilmesi, haftalık gazete çıkarılması, Kerkük TV'de televizyon programlarının artırılması gibi düzenlemeleri de içeriyordu (el-Haşimi, 2013: 170-171).

Irak'ın Kuveyt'i işgali (1990-1991), II. Körfez Savaşı (2003-2011) ile merkezi otoritenin Kuzey Irak'tan çekilmesinden sonra Türkmenler siyasî mücadeleye girerek aktif hale geldiler. Bu süreçte Türkmenler, partiler ve okullar kurarak kültürel miraslarını yeniden canlandırdılar. Kuzey Irak'ta özerk bir bölge kurarak yurtdışındaki Irak muhalefetinin toplantı ve etkinliklerine katıldılar.

Genel anlamda görüş ve vizyon çeşitliliği nedeniyle Türkmenler kendi aralarında farklılık gösterdi. Siyasî faaliyetler, yönelim, amaç ve çalışma tarzı bakımından kendi aralarında farklılık gösteren çok sayıda parti ve harekete ayrıldı (el-Haşimi, 2013: 172). Türkmen partileri, 2003'ten önce Irak dışında kurulmuştu. Ankara'da kurulan ilk Türkmen partilerinden biri 1988'de Türkmen Ulusal Partisi'ydi. 1991'de Türkmen Bağımsız Hareketi kuruldu. 1990'lada Şii, Sünni, Kürt partiler ve Kürdistan bölgesindeki Kürt halkı Türkmen partilerinin kurulmasını teşvik ettiler. Türkmen parti liderleri Türkmenlerin önde gelen şahsiyetlerini içerir. Bu liderler, Türkmenlerin taleplerini temsil etmemek için Kürtlerden yanadır.

1995 yılında Türkmen partileri onları resmi olarak temsil eden Türkmen Cephesi bünyesinde birleşmişlerdir. Bu cephede Türkmen Sağı, Türkmen Hareketi, Al-Qarar, İslâmî Vefa, İslâm Birliği, Türkmen Eli olmak üzere 9 parti yer almaktadır. Türkmen Cephesi'nin dışında da Türkmenleri temsil eden parti ve şahsiyetler vardır. Türkmenlerin siyasi eğilimleri Sünni milliyetçiler ve Şii mezhepler şeklinde sınıflandırılabilir. Sünni milliyetçiler, Türkmen Cephesi tarafından temsil edilir. Şii mezhepleri İslâmî Dava Partisi, Irak Yüksek İslâm Konseyi, Bedir Örgütü ve Halk Seferberliği içindeki Şii Türkmen hizipleri temsil eder.

2003 yılından sonra Irak'taki mezhep çatışmaları Türkmenler arasındaki siyasi farklılıklara neden olur. Bu durum Türkmenleri milliyetçi yönelime göre mezhepsel dini yönelime (kardeşlik veya İslami Şii) öncelik vermeye zorlar. Ancak son yıllarda siyasi mezhepçiliğin gerilemesi Türkmenlere umut verdi. Şii Türkmen partilerinin de Türkmen Cephesi'ne girmesi ve Halk Seferberliği içinde Türkmen hiziplerinin kurulmasıyla kapsamlı bir ulusal temelde birleştiler. Türkmenler, mezhep ayrımı gözetmeksizin başta Kerkük olmak üzere Türkmen bölgelerini korumayı misyon edindiler.

Türkmen bileşeni içindeki mezhepsel bölünme, siyasi ve silahlı tercihlerine de yansır. Özellikle Sünni Türkmenlerin tercihleriyle Nakşibendi hareketinden dolayı Irak devleti Türkmenlere karşı ağır ayrımcı tedbirler uygular. 2014'te Musul'u -DAİŞ'in işgal etmesinden önce- devletin güvenlik güçleri işgal eder. Bu yaşananlar, Telafer bölgesinde DAİŞ'e katılmak üzere oltan bazı Türkmenlerin etkiledi. Türkmen toplumu, Telafer'de DAİŞ'in ilk okulunun kurulduğunu fark etti. Telafer'deki DAİŞ'in başkan yardımcısı bir Türk'tü. Bütün bunlara rağmen diğer bölgelerdeki Sünni, Şii ve Hristiyan Türkmenler, federal hükümete sadık ve genel siyasi sistemle uyum içindeydi. Türkmenlerin bir yandan DAİŞ'e katılan üyeleri diğer yandan siyasi sistemle uyum sağlayan bireyleri bir ikilik oluşturuyor gibi görünse de her iki davranışta da dayanışma içinde olan Türkmenlerin dehşetini gözler önüne serer.

Türkmenler kuşkusuz yaşadıkları çevreden etkilendiler. Ama izole bir azınlık grubu olmadılar. Sonuçta DAİŞ'in mirasının Türkmen toplumu üzerinde silinmez etkileri oldu. Türkmen Şiilerinin kaçırılan kadınları, kaçırılan Ezidi kadınlarda olduğu gibi yerel ve uluslararası çapta ilgi görmedikleri için durumları hâlâ bilinmiyor. Ayrıca

Tuz'un eteklerinden 39 köy ve Telafer'den 150.000 aileden de haber alınamıyor. Kürdistan Bölgesi'nin Kerkük ve birçok Türkmen bölgesi üzerindeki kontrolü DAİŞ'in ortaya çıkışıyla aynı zamana denk geldi.

DAİŞ'i ortadan kaldırmaya yönelik toplumsal ve hükümet çabalarına rağmen Kürtler ve DAİŞ'in çifte ihlallerine maruz kalan Şii Türkmenler, dört tam tugay halinde Haşdi Şabi gruplarına katıldı. Sünni Türkmenler de aynı tugaylar içinde onlara katıldı. Şii ve Sünni Türkmenlerin Federal Polise bu şekilde katkı sağlaması Türkmenlerin bölgedeki durumuna olumlu yaklaşılmasını sağladı. 2003'ten sonra kendi bölgelerinde çocukları için silahlı öz korumadan yararlandıkları için bölgelerindeki en iyi etnik grup olarak nitelendiriyorlar. Türkmenlerin bölgelerini korumaya başlamasıyla özellikle Kerkük'teki güvenlik ve siyasi durumlarda genel bir iyileşme yaşanır. Bu bölgelerin özgürleştirilmesinden sonra artan cinayet, adam kaçırma, hırsızlık ve gasp vakalarının sona erdiğini kaydedildi.

Başta Türkmen toplumu olmak üzere siyasi ve etnik ayrımcılığa maruz kalan toplumların kimliğinin eridiği söyleyebilir. Irak'taki Türkmenler, 2003'ten sonra siyasî sistemde hak ettikleri konuma gelemediklerinden yerel ve kamusal siyasette dışlanmaya ve ötekileştirilmeye maruz kalmaktadırlar. Özellikle Haziran 2014'te DAİŞ'in Irak'ın bazı bölgelerine nüfuz etmesinin ardından siyasi düzeyde geri çekilen Türkmenler, bu örgütün olumsuz yansımalarıyla karşı karşıya kaldı. DAİŞ'in doğrudan hedefi olan Türkmenler, örgütün kontrolüne geçen bölgelerden göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu bölgelerin başında Telafer, Musul, Kerkük, Tuzhurmatu ve Diyala gelmektedir. En az 600 bin Türkmen'in mülteci durumuna düştüğü bildiriliyor. Türkmenlerin bir kısmı güney Irak'ın Necef, Kerbela ve Hilla gibi bölgelerine, bir kısmı da Kuzey Irak'taki Dohuk ve Erbil'e, bir kısmı da Türkiye'ye sığınmıştır. Böylece Türkmenler, yerlerinden edildikleri bölgelerde azınlık bir nüfus haline geldiler. Türkmenler sosyal hayattan uzaklaşmış, yabancılaşma duygusuna kapılmış, gittikleri bölgelerde işsizlik ve eğitimden yoksunluk sorunlarıyla karşılaşmışlardır. Öte yandan, DAİŞ kontrolünün sona ermesine rağmen Telafer ve Tuzhurmatu gibi bölgelerde yaşayan Türkmenlerin çoğu evlerine dönemedi.

Türkmenlerin gerçek bir yeniden birleşmeye ihtiyacı var. Bu bağlamda bazı Türkmen milliyetçilerinin çabaları ve Türk hükümetinin bu konudaki rolü takdir

edilmelidir. Türkiye'nin birleşme çabalarına verdiği destek siyasi liderlerin safları birleştirmeye ve farklılıkların çözülmesine katkıda bulunmaya teşvik eder. Ancak bu tek başına yeterli değildir. Çünkü Türkmen liderlerin, politikacıların, aydınların, sokaktakilerin yani tüm Türkmen halkının inisiyatif alması gerekir. Türkmenler bir arada dururlarsa dışlanmaları daha da zorlaşır. Türkmenlerin seçimlerden sonra yaptıkları gösteriler birleşmelerine güzel bir örnek teşkil edebilir. Türkmenler, Kerkük'teki seçimlere itiraz etmek birleşip kendilerini savunmak için meydanlara çıktılar. 28 gün boyunca Türkmen halkının yaptığı gösteriler, oylar elle yeniden sayılmasını sağlar. Sonuçlarda önemli bir fark olmasa da bu gösteriler, Türkmenlerin varlık ve koruma duygularının en iyi yolunun birlik olduğunun vurgulanmasında tarihi mihenk taşı oldu. Bu bağlamda Türkmenlerin birliğini sağlaması halinde Türkmen haklarının hiçbir alanda göz ardı edilemeyeceği söylenebilir. (el-Haşimi, 2013: 172).

3.6. Irak'taki Ezidilerin Siyasî Kültürü

Ezidiler içe kapanık birlikte yaşayan dini ve etnik bir gruptur. Musul'un 115 kilometre batısındaki Sincar Dağı'nda yoğunlaşan Ezidi nüfusu, küçük bir grupla Musul'un doğusunda Şeyh Uday'ın bulunduğu bölgede bulunur. Ezidi nüfusu Irak, Suriye ve Türkiye arasında bulunan Kürt coğrafi bölgesinde yoğunlaşır. Kürt tarihçi ve şair Sharaf Khan Shams al-Din al-Badlisi'nin 1597 - 1599 yılları arasında yazdığı "Sharaf Namah" kitabına göre Ezidiler MS. Musul, Dohuk ve Diyar Bakr'da ve İbn Omar Adası'nda yayılmıştır. Uluslararası kuruluşlar Ezidilerin sayısını 500.000 olarak tahmin ediyor ve bugün de Araplar ve Kürtler arasında ulusal bağlara göre bölünmüş durumdalar.

Ezidiler, özellikle Musul yakınlarındaki Başika'da ve Suriye'de Ezidiler, Kürtçe ve Arapça konuşurlar. Duaları ve dinlerinin tüm ritüelleri (Kürt lehçelerinden biri) Kurmanci lehçesidir. Eski dini kitapları, Süryanice ile yazılmıştır. Zamanla ortadan kaybolan kendilerine ait kadim bir dilleri vardı. Rahip İshak El-Bartali, Ezidilerin Kürt dilinin en iyi dil olduğuna ve Adem'in konuştuğu Tanrı'nın dili olduğuna inandıklarını belirtti. Kabilelerinin en büyüğü Hababat, Masqura, Ömer, Ubaidi, Shahwan, Hayali, Jahsh ve Haraki'dir. Kıbleleri ve dini merkezleri, kuzey Irak'ta Şeyh Uday bin Musafir'in kutsal tapınağının bulunduğu Lalish'tir. Ezidi toplumu şeyh, pir ve mürit olmak üzere üç sınıfa ayrılır. Ezidilerde kastlar arası evlilik

yasaktır. Dualarında güneşe bakan Ezidiler, tek Tanrıya, ruhların göçüne ve yedi meleğe inanırlar. Zemzem'in gözü kutsal yerlerinden biri olarak kabul edilir. Ezidiler Ocak ayından itibaren yılda kırk gün oruç tutarlar.

Ezidilerde dini misyoner yoktur. Çünkü diğer dinlerden insanlar Ezidi olamazlar. Bu nedenle (Ezidi Emir Tahsin Bey dâhil) birçok kişi Ezidiliği bağımsız bir milliyetçilik ve din olarak görür. Birçok Ezidi kendilerini Mesud Barzani'nin tanımladığı gibi milliyetçiliğin Kürtleri olarak görür. Bazıları "Kürtlerin en kadimi" olarak görürken, Ezidilerin üçüncü bir kesimi, kendilerini Başika ve Bahzani'nin Ezidileri gibi Arap milliyetçileri olarak görüyorlar.

Tarih boyunca Ezidiler, çeşitli nedenlerle kendilerine karşı yürütülen 72 imha kampanyasına maruz kalmış, bu savaşlar ve katliamlar Ezidi toplumsal dokusunu ve zihniyetini derinden etkilemiştir. Böylece onlar için vazgeçilmez bir özellik olan dünyadan tecrit, sosyal tecrit ve yabancı korkusu ortadan kalkmıştır. Ezidilere yönelik yapılan imha çalışmaları Ezidi aydınların dünyaya dinleri hakkında bilgi vermek için kültürel ve sosyal merkezler kurmalarına ve Ezidilerin dış dünyaya daha çok açılmasına engel olmadı. Ezidiler, Irak'ta kendilerini hedef alan bombalama ve suikastlarla temsil edilen DAİŞ tarafından defalarca saldırılara maruz kaldı. Musul ve DAİŞ'in kuzey Irak'ın geniş alanlarını kontrol altına alması ve Ezidi kenti Sincar'ın militanların eline geçmesi, yüzlerce kişinin öldürülmesine, çok sayıda kadın ve çocuğun köleleştirilmesine ve binlerce kişinin göç etmesine neden oldu. DAİŞ'in zulmünden kaçmak için şehirlerinden ve köylerinden göç etmek zorunda kaldılar. DAİŞ tarafından kanlı bir kampanyaya maruz bırakılanların on binlerce kişi Irak Kürdistan bölgesinde, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde içinde yerinden edilmiş kişiler veya mülteci olarak hayatlarına devam ediyor.

Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesinden sonra Irak'ta hâkim olan hukuksuzluk ve terör gruplarının nüfuz etmesi ve çeşitli grup ve mezheplere yönelik kanlı kampanyaları ile bu grupların sürekli hedeflenmesi sonucunu Ezidiler ağır bir şekilde ödedi. Coğrafi konumlarının jeopolitiği ve kutsallığından dolayı büyük acılara maruz bırakılan Ezidilerin tecrit ve katliam korkusundan muzdariptirler. Radikal cihatçı terör örgütleri Musul'da 2005 ve 2006'da Ezidi topluluğunun tüm üyelerinin öldürülmesi için bildiriler dağıttı. Ezidilerin dini inançlarının bileşimi çok karmaşık olduğundan onların Şeytan'a ibadet ettiğine dair inanç Irak halkında yaygın kanaat

haline geldi. 2003'ten sonra Ezidi topluluğu, dört intihar bombacısının saldırısıyla Irak tarihindeki en büyük terör saldırısını yaşadı (es-Sabah Gazetesi, 2007). 14 Ağustos 2007'de Ezidiler, ölü sayısı açısından dünyanın en büyük terör saldırılarından birine maruz kaldı. Al-Qahtaniyah konut kompleksine patlayıcılarla dolu kamyonlar baskın yaptı. Al-Qahtaniyah bombalamaları olarak bilinen olay, 800 kişinin ölümüne ve çok sayıda kişinin yaralanmasına neden oldu. Haziran 2014'te Musul'un DAİŞli savaşçılarının eline geçmesinin ardından, Sincar liderliğindeki Ezidi şehirleri, Peşmerge güçlerinin geri çekilmesinin ardından hızla kontrolü ele geçiren örgüt unsurları tarafından saldırıya uğradı. Binlerce kişinin örgütün elinden kaçmak için müstahkem Sincar dağına kaçmasının ardından militanlar çok sayıda insanı öldürdü ve diğerlerini de esir aldı. Birleşmiş Milletler, örgütün eylemlerinin savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar olarak sınıflandırılabileceğini ve Ezidilerin bir soykırım girişimine maruz kaldığını belirtti. Saldırılarda 3.000 Ezidi öldürüldü. Örgüt, 5.000 kişiyi kaçırdı ve 400.000 Ezidi Dohuk, Erbil ve Zaho'da yerinden edildi. Ayrıca 1.500 kadını toplu tecavüze maruz kaldı. Bu kadınlardan 1000'i pazarda esir olarak satıldı. DAİŞ, yüzlerce Ezidi'nin İslâm'a geçtiğini söylediği bir video yayınladı. Bu olayların ardından Sincar bölgesindeki Ezidiler, Kral Tugaylar'ın Tavus Kuşu'nu kurarlar. 28 Ağustos'ta, Sincar Dağı'nı kaleleri alınarak Ezidi bölgelerini işgalin kontrolünden kurtarmayı amaçlayan bu silahlı taburlara 700 Ezidi ve Ezidi'nin katıldığını açıklamıştır.

Şu anki oturumunda, Irak parlamentosu, dokuzu kota sistemi dâhilinde belirli azınlıklara tahsis edilen 329 sandalyeden oluşuyor. Bu azınlıkların üyeleri, azınlıkların temsilcisi olarak yarışmadan sandalye için rekabet etmelerine izin veriyor. Dokuz koltuk, Hıristiyanların; beş koltuk, Shabaks, Ezidi, Sabean Mandaean'lerin ve Faili Kürtlerin (Şii Kürtler) her biri için bir sandalyeye bölündü. Dini azınlıklar, Parlamento'da kendilerine yürütme makamında bir yetki verilmediğine inanıyorlar. Bunun yerine, açıklanan kotayla yalnızca Irak seçimlerini uluslararası toplum önünde iyi bir şekilde gösteren medya organları olduğunu düşündüler. Azınlıkların iki kez haksızlığa uğradığına inanırlar; ilki gerçek boyutta ve tarihsel köklerine uymayan bir kota verildiğidir. Diğeri ise seçim yasalarının onları büyük partilerin etkisinden korumadığıdır.

Irak'taki azınlıkların siyasi temsilinin, 2003'ten sonra hüküm süren geleneksel partizan çevrenin dışında bağımsız oluşumların veya kişiliklerin ortaya çıkmasına fırsat bırakmayan seçim yasalarının yanı sıra dini ve etnik temelde kutuplaşmanın kurbanı olduğu açıktı. Parlamentodaki sınırlı kotadan yararlanmak için dini ve etnik referans temelinde, bu durum küçük azınlıkların ulusal, mesleki ve bilimsel yeteneklere sahip oğullarının seçim yapmalarına fırsat bırakmadı. Baskın siyasi güçler, siyasi ün kazanmak veya liderlik yönetici pozisyonları üstlenmek için azınlıklar üzerinde güç tekeli oluşturur. Bu durum, siyasi alanda azınlıkların kenarda kalmasına neden olur. Iraklıların azınlıkların vatandaşlık temelinde siyasi temsil ve adalet şanslarını azaltılması ve terör saldırıları da dahil olmak üzere diğer birçok faktör onların göçü genişletmesine neden olur.

Hakim siyasi sistemin Irak'ta iktidarı elinde tutmak için bölgesel nüfuzu genişletme yöntemini benimsemesi, ülkenin birçok bölgesini münhasıran kendi mezhepleri veya bileşenleri tarafından etki alanlarına dönüştürdü. Bağdat'ın güneyindeki Jurf al-Sahr'da olduğu gibi isimleri değiştirilen ve uzun süredir demografik değişimin kurbanı olarak kabul edilen Diyala Valiliği dengeli bir dini ve etnik çeşitlilik ile bilinir. Diğer dini azınlıkların yanı sıra Şiiler, Sünniler ve Kürtler de belirgin demografik değişikliklerden etkilenir. Şii milisler, İran'a sınır Diyala Valiliği'ni kontrol etmek için net bir stratejik vizyona göre etkilerini genişletmeyi başardılar.

Hem DAİŞ terörü hem de siyasi, etnik veya mezhepsel iç gündemler, zayıf nüfusların doğrudan kurbanları olduğu coğrafi yeniden yapılandırma kalıplarını empoze etti. Uluslararası Af Örgütü, kendi silahlı kuvvetleriyle, KBY güçlerini "Arap topluluklarını kasıtlı olarak yerinden etmek ve kuzey Irak'ta İslam Devleti'nden ele geçirdikleri bölgelerdeki köylerin tamamını yok etmek için koordineli bir kampanya başlatmakla" suçladı. IKBY bu suçlamaları düzenli olarak reddetmiştir. Demografik değişim, öncelikle siyasi kontrol yaratmayı, bu bölgeler için temsil kazanmayı ve böylece hegemonya altında hayatta kalmalarını sağlamayı ve bunları genel olarak siyasi nüfuz için kullanmayı amaçlıyordu.

Bağdat ve Erbil arasındaki kontrol mücadelesinin kurbanı olan Ezidiler, İran destekli Şii milisler ile süren şiddetli çatışmalardan da kaçınıyor. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Irak Özel Temsilcisi Jeanine Hennis-Plasschaert'in sözleriyle, Ezidiler hâlâ zorlu koşullarla karşı karşıyadır. Şengal'de yaklaşık beş yıl boyunca DAİŞ'in

kontrolü altındaydı. Terörden kaçanlar, bölge kurtarıldıktan sonra da hala çadırlarda yaşıyor. Diğer dini azınlıkların durumu, yukarıda sayılan unsurların geri kalanından farklı değildir. Bahailer, Kaka'iler, Sabi Mandaeanlar ve diğerleri dini azınlıklar zorunlu göçe maruz kalmış ve imhaya maruz bırakılmıştır. Bölgelerinin değişim projeleri içinde yer aldığı Irak'ta bazı azınlıklar yok olmanın eşiğindedir (es-Sabah Gazetesi, 2007).

1900'lerde Irak'taki siyasî sistem, bu dini kesimi Kürtlere karşı özel hesaplarla Arap bileşeninin bölümlerinden birine dönüştürmeye çalıştı. Kürt çoğunluğun yaşadığı bölgelerde Arap kontrolüne yönelik nüfus dengesi amacıyla kullanıldı. Ezidilerin siyasî kültürü, Arap milliyetçiliğine veya Kürt milliyetçiliğine ait olmak arasındaki ulusal bölünme de dâhil olmak üzere birçok nedenden dolayı istikrarsızlaştırır. Bu durum siyasî kültürlerinin ulusal anlamda bölünmüş olduğunu gösterir. Ezidi unsurlar arasında bu bölünmüşlük siyasî kaygı yarattığı gibi Ezidileri siyaseten ne yapacağını ve hangi adımları atacağını bilmez bir kaosa sürükler. Ezidiler, siyasî süreci boykot etmeli mi yoksa parçası mı olmalı?

3.7. Irak'taki Aşiretlerin Siyasî Kültürü

Irak siyasî hayatının büyük ölçüde bir aşiret hayatıyla karakterize edildiğini görülebilir. Irak'ta aşiretler, siyasî sürecin inşasında ve yönlendirilmesinde önemli bir rol oynadı. Aşiretin toplumsal yapı üzerinde rolü uzun süre egemen oldu.

Irak'ın batıdan Arap Yarımadası'na kapılarının açık olması, Irak aşiretleriyle Arap Yarımadası'ndaki aşiretlerin aşiret ruhuyla yoğrulmuş entelektüel bir etkileşim meydana getirir. Irak'taki aşiret odaklarının gücüne bakıldığında, Arap ülkelerinin en önde gelen yöneticilerinin Al Suud, Al Nahyan, Al Nahyan Khalifa, Al Sabah ve diğerlerinin Arap Yarımadası'ndaki büyük kabilelerinden olduğunu görüyoruz (el-Haşimi, 2013: 24).

Tarihte de aşiretlerin ülkelerin siyasi çıkarları için önemli olduğu aşikârdır. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu ile Safevi devleti arasındaki ihtilaf sırasında iki taraf savaşlarında aşiretleri kullandılar (Hasan, t.y.: 51-58). Bu, kabileler ve mezhepler için siyasî ve idari avantajlar sağlarken hükümetin bölgedeki idaresini de kolaylaştırdı. Tarihte kabileler ve mezhep prensleri, Arap ve Irak ülkelerinin bölgelerine dağılmış olarak ortaya çıktı, batı ve güney bölgeleri ile orta Fırat dâhil

olmak üzere Osmanlılar ve Safeviler onları güçlerini korumak için kullandılar (Claudius, 1951: 7).

Sünni aşiretlerin kültürel değerleriyle varlıklarının iki kültürden etkilendiği dile getirilebilir. Birincisi Sünni aşiretler, tarihsel olarak komşu aşiretlere açıktır. Diğer bir etkiyse Osmanlı Halifeliği döneminden miras kalan hükümet kültürüdür. Monarşi ve cumhuriyetler dönemi yönetim kültürü kaynağını bu tarihsel faktörlerden kalan değerlerle sürdürmektedir (el-Haşimi, 2013: 25). Irak'ın modern ve çağdaş tarihindeki tarihsel ve siyasal analizler, etmenin çağdaş olayları anlamak için Sünni ve Şii mezhepleri arasında bir çatışmanın kabul edilmesinin hayati önem taşıdığı ifadesini içerir.

17 Haziran 1923'te Bakanlar Kurulu kararıyla Kral Faysal'a devlet başkanı unvanı verilmiştir. Bunu üzerine Kral Faysal 18 Haziran'da güney Irak'a giderek Basra, Nasıriye, Divaniye ve Hille'de nutuklar çekmiş, gezisi sırasında çok sayıda insanı ikna edebilmiştir. Aşiret reislerinin muhalif duruşlarını değiştirmeleri karşılığında kral, kendilerine mali ve idari menfaatler vaadinde bulunmuştur. Aşiretler, Faysal'ın çağrısını kabul ettiler. Kabilelerin Kral Faysal'ın devlet başkanı konumunu temsil ettiğini kabul etmeleri, onların siyasî konumlarından ve daha pek çok şeyden büyük bir geri çekilmesidir. Bu entelektüel örtüşmede bazı sosyologlar, Irak'ın batı bölgelerindeki Bedevi aşiret yaklaşımından etkilenen Irak aşiretleri ile merkezdeki ve güneydeki aşiretler arasında karakter, davranış ve âdet farkı olduğu görüşündedir. Aşiretlerin temsil ettiği gerçek gücü, Şii muhalefetinin gücünden daha zayıftı (er-Rehimi, t.y.: 269).

Bazılarına göre Irak'taki siyasî aşiret kültürünün aşiretler arasındaki varlığı ve sosyal konumu tarihsel olarak hükümdara bağlılıkla güvence altına alınabilir (el-Haşimi, 2013: 27). Kürt aşiretleri de bu ilkeye uyarak en büyük aşiretin liderliğindeki dini otoritenin gölgesinde savaşan Berzenci'nin torunu İngiliz işgaline karşı 20. yüzyıl Mahmud'un hanedanının direktiflerine boyun eğdi (en-Nefisi, 1973: 69). Önceki bölümlerde siyasi tarihi sunulan iktidar çatışmaları siyasi manada iktidar kültürünü de dönüştürür. Değişen iktidar kültürü, 1921'den sonra, yeni ulus-devletin oluşumundan sonra ortaya çıktı. İktidar kültürü, kabile siyasî kültürüne itaatten devlete itaate doğru bir kaymayla gerçekleştiği gözlemlenebilir (el-Haşimi, 2013: 27).

İngiltere'nin başını çektiği hükümet ve siyasî kurumlar, kendi çıkarlarıyla çeliştiği ve 1914-1916'daki işgal hareketlerinde aşiretlerin etkisini takip ettiği için kabile kültürünün etkisini azaltmayı başardı. İngiltere, iç siyasî gerilimi azaltmak ve İngiliz yönetimini pekiştirmek amacıyla devrimcilerin öfkesini bastırmak amacıyla bir referandum düzenlemeye çalıştığında, Şirazi'nin fetvası, vekâletin yabancılara verilmemesi yönündeydi (el-Hüseyni, t.y.: 98). Aşiret reisleri ve ileri gelenler İngiltere ile yapılan anlaşmaya ve anlaşmayı onaylaması amaçlanan Kurucu Meclis seçimlerine karşı çıkınca mesele devam etti (el-Isevi, 2013: 525). İngiltere, siyasî aşiretlerin kültürünü dini otoriteden ayırarak ve onları devlet fikrine ve laik partilere bağlayarak güçlü konumlarının değişmesi için müdahale etti. Haziran 1923'te Abdulmuhsin Es-Sadun, Necef âlimlerini ülke dışından sürgün etmeye karar verdi (Ferec, t.y.: 78).

1968'de Baas hükümeti gelene kadar Şii âlimleri, dini fetvalarıyla hükümetlerde çalışmayı ve bazı partilere mensup olmayı engellemeye çalıştı. Ancak başarısız oldular. 1968 darbesinden sonra filizlenen laik, solcu ve milliyetçi hareketler, milletin, aşiretlerin fikirlerini değiştirmeyi başardı. Abdüsselam Arif'in dönemi ilahiyat okullarına saldırı ve Şii otoriteye karşı duruşuyla karakterize edildi (el-Haşimi, 2013: 267).

Saddam Hüseyin'in iktidarı dönemindeyse tüm aşiret liderleri Saddam'a biat etmeye başlamıştır. Irak aşiretleri, gönüllü ya da isteksiz Saddam Hüseyin'e sadık kalmıştır. Tarih, 9 Nisan 2003'te Irak rejiminin Amerikan işgali tarafından yıkılmasına kadar Saddam Hüseyin'in Irak'taki yönetimi boyunca aşiret şeyhlerinden birinin Saddam Hüseyin'e karşı tavır aldığına tanık olmadı (ez-Ziyadi, 2003: 60).

4. 2003 SONRASI SİYASİ KÜLTÜR VE YASAMA SEÇİMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

ABD'nin 2003 yılında kimyasal silahlar ve demokrasi getirme gerekçesiyle gerçekleştirdiği işgal süreci; modern Irak devletinin kurulmasına zemin oluşturmuştur. Modernizmin işgalle biçimsel bir dizi normların tepeden inmeci uygulamalarla inşa edilmesi beraberinde sosyal ve siyasal çelişkiler yumağı yaratmıştır. Bu bölümde 2003 sonrası gelişmeler, Irak'ta yapılan seçimler ve kültürel yapının tüm bu gelişmeler karşısında gösterdiği refleksler, tutumlar sunulacaktır.

4.1. Irak'ın İşgaline Giden Süreç

I. Dünya Savaşı'ndaki (1914-1918) çağdaş oluşumundan bu yana Irak'ı yöneten tüm siyasî rejimlerin hedefi olan Kuveyt, bir yandan sınırlarını ihlal, diğer yandan ilhak edilme tehdidine maruz kaldı. 2 Ağustos 1990'da toprakları tamamen işgal edilme noktasına gelindi. Irak'ın kültürel ortak bir mirasa rağmen Kuveyt işgali, Arap tarihinde hiçbir Arap ülkesinin başka bir komşu Arap ülkesini işgal etmemiş olması bakımından beklenmedik ve oldukça büyük bir tarihi gelişmeydi.

İki ülke arasındaki ilişkilerin iyi karakterize edildiği Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden ya da İran-Irak savaşının başlamasından önceki yıllarda iki ülke arasında ekonomik, kalkınma ve kültür gibi pek çok alanda anlaşma vardır. Bu nedenle savaş şoke eden bir durum yarattı. Bununla birlikte aralarındaki sınırların çizilmesine ilişkin özel tartışmalar ileri bir aşamaya geldi (Kasım, 1996: 369).

Bu işgale yol açan faktörlerin izi Baas Partisi'nin askeri kanadının iktidara geldiği 1968'den bu yana Irak liderliğinin iç ve dış çevredeki bir dizi siyasî ve ekonomik değişikliğe kadar uzanabilir. Basra Körfezi'ndeki siyasî nüfuz için temel oluşturmak ve bunu Arap bölgesinde yaymaya çalışmak ve tek Arap sosyalist devleti sloganına ulaşmak için İran'ın emellerine karşı Arap Körfezi'nin Arapçılığını Savunma sloganını yükseltmek bunlar arasında ilk akla gelenlerdir (Mahmud, 1991:103).

Irak, 1961'de Kuveyt'in bağımsızlığını, Osmanlı döneminde olduğu gibi Basra Vilayetinin ayrılmaz bir parçası olarak gördüğünü ve hâlen İngiliz tahakkümü altında

kukla bir devlet olduğu iddiasıyla tanımamayı tercih etti. 19 kilometreyi aşmayan ve Basra Körfezi'nin girişinde bulunan iki Irak adası Warba ve Bubiyan, Kuveyt'e böylelikle ilhak edildi.

Mısır'ın Siyonist oluşumla barış girişimini ilan etmesinin ardından Arap dünyasındaki siyasî olayların kötüleşmeye başlar. Arap rejimleri, 1979'da Siyonist oluşumla tek taraflı barış anlaşmasını imzaladıktan sonra Mısır'ı Arap ulusundan izole etmeye çalıştı ve 1990 yılında Bağdat Zirvesi'nde amacına kısmen ulaştığı söylenebilir. Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak, yetmişli yılların ortalarından beri verdiği tavizler de dâhil olmak üzere verdiği siyasî kararlarla, Arap liderliğini dört gözle beklemeye başladı. Umman Sultanlığı dışındaki Araplar, Irak baskısının etkisiyle Mısır'ı tecrit etme ve Arap Birliği üyeliğini dondurma konusunda hemfikir oldular. Basra Körfezi'ndeki siyasî ve ekonomik kararları kontrol etme ve Batı'yı bu açıdan ele alma amacı taşıyan bu girişimler Irak'ın siyasal nüfuzunu arttırdı (Kasım, 1996: 373).

Siyasal nüfuzunu daha da arttırmak isteyen Irak; 1980'de İran'la imzaladığı Cezayir anlaşmasını iptal etmek için inisiyatif aldı. İran'dan Şattü'l-Arap'taki iddialarından vazgeçmesini, seyir ücretlerini ödemesini ve gemilerinin Irak bayrağının kullanımına bağlı kalmasını istedi. İran'dan işgal ettiği üç ada ve bölgeyi Birleşik Arap Emirlikleri'ne iade etmesini istediğinde bu taleplere Körfez boyutu kazandırmaya çalıştı (Kasım, 1996: 373-374).

İran'ın taleplerini reddetmesi sonucu sekiz yıl sürecek, her iki tarafında ağır kayıplar vereceği ancak nihayetinde 22 Eylül 1980'de Irak'ın kaybedeceği bir savaş yaşanacaktı. Irak ve İran arasında süren bu savaşta kazanan olmasa da Saddam Hüseyin'in totaliter ve yayılmacı liderlik hırsı kesilmedi.

Sekiz yılın ardından savaş 20 Ağustos 1988'de bitti. İran'ın ateşkesi kabul etmek zorunda kalması Irak'ın bölge üzerindeki siyasal nüfuzuna da bir nevi meşruiyet kazandırdı. Irak, İran'la çekişmeli olduğu süreçlerin başında Araplar tarafından Arap dünyasının çıkarlarını savunan ilk bölgesel güç olarak kabul ediliyordu. Savaş süreci Irak'ın petrol gelirlerinin önemli bir kısmında ekonomik çöküşe neden oldu. Irak, bu kayıpların karşılanması için Körfez Arap ülkelerinden mali destek istedi. Üstelik bu istek; karşılanmadığı koşullarda alttan alta bölge ülkelerine savaş tehdidi

içermekteydi. Savaş sonrası Irak'ın ekonomisi mali bir krizle karşı karşıya kalmasına rağmen Saddam Hüseyin kişisel otoriter hırsları yüzünden Arap liderliği iddiasıyla temsil ettiği devleti bölgesel bir güç olarak görmeye devam etti. (el-Hamd, 1995: 14).

Irak'ın Kuveyt işgal hareketi 2 Ağustos 1990'da başladı ve 84 saat sürdü. Bu süre zarfında Irak ordusu Kuveyt'e ulaştı ve bütün şehirlerini işgal etti. Havaalanı yakınındaki Ahmed Al-Jaber üssü ve yakındaki Ali Al-Salam üssü olmak üzere iki hava üssü hızla ele geçirildi. Suudi Arabistan sınırında 25 bin askerden oluşan Kuveyt ordusu; kendisinden hem sayı hem de teçhizat bakımından güçlü olan Irak ordusu karşısında dayanamadı. Irak'ın Kuveyt'i işgali yaklaşık yedi ay sürdü. Irak askeri kuvvetleri Kuveyt topraklarında bulunduğu süreçte ülke içerisindeki maddi zararların yanı sıra Kuveyt'in ekonomisi de bu süreçte ağır darbe aldı. Irak, işgal girişimi sırasında Kuveyt nüfus kayıtlarını yakarak Kuveytlileri Irak kimlikleri için başvurmaya zorlayıp Kuveyt kimliğini silmiş sokakların, binaların, tesislerin ve araba plakalarının adlarını değiştirmiştir (Kasım, 1996: 458).

Saddam Hüseyin, ABD ve İngiltere'nin çekilmesi yönünde açıklamalar yapmasına rağmen işgale son vermeyerek işgali derinleştirmenin yollarını aradı. Bunun üzerine ABD ve İngiltere ortak bir güç oluşturarak karadan Irak ordusuna yönelik saldırılar başlattılar. Petrol takviyesiyle Kuveyt'in kaynaklarına çöreklenen Irak'ın kara ve denizden aldığı kayıplarla günlük varil taşıma sayısı düşürüldü, taşıma yapan araçlar kara ve denizde bombalandı, montaj istasyonları, rezervuarlar, ihracat limanları, rafineriler, boru hatları tahrip edildi. Böylece Kuveyt işgalinde Irak'ın ordusu askeri yenilgiyle birlikte ekonomik olarak da zararlı çıkacağı bir süreç başlatıldı. Devamında ise Irak ordusu Kuveyt'i terk etmek zorunda bırakıldı. İşgal sürecinin sonlandırılmasına rağmen Saddam Hüseyin'in arzularının başka işgallere yol açacağı tezi doğrultusunda Irak halkını oldukça olumsuz etkileyecek bir süreç başlatıldı. (et-Temimi, 1995: 335-336).

Ağustos 1990'dan Mayıs 2003'e kadar diktatör ve yayılmacı Saddam Hüseyin'i cezalandırma tezini öne süren Batılı güçler, esasında Irak halkını cezalandırdılar. Bunun öncülüğünü ise siyasal, askeri ve ekonomik olarak süper güç olan Amerika Birleşik Devletleri ağır bir abluka ile üstlendi.

BM'de güçlü ülkeler arasında yer alan ABD ve İngiltere, kitle imha silahı, işgal, yayılmacılık gibi anahtar sözcükleri piyasaya sürerek diğer dünya devletlerini de kendi politikalarına katılmaları için dolaylı veya doğrudan ikna etti. Irak bu bakımdan BM Güvenlik Konseyi'nin en sert yaptırımlarına maruz kalmış olan ilk ülke olarak gösterilebilir. ABD ve İngiltere'nin Irak gibi bölgesel bir güç olma ile sınırlı olan bir devletle bu kadar yakından ilgilenmesindeki asıl amaç; Ortadoğu'daki dengeleri kendi lehine korumaktı. Küresel güçler, demokrasi şemsiyesine sığınarak bölgesel bir güç olmaya aday olan Irak'ı boğma uğraşını sonuna kadar götüreceklerdi.

Doksanlı yıllarda Irak toplumu ciddi bir çözülme sürecine girdi. Sınıflar denkleminde girilen süreç ele alındığında Saddam döneminde palazlanmış olan orta sınıf Iraklılar ülke içerisindeki mallarını satıp başka ülkelere kaçmaya başlamış, satacak hiçbir şeyi olmayan yoksul emekçi Iraklılar ise dilenmek zorunda kalmıştır. Tüm bunların üzerine adli vakalar artmış ve en başta hırsızlık olgusu geniş çapta yaygınlık kazanmıştır. Toplumların en savunmasız kesimleri olan yaşlıların, çocukların ve kadınların durumu insanlık trajedisi oluşturur bir şekilde kötüleşmiştir.

Devam eden ekonomik kuşatma sürecinde Irak'taki orta sınıf neredeyse ortadan kalkmıştır. Geride kalan, ülkeyi terk etme imkânları olmayan Irak halkının önemli bir kısmı bu süreç içerisinde uzun yıllar korku, hastalık ve cehalet içinde yaşamaya itilmiştir. 1980'de Irak halkının kişi başına düşen milli geliri 4.000 dolarken bu rakam 1993'te 500 dolara, 1999'da 300 dolara düşmüştür. Ülkeyi terk edemeyen vasıfsız yoksul emek gücü, kötü koşullarda yaşamaya devam ederken; orta sınıf gibi beyin gücünü ve vasıflı emeği elinde bulunduran beyaz yakalılar, kitleler halinde Irak'tan göç etmiştir. Ambargolar sürgit devam ettiği dönemde halkın bir kısmı Saddam Hüseyin'in buna neden olduğunu düşünüyordu. Ancak halkın önemli bir kısmı da Irak'ın içinde bulunduğu duruma dış güçlere bağlı bir açıklama getirerek ambargolarla zayıflatılması planlanan Saddam hükümetiyle bağlarını kuvvetlendirmiştir (Dib, 2003: 302-303).

Irak'ın Kuveyt'i işgalini takip eden ilk aylarda Uluslararası Kızılhaç, Irak'a yönelik kuşatma ile ilgili bildiri yayınlandı. Bildiriye göre Irak'a gıda ve ilacın girmesinin her ne sebeple olursa olsun engellendiği koşullarda uluslararası hukuka aykırı bir durumun oluştuğu ifade ediliyordu. BM Güvenlik Konseyi, Kızıl Haç'ın uyarısını

dikkate alarak Gıda Karşılığında Petrol Programı'nı geliştirdi. Böylelikle Irak halkının ihtiyaçları bir yandan karşılanırken diğer yandan da Irak devleti denetlenecekti. Programa göre; Irak'ın petrol satışına izin verilecek, BM'nin belirlediği çerçevede temel gıda ve tıbbi ürünler satın alınabilecek, nükleer silah veya kitle imha silahını kullanabilmeye zemin sunan ürünler ne kadar acil olursa olsun satın alınamayacaktı. Geliştirilen programla ara formül üretilse de ekonomik abluka, yoksulluğun, açlığın ve bir bütün olarak yaşamın bozulmasına neden oldu. Birleşmiş Milletler bunu altı ay sonra fark etti. Bu nedenle Irak hükümetine iki milyar dolarlık yenilenebilir ilaç ve gıda satın almak için bir lisans verdi. Amerika Birleşik Devletleri ve müttefiklerine ithal edilen malzemelerin türünü belirleme ve gidecekleri yere karar verme konusunda geniş yetkiler verildi.

Saddam Hüseyin, bu programa ilk etapta temkinli yaklaştı. Irak'ın içişlerine müdahale etmek anlamına gelen hükümler olduğu gerekçesiyle ilkesel olarak reddetti. Irak'ın toprakları, serveti ve egemenliği üzerinde yalnızca Irak halkının söz sahibi olduğunu düşünen Saddam Hüseyin; gıdanın %65'inin ve tıbbi malzemelerin %80'inin ithal edilmesinde halkın hayatıyla oynanabilecek bir komplo girişimi olacağı kanısındaydı. Fakat yoğun bir abluka altında olan Irak her ne kadar bu programa sıcak bakmayıp ilkesel olarak reddetse de programın maddelerini yumuşatma ve kendi ulusal egemenliğini güçlendirmenin yollarını aradı. Ancak Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere köşeye sıkıştırdığı Irak, daha doğru bir ifadeyle Saddam, karşısında herhangi bir değişikliği reddetti. Bu durum Irak halkının kaderi ve çıkarlarının Amerikan endişesinin öncelikleri arasında olmadığı anlamına geliyordu. Zıtlaşmanın devamında ise elektrik, su, sağlık, gıda gibi toplumun en temel ihtiyaç ürünlerine erişimde büyük ölçekte düşüş yaşandı (Takkuş, 2015: 392-393).

14 Nisan 1995'te BM Güvenlik Konseyi, Petrol Karşılığı Gıda Programı için kalıcı formül oluşturan ve Irak'ın ilaç ve gıda da dâhil olmak üzere insanî yardım malzemeleri satın almak için altı ayda bir iki milyar dolar değerinde petrol ihraç etmesine izin veren bir karar yayınladı. Irak hükümeti mali gelirleri almayarak New York'taki bir banka hesabına yatırdı ve bir yıl süren tereddütten sonra Irak yeni kararı kabul etti. 20 Mayıs 1996'da Birleşmiş Milletler ile bir mutabakat zaptı imzaladı.

12 Ocak 1998'de Bağdat hükümeti, bu ekibin başında bir Amerikalı olduğu bahanesiyle müfettiş ekibinin yaptığı teftişleri yasaklamaya karar verdi. Bu gelişme karşısında ABD, Bağdat hükümetinin uluslararası kararlara aykırı davrandığını, uluslararası hukuka uyma yükümlülüğünü taşıdığını ifade ederek Saddam Hüseyin'i teftişleri yasaklama konusunda ısrarcı olmaması için uyardı.

ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright, Arap ülkeleri de dâhil olmak üzere bir dizi ülkeyi ziyaret etti. Bağdat hükümeti de ABD'nin bu görüşme trafiğine aynı şekilde görüşmeler yaparak karşılık verdi. Bakan Muhammed Said es-Sahaf'ın Suriye BAAS'ının lideri olan Hafız Esad ile görüşmesi oldukça önemliydi. Çünkü Irak ve Suriye BAAS'ları uzun süredir Arap dünyasında siyasî rekabet içerisindeydi.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın yeni bir savaştan kaçınmak için hem küresel hem de bölgesel güçlerle birlikte müzakereler yürüttüğü süreçte ABD Basra Körfezi'nde askeri konuşlandırmasını sürdürdü. ABD'nin bölgede konuşlanmasından sonra Rusya da sahada görünmeye başladı. Kofi Annan'ın barışçıl girişimleri Rusya ve ABD gibi süper güçler tarafından boşa çıkarılacak hamlelerle ölü doğuyordu. Barışçıl geçiş sürecine karşı çıkan ülkeler aynı zamanda, Irak'ın siyasal geleceğinin belirlenmesinde, bölge ve uluslararası ilişkiler üzerindeki etkileriyle birlikte belirgin güçlerdi.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan, 20 Şubat tarihinde Irak'a ulaştı. Ziyaretin üçüncü gününde Saddam Hüseyin ile varılan ortak noktalardan hareketle hem Arap dünyası hem de uluslararası toplum açısından memnuniyetle karşılanan bir anlaşma sağlandı. 3 Mart'ta BM Güvenlik Konseyi, İngiltere ve Japonya ortak çalışmasıyla hazırlanan Bağdat Anlaşması'nın uygulanma aşamalarını içeren karar taslağını onayladı. Konsey, BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın barış için gerçekleştirdiği girişimi öven bir karar yayınladı (Takkuş, 2015: 393-394).

Barışçıl girişimler BM düzeyinde sürdürülse de bölgesel planları olan ABD, Irak içerisinde kendisine siyasal ve sosyal dayanak arıyordu. Bu dayanağın Kuzey Irak'ta filizlendiğini petrol gelirlerinin dağılımına ve ABD'nin Irak'ın Kuzeyine duyduğu ilgiye baktığımızda çok rahatlıkla görebilmemiz mümkündür. Kürt nüfusun yoğun yaşadığı, Erbil-Duhok-Kerkük-Şengal-Süleymaniye gibi şehirlerde Irak'ın petrol gelirlerinden kişi başına düşen pay %50'yi aşıyordu. Irak'ın güneyinde bu pay

%50'lerin altındaydı. ABD, Kürtlerin petrol gelirlerini arttırabilmek amacıyla çatışmasız ve korunaklı bir yapı inşa etmeleri için buradaki siyasal organizasyonların (PDK, YNK gibi) önünü ciddi bir şekilde açar. Petrol Karşılığı Gıda Programı'nın Irak'ın Kuzey'i ve Güney'inde farklı yansımaları olur. Irak'ın Güney'i ihmal edilip yardımlar eksik ulaştırıldı. Bununla eş zamanlı Kuzey'de ise tam tersi bir durum yaşanır. Irak'ın Kuzey'i temel ihtiyaç malzemelerine eksiksiz bir şekilde ulaşabilirken aynı zamanda şehirlerin alt yapıları, binalar yeniden organize ediliyor, restorasyon çalışmaları yapılıyordu. ABD, bu şekilde iki Irak görüntüsü yarattı; bir tarafta Saddam Hüseyin'in kontrolü alanında olan Irak'ta yoksulluk, sefalet ve işsizlik; diğer tarafta ABD'nin Kürtler üzerinde geliştirdiği prototip demokratik ve liberal bir Irak modeliydi. Kuzey Irak, siyasal ve ekonomik olarak istikrarı, dış piyasalara açık pozisyonuyla geleceğin Irak'ını ABD'nin istediği çerçevede temsil ediyordu.

Gıda Karşılığı Petrol Programı, Irak'ın güney bölgelerinde ekonomik ve sosyal içerikli bir dizi sorun yarattı. Ambargonun en ağır yükünü taşıyan bölge halkı, Saddam Hüseyin'in elde ettiği kısıtlı gelirleri bölgesel planları doğrultusunda harcadığını ve halka gerekli payın ayrılmadığı düşüncesindeydi. Ambargonun ağırlığı çok açık olsa da Birleşmiş Milletler, Irak halkının yaşadığı mağduriyetlere rağmen bu programı sürdürdü (Dib, 2003: 281).

Programın yarattığı sosyal ve ekonomik yıkım anlaşılmış olmalı ki BM, Irak halkının altında ezildiği yaptırımları hafifletmek için bir başka girişimde bulundu. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Amerikan yönetiminin de etkisiyle 4 Mayıs 2002'de ilaç ve gıda dâhil sivil malların ithalatına izin veren fakat yine de yaptırımlar içeren bir karar yayınladı. Yeni karar esasında eskisinden çok da farklı değildi. Ölü doğmuş olan bu yeni karar amacına ulaşamadı, sebebi ise ABD'nin Saddam hükümetiyle Irak halkı arasında bir ayrım yapmadan kendi amaçlarına dönük hamleleriyle ilgiliydi. Süper bir güç ABD, Irak'ı olabildiğince köşeye sıkıştırdı ve bunu ise uluslararası kararlar çıkartarak bir meşruiyet referansıyla yaptı (Dib, 2003: 284-285).

Kuveyt işgalinden sonra oldukça zayıflayan Saddam Hüseyin yönetimi, BM'nin kararlarına uymak dışında bir şansı olmadığını gördüğünden beri kararlara harfiyen uysa da ABD-İngiltere blokunun kendi siyasal ajandalarında bunun hiçbir önemi yoktu. Irak, işgale uğrama ve uluslararası toplumdan dışlanma tehlikesini anladığı

andan itibaren geri adımlar atarak BM üzerinden ABD-İngiltere hegemonyasını kırma yönünde girişimlerde bulundu. Bu minvalde Fransa, Almanya, Çin, Rusya gibi devletleri arkasına alma uğraşında oldu. Irak'ın girişimlerinin etkili olduğunu; 2002'inin sonu ve 2003'ün başında Irak işgalinde BM'nin buna karşı durması ve işgal hareketinin ABD-İngiltere blokuyla sınırlı kalmasından anlaşılmaktadır (Dib, 2003: 284-285).

4.1.1. Amerika'nın Irak Savaşının ve Bağdat'ın Düşmesinin Stratejik Nedeni

ABD, İkinci Körfez Savaşı'nda Kuveyt'i Irak'ın işgalinden kurtararak kahramanlık pozisyonuna kendini yerleştirdi. Kuveyt'te üstlendiği bu pozisyondan hareketle Arap ve Ortadoğu dünyasına kendisi ile ittifak kurulması yoksa bölgesel diktatörlüklerin yayılmacı emelleriyle karşılaşabilecekleri mesajını veriyordu. Bu mesajın arka planlarına indiğimizde Kuveyt için yapılan kahramanlığın Arap dünyası için bedeli; bölgedeki kararları, ekonomik-askeri-siyasî merkezleri ABD'nin hizmetine sunmaktı.

ABD, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve ondan sonraki süreçlerde Saddam rejimini ortadan kaldırıp yerine ABD ile uyumlu çalışan bir iktidar alternatifi yaratma uğraşında olmuştur. Bunun için de İsviçre'de yaşayan eski Irak İstihbarat Başkanı'nın kardeşi Barzan ile diyalog geliştirildi. Irak'ın Kuzey'inde ABD, Kürtlere ve Şiilere yaslanarak parçalı Irak muhalefetini Ulusal Konsey şeklinde tarif edilen tek bir çatı altında örgütleme çabasındaydı.

ABD bu çalışmalarını daha ileri evrelere taşıyarak Irak muhalefetini ülke içerisinde örgütlemenin dışında periyodik olarak Washington'da da ağırlıyordu. ABD'nin muhalefeti tek bir çatı altında toplama ve kendine bağlı çalışır bir pozisyona getirme hamlesi 2003 yılında Bağdat'a gireceği güne kadar devam etti.

Irak'taki muhalefeti örgütleme çalışmalarında bulunan ABD'nin bürokratlarına Irak'ı işgal etme noktasında da telkinler geliyordu. Aralarında Yahudi isimlerin de bulunduğu aşırı sağcı Amerikalı danışmanlar, 1996 ve 1998 yıllarında Başkan Bill Clinton'a mektup göndererek Irak'ı işgal etmesinin ve askeri varlığını sahaya indirmesinin zorunluluk olduğunu yazıyorlardı. Danışmanlar grubundan işgal önerisinin çıkmasının nedeni Irak gibi bir petrol kaynağının ABD'nin petrol ihtiyacını karşılayabilecek rezerv değeri taşıyor olmasıydı. 21. yüzyılda petrol krizini

olası gören danışmanlar, ABD'nin enerji kaynaklarında petrole bağımlı bir noktada durduğunun farkındaydılar. Bill Clinton'a sunulan önerilerin uygulanması, Amerikan sağının radikal temsilcisine; Bush'a nasip olacaktı. 2000 yılında iktidara gelen George W. Bush yönetimi kısa süre içerisinde askeri ve Ortadoğu açısından yayılmacı olan politikaları hızlıca devreye koydu.

Amerikan sağı yakın dönemde en radikal kanadıyla George W. Bush. ile birlikte ABD'de iktidara geldi. İlk iş olarak; İran petrol rezervleri ile dünya rezervlerinin yaklaşık %60'ına sahip olan Arap bölgesi başta olmak üzere dünyadaki petrol kaynaklarının çoğunu kontrol etmek için askeri bir strateji geliştirdiler. Bu strateji eksiksiz uygulandığında ABD'nin dünya petrol sahalarını %90 oranında kontrol edebilmesi öngörülüyordu (Dib, 2003: 359). Bu minvalde Afganistan ve Irak topraklarının işgalinin önü açılacaktı. ABD'nin petrol kaynaklarına olan ilgisi doğrudan kendi kaynak sorunuyla ilgiliydi. Irak'a demokrasi götürme, rejim değişikliği, kimyasal silahlarla mücadele vb. söylemler esas amacın yani Irak petrollerini ele geçirene kadar hegemonya savaşını sürdürme isteğinin kılıfıydı (Takkuş, 2015: 396).

Saddam Hüseyin'in maceracı bir şekilde kişisel hırslarına yenik düşmesi, iktidarda bulunduğu dönemde yaşadığı güç zehirlenmesi, içeride halkından gördüğü tepki ve dışarıda ise bölgedeki Arap halklarının yayılmacı diktatörden duyduğu korku tam da ABD'nin işgal için istediği maddi zeminleri oluşturuyordu. Körfez Savaşı'nın krizi sürerken El Kaide'nin ABD'deki İkiz Kuleleri vurduğuna yönelik Amerikan tezi Afganistan'ın işgalini getirdi. Mağduriyet, terörizmle mücadele tezlerini uluslararası arenada dillendiren ABD, 2003 Irak işgaline gidecek olan yolda da demokrasi ve kimyasal silah tezlerini ısıtmaya başlamıştı.

11 Eylül 2001 saldırılarının ardından George W. Bush, Ulusal Güvenlik Konseyi ile Irak'ın işgali için savaş planlarının hazırlanmasıyla sonuçlanan bir dizi stratejik toplantıya başladı. ABD Başkanı'na yaptırımların etkileri hakkında bilgi verildi. İşgali kolaylaştırmak amacıyla Irak'ın direnebilme yeteneklerini zayıflatma konusunda ısrar eden ABD, işgal planını uygulamaya almak için tam bir yıl sabırla bekledi.

Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 19 Eylül 2001'deki toplantısı, Amerika'nın Irak'a karşı yürüttüğü yıpratma savaşının resmi olarak sona erip 19 Mart 2003 gecesi gerçekleşecek olan işgalin ön aşamasının başlangıç adımı olarak görülebilir. Bu tarihlerde ABD Senatosu ve Temsilciler Meclisi, Saddam Hüseyin rejimini ortadan kaldırmaya kesin olarak karar verdiler. 10 Ekim 2002'de, George W. Bush'a uluslararası destek olmasa dahi Irak'la savaşa girmek için tam yetki veren kararı ezici çoğunlukla kabul ettiler. Fakat yine de usul yerini bulsun diye; Irak'ın işgali BM Güvenlik Konseyi'ne ABD ve İngiltere tarafından taşındı. ABD, karara BM'yi de ortak ederek daha geniş bir meşruiyet alanı yaratabilme amacı güdüyordu. Irak'a askeri müdahale önerisi, BM Güvenlik Konseyi'nden geri döndü ve reddedildi. ABD, uluslararası hukuku çiğneyerek sağcı danışmanların da belirttiği üzere tek başına Irak'a savaş ilan edecekti. Bu sürece ABD'ye eşlik eden İngiltere'yi de eklemek gerekiyor. BM reddetse de İngiltere de bu müdahale talebine destek vermişti (Dib, 2003: 384-385). İşgal kararını çok önceleri kendi içinde kararlaştırmış olan ABD için gerekli olan şey ise bir gerekçe üretmekti. Körfez Savaşı sonrasında iyice boğulan Irak halkı Saddam Hüseyin rejiminden rahatsızdı. Bu da kimyasal silah iddiasından sonra bir başka gerekçe olarak demokrasi getirme, Irak halkını diktatörden kurtarma iddiasını güçlendiren koşulları barındırıyordu.

George W. Bush'un askeri operasyonları başlatmak için savaşın en önemli gerekçesi olan nükleer silahları bulması daha doğrusu deliller yaratması gerekiyordu. Irak'ın Nijer'den nükleer tesislerinde silah olarak geliştirmek maksadıyla uranyum satın aldığı öne sürüldü. ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, bu iddiayı BM Güvenlik Konseyi'ne taşırken, 8 Kasım 2002'de BM'nin Saddam Hüseyin'e yönelik nükleer silah uyarısını hâlen çiğnemekte olduğunu belirtiyordu. Saddam Hüseyin'in nükleer silah geliştirme konusunda ısrarlı olduğunu belirten ABD, aynı zamanda Irak'ın sanıldığının aksine bu silahları geliştirme ve kullanma konusunda muktedir bir güç olduğunu ekledi.

Savaştan önceki altmış gün içinde Amerikan yönetimi, siyasî, ekonomik ve askeri baskılar yoluyla, savaşta BM Güvenlik Konseyi'nden Kuveyt'in kurtuluşu için savaşı yasalaştıran karara benzer bir karar almaya çalıştı. Irak halkının çıkarları küresel büyük güçlerin öncelikleri arasında yer almıyordu. Fakat Irak'la ilgili meseleler, BM Güvenlik Konseyi'nin bakış açısından konuyla ilgilenen Müfettişler Komitesi'ni

ilgilendirmiyormuş gibiydi. Komite çalışmaları sonucunda Irak'a şu çağrıda bulunan bir karar çıkartıldı: Uluslararası komite ile iş birliği yapın, terörün desteklenmesi ve nükleer silah geliştirmekten uzak durun (Dib, 2003: 387).

BM Güvenlik Konseyi'nin daimî üyeleri arasında Irak'ın ve petrolünün geleceği konusunda bir mutabakatın oluştuğu ve kararın oybirliğiyle onaylanmasının ise siyasî oyunun bir parçası olduğu açıktır (Dib, 2003: 387). Irak işgaline son rötuşlar yapıldıktan sonra George W. Bush, 19 Mart 2003 akşamı Beyaz Saray'dan Irak çevresinde bulunan Amerika Birleşik Devletleri liderliğindeki işgalci güçlerin seçilmiş hedefleri vurmaya başladığını duyurdu. İşgal hareketi, ABD ve yandaşı olan ülkelerin basınında Washington'un kurtarıcı rolünü öne çıkaran, kahramanlık edebiyatlarıyla süslenen içeriklerle paylaşıldı.

Nükleer silahlar ilgili öne sürülen tez, BM Güvenlik Konseyi tarafından reddedildi. ABD ve İngiltere'nin elinde Irak'a savaş açabilecek tek gerekçe olarak Saddam Hüseyin'in bir diktatör olması kalmıştı. Avrupa'da, özellikle bir yanda Fransa ve Almanya ile diğer yanda Amerika Birleşik Devletleri arasında, ya da daha az ölçüde Çin ve Rusya ile Irak'ın işgali üzerine şiddetli bir siyasî tartışma yaşanır. Tartışmalar sonunda Irak topraklarında savaş makinesi vücut buldu. Bir yanda petrolle, diğer yanda Ortadoğu sorunuyla yakından ilgili çıkarlar savaşı büyütür.

Washington, Irak'ı Birleşmiş Milletler veya NATO tüzüklerine veya uluslararası iradeye herhangi bir taahhütte bulunmadan tek taraflı işgal eder. Savaşa yalnızca İngiltere ve İspanya katılır (Sluglet ve Sluglet, 2003: 416-417). 19 Mart 2003'te ABD Başkanı'nın işgale yönelik yaptığı konuşmada koro halinde onlara destek vermeyen Avrupa'ya kızgınlık ifadeleri yer alıyordu. Konuşmasının devamında Bush, siyasî misyonlara, yabancılara ve gazetecilere Irak'ı derhal terk etmeleri için 48 saatlik bir süre verdi. Ayrıca Irak ordusundan Amerikan saldırılarına yanıt vermemelerini liderlerine karşı isyan etmelerini istedi. Saddam Hüseyin gitse de gitmese de Amerikan ordusu Irak'a girecekti.

ABD, Irak işgalinin düğmesine petrol uğruna bastı. İşgalin itici gücü petrol olsa da Irak üzerinden Arap dünyasının siyasal nüfuzu yok edilerek bölgedeki Siyonizm, Irak gibi bir gücün tehlikesinden azade edilmiş olacaktı. 'Demokrasi ve özgürlük' getirme teziyle bir ülkenin işgali dünyanın gözü önünde gerçekleştirildi. Aslında eski

sömürgeci tarz, 2003 yılında ABD eliyle Ortadoğu siyasetinde yeniden piyasaya sürüldü (Sluglet ve Sluglet, 2003: 416-417).

Irak savaşı yeni bir savaş değildi: İran-Irak savaşıyla başlayan uzun soluklu bir harekâtın yeniden canlandırılmasıydı. Hava saldırıları, İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'a uygulanan ekonomik yaptırımlar ve Irak'ın hava sahasının kapatılmasıyla ülke iyice karıştı. Hava sahası uçaklarına kadar işgalciler havadan Saddam Hüseyin'e suikast girişiminde bulundu. Sivil hedefler bombalandı. Basra kuşatıldı. İngiliz kuvvetlerinin şehirlere yaptığı hava saldırılarında altyapı tahrip edildi ve yüzlerce sivil öldürüldü. Kullanılan silahlar arasında zenginleştirilmemiş uranyum, bombalar, zırhlı tanklar, misket bombaları ve askeri uçaklar vardı. İşgalci güçler, Fırat boyunca ve Bağdat'a doğru ilerlerken sokaklarda, pazarlarda ve açık yollarda sivilleri öldürdü (Takkuş, 2015: 399).

19 Mart gecesi Amerikan uçakları üç saat süren bir baskın düzenledi. Savaşın ilk iki haftasında ilerleyen Amerikan kuvvetleri Umm al-Qasr, al-Faw ve Basra civarında şiddetli direnişle karşılaştı. ABD askeri güçleri, 7 Nisan'da Saddam Hüseyin Uluslararası Havalimanı'nda 9 Nisan'da Bağdat'ın meydanlarında sokaklarda devriye gezerken görüldü. Bağdat düştü ve Irak'ın tamamı General Guy'ın komutasındaki işgalcilerin himayesi altına alındı.

Bu hızlı Amerikan zaferi, Arap kamuoyu ve dünya için bir şoktu. Görünüşe göre zaferin ana nedeni, Saddam Hüseyin'in en küçük oğlu Kusay'ı silahlı kuvvetler komutanı olarak atamasından sonra Irak askerî liderlerinin savaşma konusunda isteksizliğiydi. Amerikan yönetimi bu farklılıkları öğrenince 5 Nisan'da saldırılar başlattı. 7 Nisan'da Cumhuriyet Sarayı'nın kontrolünü ele geçirerek şehir meydanlarının çoğuna yayıldı. 10 Nisan'daysa banliyölerin işgalini tamamladı. 22 Temmuz'da Saddam Hüseyin'in iki oğlu Kusay ve Uday, Amerikan güçlerinin eski rejimin sembollerini kovalarken Musul'un Sukar Mahallesi'nde bulunan evde çıkan çatışmada öldürülmüştü. İşgal güçleri; Saddam Hüseyin'i de 13 Aralık'ta Tikrit şehrinde saklandığı bir sığınakta canlı yakaladı ve tutukladı (Takkuş, 2015: 400-401).

Irak'ın işgali ve Bağdat'ın düşmesinden sonra ekonomik denklemlere, kâr ve zarar hesaplamalarına girilir. Hiçbir ülke ahlaki ilkeler veya insan hakları için savaşa

girmediğinden, Amerikan yönetimi ganimetleri ve ekonomik kazançları saymaya başlar. Amerika Birleşik Devletleri, Irak petrol rezervleri üzerinde doğrudan kontrole sahipti. ABD yönetimi Irak'ın işgalinden pek çok ganimet elde edeceği düşüncesiyle kendi şirketlerine on milyarlarca dolar değerinde birkaç yıllık sözleşmeler vaat etti. Irak petrolünün, işgalden sonra ülkenin yeniden inşasında çıkacak maliyetlerinin karşılanmasına katkıda bulunması bekleniyordu. Ancak savaş ganimeti, Irak'ın kaynaklarının yağmalanması anlamına geliyordu. Böylece, Amerika'nın Irak'ı işgal etme amacı, stratejik bir petrol kaynağı ve Ortadoğu'da Amerikan hegemonyası empoze edecek jeopolitik bir merkez elde etmekti. Irak ekonomisi Amerikan yönetiminin küresel düzeyde de kazanımlar elde etmesini sağlayacaktı (Dib, 2003: 393). Bağdat'ın düşmesinden beş hafta sonra, 22 Mayıs 2003'te, ABD ve İngilizlerin Irak'ı işgal etmesinin meşruiyetini ortaya koyan BM Güvenlik Konseyi kararı yayınlandı.

27 Mayıs'ta ABD Dışişleri Bakanlığı Irak'a yönelik diğer yaptırımların kaldırıldığını duyurdu. ABD Hazine Bakanı George Snow tüm dünya ülkelerini yaptırımları derhal kaldırmaya çağırdı. Böylece büyük sanayi ülkeleri kuşatmayı kaldırmaya başladı. Mali transferlere, yatırımlara, ithalat ve ihracata izin verilerek yabancı şirketlerin ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını kolaylaştırdı.

Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'ye Irak'ın siyasî ve ekonomik kaderini belirleme ve petrol sektörünün idaresiyle denetleme yetkisi verildi. Amerika Birleşik Devletleri özel bir fon kurarak tüm ülkelerden Irak'ın mali varlıklarını Irak'a devretmelerini istedi. Birleşmiş Milletler Gıda Karşılığı Petrol Programı bildirilerek gelirler Özel Fon'a aktarıldı ve böylece kaynaklara sahip olundu. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere bir yıl boyunca Irak'ın vesayetinde bulundular. Ancak vesayet resmen sona erdikten sonra da vesayetçi ilişkiler devam etti.

Amerikan-İngiliz savaşı, paha biçilmez kültürel insanlık mirasının çoğu da dâhil olmak üzere Irak'ın kültürel dokusunu da yok etti. Eski uygarlıkların eşsiz bir kaydını bulunduran Bağdat Müzesi'ni yağmalandı. Amerikan ve İngiliz askerlerinin Irak toplumunda yayılan yağma ve kaosu teşvik etmesi de ilginçti. Belki de Amerikan politika teorisyenleri, Irak halkının tarihsel canlılığını yok etmenin, halk ve sistem üzerinde psikolojik bir etki bırakmanın bir yolu olarak Irak medeniyetini yok etmeye niyetliydiler (Simmons, 2004: 403). Bazıları Amerikan askerleri

tarafından gerçekleştirilen çok büyük arkeolojik Irak hazineleri hırsızlığı da vardı (Damirci, 1994: 2).

Irak halkının çoğu içme suyundan, elektrikten ve hastane hizmetlerinden mahrum bırakılmış, savaş sırasında siviller hedef alınmış ve hastaneler çok sayıda gelen yaralıları barındıramaz hale gelmişti (Simmons, 2004: 404). Bağdat'ta elektrik kesintisi, içme suyunun olmaması, ulaşımın olmaması ve suçların sokaklara yayılması, personel eksikliği nedeniyle birçok hastanenin kapatılması, hastanelerin yağmalanması ve yıkılması gibi trajik olaylar yaşandı.

ABD ordusunun uyarılarına rağmen müzelerdeki tarihi eserlerin çalınması ordunun Irak arkeolojik hazinelerini koruma konusundaki isteksizliğinin göstergesiydi. Bu durum George W. Bush hükümetindeki kültür danışmanlarından Martin Sullivan ve Namari Vikan'ın 18 Nisan 2003'te görevlerinden ayrılmalarına neden oldu (Simmons, 2004: 407).

Irak'a yönelik işgalin temelinde petrol vardı. Ancak her savaş büyük yıkımlar getirir, altyapı sorunlarını ortaya çıkarır. Bu da savaş sonrası işgalci ve küresel güçler için adeta bulunmaz bir nimettir. Dolayısıyla savaşın ardından Irak'ı yeniden inşa etme rekabeti başladı. Amerikan ve İngiliz şirketleri mevcut her fırsatı değerlendirmeye hazırdı. Ancak işgalci güçlerin kendilerini finanse eden bir hükümet sistemine ihtiyacı vardı. Şirketler kârlı sözleşmelerle Washington tarafından onaylanan planların uygulanmasını sağlamayı öngörüyordu. Dick Cheney başkanlığındaki Amerikan şirketi Halliburton, Irak'ı yeniden inşa etme ve yeni kurulacak petrol tesislerini işletme ihalelerinden 7 milyar dolardan fazla kazanacağı sözleşmelere imza attı (Simmons, 2004: 405).

Toparlaklarınızı işgal eden egemen devletlerle müzakere etmek zordur. Çünkü koz işgal devletlerinin elindedir. ABD, Saddam rejimine ait ne varsa silip süpürmeyi ve Irak devletini yeniden inşa ederken kâğıt üzerinde bir devlete dönüştürmeyi planlıyordu. Böylelikle güçsüz, tamamen kendine bağımlı bir Irak'ta sömürgeleştirme projeleri hiçbir itiraza mahal vermeden hayata geçirilebilecekti. ABD önce ambargolarla ardından ise askeri işgal yoluyla Irak'ta kendine yeni bir ticaret sahası açmış oldu. Fakat her işgalci güçlerin stratejik davranabilmesi için ülke içerisinde kendisine dayanak olabilecek kişi, grup ve kurumları muhatap alarak

onların bir dizi çıkarlarına hitap edebilmek zorundadır. ABD'de de eski Saddam rejiminin unsurlarını siyasî iktidardan, ekonomik alandan uzaklaştırırken elde ettiği siyasî ve ekonomik gücü kendine bağlı inşa edileceği yeni rejimin fraksiyonlarına pay etmek durumundaydı. Arka planda şirketlerle yeni rejimin unsurları savaş sonrası tablodan nemalanmaya devam ederken ABD, askeri hegemonyasını ideolojik hegemonya ile tamamladı. Demokrasi söylemini, Irak'ın özgürleştiği yanılsamasını en yüksek perdeden seslendirmeyi sürdürüyordu (Simmons, 2004: 406).

Irak halkı ülkelerinin 'demokrasi' adına işgal edilmesinden memnun değildi. İşgalin devamında uygulanması istenen ekonomik planların farkındaydı. Sünni Şeyh Ahmed el-Kubeysi liderliğinde on binlerce Iraklı ABD'nin işgalini protesto etmek için alanlara çıktılar. 18 Nisan 2003 tarihinde binlerce Iraklı Şii, Necef ve Kerbela şehirlerinde sokaklara indiler.

Sünni mezhebini temsil eden Saddam rejimi Şiiler üzerinde bir baskı rejimi olarak yükselmişti. Yeni oluşturulacak iktidar, Şiilerin ağırlığına dayanacak olsa da Şiiler ile Sünniler tüm mezhep ayrılıklarını bir kenara bırakıp işgalci ABD'ye karşı birlikte pozisyon aldılar. Şiiler ve Sünniler birlikte gerçekleştirdikleri protesto gösterilerinde *''Bush'a Hayır'', ''Saddam'a Hayır'', ''İslam'a Evet'', ''Amerika Defol''* gibi pankartlar taşıyor, sloganlar atıyordu. Saddam kötüydü, evet ama onun yerine koyulan işgal olmamalıydı (Simmons, 2004: 408).

Protestolar ABD'yi Irak'tan atabilmeye yetmedi. Daha direngen güçler, ABD ile yalnızca vatanına ihanet eden Iraklıların iş birliği yapabileceğini ve bunu yapanların da hain ilan edileceğini duyurdu. Direngen bölgelerden Felluce'de ABD'nin işi zordu, sivil protestoların dışında milis eylemleriyle ABD askerleri kayıplar veriyordu. Durum böyle olunca ABD tipik bir işgalci güç olarak Felluce'de sivil-milis ayrımı yapmadan girdiği yerlerde ateş açıyordu. Tutuklamalar, ölümler, yaralanmalar ardı arkası kesilmeyecek bir şekilde artıyordu.

Savaşın en büyük mağdurları her zaman halklardır. Amerikan işgalinde de savaşın bu yasası değişmemiş en büyük zararı Irak halkı görmüştür. Ambargonun üzerine binen işgal hareketi, Irak'ta sağlık altyapısını tamamen çökertti. İlaç, temiz içme suyu, elektrik ve hastanelere erişim zorlaştı. Irak'ın hemen hemen her yeri patlamamış mühimmatlarla doluydu. Bu süreçte oyun oynamak için sokağa çıkan birçok çocuk

bu mühimmatların patlamasıyla yaşamını yitiriyordu. İşgal güçleri kendi yarattıkları tablodan hiçbir sorumluluk almadan Saddam Hüseyin'e tüm günahı yıktılar.

Irak'ta eski rejimin sonlandırıldığını net bir şekilde ilan edebilmek için Saddam Hüseyin'in yakalanması ve yargı önüne çıkarılması sembolik ve psikolojik olarak önemliydi. ABD bunun için bir süre uğraştı, en nihayetinde Tikrit'te saklandığı sığınakta yakaladı. 20 Nisan 2004'te Saddam Hüseyin'in ve ortaklarının yargılandığı mahkeme kuruldu. Yapılan yargılamanın ardından Saddam Hüseyin, 30 Aralık 2006'da idam cezasına çarpılarak idam edildi. Cansız bedeni ise Selahaddin eyaletine gömüldü (Takkuş, 2015: 404).

4.2. İşgal Sonrası Genel Siyasî Gelişmeler

Irak'ın işgali, İyad Allavi başkanlığındaki geçici hükümetin, geçici koalisyon otoritesinin yerini aldığı 30 Haziran 2004 tarihinde BM Güvenlik Konseyi nezdinde sona erdi. Kurulan bu hükümete paralel olarak Amerika Birleşik Devletleri, Irak'ta işgal sonrası için düşündüğü planları devreye koymaya başladı. Irak'ın yeniden yapılandırılarak parçalanması süreci Ekim ayında yapılan referandumun ardından yeni anayasayla kabul edildi. Bir yıl boyunca Sünni Müslümanların boykot ettiği bu anayasal belge, illerde merkezi bir yönetim ve yerel yönetimler kurarak idari yapıyı şekillendirmeyi içeriyordu.

İslâm dinini devletin resmi dini olarak kabul eden ve İslâm Şeriatı temel bir yasama kaynağı olan anayasayla Irak devletinin etnik unsurları arasında ayrım yapılarak Irak'ın Arap kimliğini yeniden tanımlandı. Yerel yönetimlere kendi güvenlik güçlerini kurma gibi haklar da tanındı. Yerel yönetimlere tanınan hakların anayasal düzlemde genişletilmesi en çok da Irak'ın Kuzey'inde yaşayan Kürtlerin çıkarına bir gelişmeydi.

Anayasada Kürt dilinin tanınması da dâhil olmak üzere Kürtlere çeşitli ayrıcalıklar tanındı. Arapçaya ek olarak Kürtçe, resmi dil kabul edildi. Kürdistan'da 1991'den beri kabul edilen tüm yasa ve mevzuatın yerel Kürt otoritesinin kararıyla yürürlükten kaldırılmaması halinde yürürlükte kalacağı duyurusu yayınlanıyordu (Takkuş, 2015: 404-405). Yine Kürtler ile Irak arasında ciddi bir sorun olan tartışmalı bölgeler arasındaki Kerkük, 2007 yılı sonundan önce bir nüfus sayımı yapılana kadar

Kürdistan Birliği ve Merkezi Yönetim başkanı Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin yetki alanında kalır.

Bu düzenlemelerle Irak'ta huzursuzluğa neden olan ve olmaya devam eden etnik ve mezhepsel bir sistem gelişir. Bunun yanı sıra anayasada petrol ve gaz kaynaklarının kullanımı da ele alınıyordu. Yerel yönetimlerin gözetimi altında Irak halkının malı olarak bu kaynaklar tanımlanıyor ve petrol sahaları için farklı düzenlemeler öngörülüyordu (Takkuş, 2015: 405).

Yeni mevzuatın ön planı 2007 yılındaki üretime katkı anlaşmalarında daha netti ve bu şirketler 30 yıldan fazla bir süreyi içeren Irak petrol sahalarını kullanma hakkını ellerine alarak kazançlarının %75'inden fazlasını sondaj masraflarını geri alma bahanesiyle ve bundan sonra kendilerine verilen sözleşmelerde %20'sini talep edebileceklerdi.

Bu önlemler yaygın bir halk muhalefetine yol açtı. Ancak Irak'taki durum normal olmaktan çok uzak, tam bir kaos ve kanlı gündelik bir mücadeleye dönüştü. 2005 yılında Celal Talabani, Irak Cumhurbaşkanı olarak yemin ederken İbrahim el- Caferi Başbakanlık görevini üstlendi. Güçlerin Statüsü Anlaşması'na göre 29 Haziran 2009'da ABD güçleri Bağdat sokaklarından çekildi. Irak'ta 30 Haziran Ulusal Egemenlik Günü olarak ilan edildi. Ancak Irak'taki kaotik durum işgalci güçlerin şehirlerden çekilmesini ve nihai geri çekilme sürecini hızlandıran gelişmelerdi. Artan cinayet, soygun, bombalı saldırı, silahlı saldırı, araba bombası ve intihar saldırılarını takip eden aylarda askeri güçler 18 Aralık 2011'de ABD'nin son üssünü Iraklılara teslim etti; Amerikan bayrağını indirildi ve Irak bayrağını yukarı çekildi.

ABD işgalinin sonrasında Hukuk Devleti Koalisyonu Başkanı Nuri el-Maliki, üç kez başbakan seçildi. İlki İbrahim el-Caferi'nin Sünni ve Kürt muhalefeti nedeniyle bu göreve aday olmayı bırakmasının ardından Mayıs 2006'da oldu. Nuri el-Maliki, dayatmalara dönüşen yasaları ve Saddam Hüseyin'in infazını imzaladı ve hukukun üstünlüğü onun döneminde defalarca ayaklar altına alındı. 2010 seçimlerinde ise tek başına iktidar olamadı fakat buna rağmen Nuri El Maliki bir koalisyon hükümeti kurarak iktidarda olmayı sürdürdü. Karşılaştığı güçlü muhalefete ve görevi sırasında Irak'ın çeşitli bölgesel ve uluslararası aşırı İslâmcı örgütlerin katıldığı açık bir savaş

alanına dönüşmesine rağmen başbakanlık koltuğundan bir an olsun bile ayrılmayı düşünmedi (Takkuş, 2015: 406).

2011 sonrasında terör örgütü IŞİD, askeri arenada güçlü bir şekilde ortaya çıktı. Bağdat'ın kuzeyindeki bölgeleri, Suriye sınırına yakın bölgeleri kontrol etmeyi başardı. IŞİD kültürel olarak kökten dinci kesimlere sesleniyor, askeri olarak ise Saddam rejiminden kalma eski askerleri bünyesinde barındırıyordu. Dünyadaki cihatçılara yaptığı çağrıyla yalnızca Arap kültüründen gelen cihatçıları değil Kafkaslardan Avrupa'ya uzanan bir şeritte uluslararası cihadist bir örgütlenme yaratarak daha önceki örgütleri aşan bir noktada durdu. İlerleyişinde hız kesmeyen IŞİD, Kürt bölgelerinde Şengal, Kobanê örneğinde olduğu üzere Suriye topraklarına doğru genişledi. Irak'ta özel çıkarları olan ülkeleri kışkırtarak Türkiye sınırlarına yaklaştı. IŞİD'in emellerine engel olmak ve bu örgütün ortadan kaldırılması doğrultusunda çalışmak için Amerika Birleşik Devletleri öncülüğünde uluslararası bir koalisyon kuruldu. Ancak askeri operasyonlar IŞİD mevzilerini uçakla bombalamakla sınırlı kaldı. Küresel ve bölgesel güçler, Irak bataklığına düşmemek için kara kuvvetlerinin Irak topraklarına inişinden kaçındı.

30 Nisan 2014'te yapılan parlamento seçimlerinde Hukuk Devleti Koalisyonu bu kaosun içinden de görece güçlü çıktı. Nuri el-Maliki yeni bir kabine kurmaya çalıştı, ancak Sünnileri marjinalleştirme politikası nedeniyle güçlü Sünni ve Kürt muhalefetiyle karşılaştı. Bölge ülkeleri değişiklik lehinde müdahale etti, bu yüzden Irak hükümetinin başına seçilen Haydar el-İbadi lehine görevinden çekilmek zorunda kaldı. 8 Eylül 2014'te Parlamento, anayasadan iki gün önce ona güvenoyu verdi. 24 Temmuz 2014'te Parlamento, cumhurbaşkanlığı görevi sembolik olmasına rağmen görev süresi sona eren Celal Talabani'nin yerine, Irak Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanlığını devralması için Kürt siyasetçi Fuad Masum'u seçti. Cumhurbaşkanlığı pozisyonunda mutabık kalınan bir Kürt figürünün varlığı, Bağdat ile Kürdistan Bölgesel Yönetimi arasındaki iç ilişkilerde hüküm süren gerginliğin hafifletilmesine büyük katkı sağladı (Takkuş, 2015: 407).

4.3. İşgal Sonrası Kürdistan-Irak İlişkileri

Saddam rejiminin devrilmesi sürecinde ve sonrasında da Kürtler ile ABD'nin ilişkileri hep olumlu bir yönde seyretti. ABD, Saddam Hüseyin rejimiyle çelişkili bir

siyasal pozisyonda Kürtlerin ulusal bir sorun yaşadığını ve onların PDK, YNK gibi güçlü peşmerge ordularına sahip olduklarını biliyordu. Kürtler de eğer Saddam Hüseyin rejimi devrilmezse hiçbir hakka sahip olamayacaklarını, herhangi bir statü için ABD ile müttefik olunması gerektiğinin farkındaydı. Durum böyle olunca Irak'ta ve keza Suriye'de sahada ABD ile uyumlu çalışan etnik kimlik Kürtler oldu. Irak'ta Kürtler lehine girişilen adım, Irak'ın otoriter ve Araplığa dayanan idari yapısından Kürtlerin kendi kendilerini yönetebilecekleri federal yapıya geçmesini sağlandı. Bu geçiş anayasa ile güvence altına alındı.

2003 yılında Londra'da Kürtleri ve Irak'taki tüm muhalefeti kapsayan bir konferans düzenlendi. Mesud Barzani 13 Ağustos 2003'te Kürt bölgesinin BAAS Partisi'nin tasarladığı Irak bayrağını, Kürtleri hiçbir şekilde temsil etmediğini ileri sürerek reddetti. Irak'ın petrol ve diğer stratejik kaynakları gibi dış politika ve mali yönleriyle ilgili de düşüncelerini ifade etti.

Kürtler, yeni anayasayla birlikte oluşturulacak özerk yapılarının başkenti olarak; petrol merkezi olan Kerkük'ü şart koştular. Bununla birlikte tartışmalı olan bölgeler içerisindeki Şengal, Kerkük gibi vilayetlerinde Kürt nüfusun çoğunlukta olduğu gerekçesini ileri sürerek federalizm kapsamında Kürtlere bu vilayetlerin bırakılması gerektiğini savundular (Takkuş, 2015: 408). Londra Konferansı'nda Geçici Yönetim Konseyi içerisinde yer alan siyasî, dini ve etnik gruplar bir dizi kararla çıktılar. Kimi kararlar ise tartışılmaya devam edildi. Bunların başında Kürtlerin etnik kimliğe dayalı olarak çoğunluk oldukları her yerin yeni kurulacak özerk Kürdistan'ın sınırları içerisinde yer alması üzerineydi. Fakat Irak muhalefetinin Kürtler dışındaki ortak görüşü; federal Irak'ın etnik veya mezhepsel olmaması ve bölgelere göre oluşturulması yönündeydi.

ABD Dışişleri Bakanlığı Yönetici Sekreteri Paul Bremer, Kürtlerin yeterince memnun kalmalarına rağmen çıkan kararları desteklediğini belirtir. Kürt liderlerin, federalizmin etnik kökene dayalı olması gerektiği konusunda ısrarı anlaşılır bir talepti. Çünkü 1991'de BM Güvenlik Konseyi'nin kendileri için güvenli alanlar belirleyen kararı uyarınca on yıldan fazla bir süre Bağdat'ta tam bağımsız bir konumdaydılar. Mevcut fiili durumu yasalaştırmak ilerleyen sürelerde Bağımsız Kürdistan'a geçiş için önemli bir kalkış noktası olabilirdi.

Amerika Birleşik Devletleri, 16 Mart 2004'te Amerikan sivil valisi Paul Bremer tarafından düzenlenen törende üyeler Özyönetim Konseyi, geçiş dönemi için geçici anayasayı imzaladı. Kuzey Irak'ın durumuna 2005 ortasında yeni anayasayı hazırlayacak anayasal organ tarafından karar verileceği deklare edildi. 5 Ocak 2014'te, Geçici Yönetim Konseyi'nin bazı üyelerinin Irak'taki hükümet sistemi için Kürtlere Irak'ta daha geniş özerklik tanıyan federal bir formül üzerinde anlaştıkları bir zamanda, ABD Irak'ın toprak bütünlüğüne olan bağlılığını doğruladı.

Geçiş sürecinde bir yandan federalizmin şekli tartışılırken diğer yandan Saddam döneminde mağdur edilen demografik yapı üzerinde yeniden görüşüldü. Iraklı ve ABD'li yetkililer, Iraklı Araplar ile Iraklı Kürtler arasındaki farklılıkları çözmek ve Saddam Hüseyin döneminde yerlerinden edilen Kürtleri Kuzey Irak'taki evlerine geri döndürmek için ABD gözetiminde Iraklılardan yeni bir komite kurulduğunu söyledi (Takkuş, 2015: 409).

Kürtler, başta tartışmalı bölgeler ve Kerkük'ün başkent olabilmesi gibi amaçları doğrultusunda ABD'nin Irak'taki varlığını hayati önemde buluyor ve iyi ilişkiler geliştirmeye özen gösteriyorlardı. Kürtlerin amaçlarıyla ABD'nin siyasal ajandası belirli oranlarda örtüşüyordu. Fakat ABD gibi küresel bir güç yalnızca Kürtlerle ilişkili olmadığı için kendi çıkarları doğrultusunda davranarak Irak'tan çekilme sürecini başlattı. ABD'nin geri çekilme kararı Kürtlerin bulmuş olduğu uluslararası desteği ister istemez gerileten bir gelişme olarak okunuyordu (el-Haşimi, 2013: 137).

2003'ten sonra Kürtler, siyasî partiler ve laik siyasî kültür tarafından kontrol edilen bileşenler olarak fark edildi. Bu nedenle, 20. yüzyıl boyunca Kürt partilerinin çoğu ya komünist ya da solcuydu. Ayrıca Batı'daki parti ve şahsiyet ilişkileri, Amerika, İngiltere ve İsrail'leydi.

Kürt siyaseti yakından incelendiğinde kültürel olarak aşiret öğelerine dayanıyordu. Modern Kürt partileri olarak Partiya Demokrat a Kurdistan (PDK), Partiya Yekitiya Niştiman (YNK) gibi güçlere sahip olsalar da PDK Barzan aşiretine, YNK ise Talabani aşiretine dayanıyordu. Kürt aşiretlerin arasındaki iç çelişki doğal olarak modern partilerde de karşılık buluyordu. Irak'ın, Kürdistan'a yönelik hegemonyasında birlikte hareket eden bu güçler, Kürdistan'ın nasıl yönetileceği, federalizmin sürdürülebilirliği konusunda derin ayrılıklara sahipti. Bugün de mevcut

Kürt yapısı kendi içinde parçalıdır. Erbil ve Duhok'ta PDK'nin, Süleymaniye ve Kerkük'te ise YNK'nin ağırlığı mevcuttur. Feodal yapılanma Kürdistan'da iç hâkimiyet mücadelesini üretmektedir. Parçalanmışlığın en bariz ikinci örneği ise Kürtlerin askeri gücü olan peşmergelerin tek bir merkezden kontrol edilmeyip her partinin kendisine bağlı bir peşmerge ordusuna sahip olmasında da görülmektedir. Bu durum 2017 yılında girişilen bağımsızlık referandumunda da kendini göstermiş; İran bu parçalanmışlığı fırsata çevirerek sahaya indirdiği Haşdi Şabi isimli örgüt aracılığıyla Kürtlerin topraklarını işgal etmiştir.

Kürtlerin federatif yapıdaki konumunda Kerkük ve Şengal önemli bir noktada duruyor. Merkezi hükümete çok fazla çağrı ve demokratik baskı yapsalar da Irak'ın içinde bulunduğu bir dizi krizden faydalanma uğraşında olsalar da taleplerinin karşılanması bugünkü konjonktür de imkânsız gibi duruyor. Kerkük meselesinde Kürtler, Şiilerle anlaşabileceğini düşünerek Sünnilerden uzak duruyorlardı. Bunun haklı nedenleri olduğu görülmektedir. Sünniler ve Türkmenler hatta Arap dünyası yine Türk Devleti Kerkük meselesinde Kürtlerin aksine tezlere sahip olarak politikalar izlediler (el-Haşimi, 2013: 138). Mevcut düzlemde ortaya Kerkük'ün Türk olduğu, Kürt olduğu, Arap olduğu üzerine üç farklı tez çıktı.

Kürt anayasası laik temellere dayanmaktadır. Kürt siyasî toplumunda laik siyasî kültürün yayılmasının nedeni, kadroların çoğunun Batı'da yaşaması ve göç etmesi, orada eğitim görmesi ve orada yetişmesidir. Ayrıca, o zamandan beri 20. yüzyılda Batılı ve İsrailli örgütlerin varlığı daha net hale geldi. Kürdistan'daki İslâmî partilerin zayıflığı, Kürdistan'daki siyasî İslâm hareketinin aşırılıkçı ve cihadist gruplarla ilişkilendirilmesi nedeniyle Kürt halkının desteğini pek toplayamamıştır (el-Muh, 2006: 290).

Kürt siyasî kültürü; ulusal bir mücadele ile bezenmiştir. Bu noktada hangi siyasî akımdan geliyor olursa olsun; toplumsal yapı o siyasî hareketle ulusal meselesi üzerinden ilişki geliştirmiştir.

4.4. 2003 Sonrası Irak Siyasî Sisteminin Gelişim Aşamaları

Saddam Hüseyin'in iktidarda olduğu dönemde Sünniliğe dayanan Arap milliyetçisi bir devlet yapısı egemendi. Bu durum anayasada da kendini ayan beyan gösteriyordu. 2003 Saddam sonrası dönemde ise ABD'nin de etkisiyle liberal demokrat bir anayasa

taslağı oluşturuldu. Bu anayasaya göre mezhepçi, milliyetçi içerikler kaldırılıp yerine başta Şiiler, Sünniler, Kürtler ve Türkmenler olmak üzere Irak toplumundaki tüm farklılıkları kapsayan demokratik ve çoğulcu bir rejim inşa edilmesi öngörülüyordu. Kültürel, yönetsel haklardan bireysel haklara uzanan çok geniş çerçeveye sahip anayasa Irak tarihinin görebileceği hatta Ortadoğu'nun monarşik kültürüne bakıldığında bölgesel olarak en ilerici içeriklere sahipti. Geçici Yönetim Konseyi'nin 13 Temmuz 2003'te kurulmasından 30 Haziran 2004'te geçici hükümetin kurulmasına kadar uzanan aşama olan Geçici Yönetim Konseyi aşaması şu bölümlere ayrılmıştır:

Geçiş Dönemi Yönetim Konseyi'nin Oluşumu: Yönetim Konseyi, Irak muhalefet partilerinin sürgünde düzenledikleri muhalefet konferanslarında, özellikle Selahaddin Konferansı ve Irak'ta gerçekleştirilen muhalefet toplantılarında üzerinde mutabakata varılan ilkeleri içeren yeni sistemin kuruluşunun başlangıcını temsil ediyordu.

2002'de Londra Konferansı ve Geçici Koalisyon Otoritesi ile ana muhalefet partilerinden, yani Yüksek İslâm Konseyi, İslâmî Dava Partisi, Kürdistan Demokrat Partisi'nden oluşan yedi grup arasındaki istişareden sonra 13 Temmuz 2003'te Konsey'in oluşturulması sonucu çıktı. Konsey'in dağılımına baktığımızda; YNK, PDK, Irak Ulusal Kongresi, Ulusal Mutabakat, Bağımsız Irak Ulusal Partisi gibi siyasal gruplar yer alıyordu. Mezheplere göre dağılımı ise %52 oranında Şii, %20 oranında Sünnilerden oluşurken %4 oranında Türkmenler ve Hıristiyanlardan oluşan bir şekillenmeye sahipti (ez-Zübeydi, 2007: 80).

Meclisin başkanlığına gelince, meclis tarafından seçilen dokuz üye ve toplam 14 aday arasından alfabeye göre dönüşümlü bir başkanlık sistemiyle seçildi: İbrahim el-Caferi, Ahmed Çelebi, İyad Allawi, Celal Talabani, Abdülaziz el-Hâkim, Adnan Al-Bajachi, Muhsin Abdülhamid, Muhammad Bahr el-Ulum ve Mesud Barzani şeklinde başkanlık sıralaması oluşturuldu (el-Hayyat, t.y.: 48).

Konseyin ilk toplantısında, BAAS Partisi'nin tatil ilan ettiği günlerin iptal edilmesi ve 9 Nisan'ın kurtuluş ve resmî tatil günü olarak kabul edilmesi olmak üzere iki karar yayınlandı. Konsey ayrıca çalışmalarını tanımlayan siyasî bir bildiri yayınladı. Iraklılar için güvenlik sağlamak ve önceki siyasî rejimlerin onlar üzerindeki sonuçlarını ortadan kaldırmak için önümüzdeki dönemde Konsey ayrıca çoğulcu,

demokratik, federal sistemlerin temellerini atma sözü verdi. Tüm Iraklıların ülkenin siyasî yaşamını geliştirmeye katkı sağlamakla görevli olduklarını ileri sürüyordu (el-Hayyat, t.y.: 52).

3/8/2003 tarihli konsey toplantısında, konsey bakanların atanması konusunu tartışıldı. Aşağıdaki hususlarda anlaşmaya varıldı:

- Konsey, bakanlığın oluşumunda uzlaşma ilkesini takip edecektir kararı; konseyin 21 üyesi tarafından onaylandı.
- Aday göstermede kişisel yeterlilik boyutunu ihmal etmemek ve oluşumu gizli oyla onaylanmak üzere Konseye sunmalıdır (el-Hayyat, S.51-52).

İbrahim el-Caferi, medeni bir muhalefet olduklarını ortaya koymak için çeşitlilik ve çoğulculuğun gereği olan ortaklık ilkesini ve ulusal, dini ve siyasî çoğulculuğun bulunduğunu ve bu grupların haklarının benimsenmesini vurgulayan ilkeleri içeren bir ulusal tüzük taslağı ortaya koydu (ed-Defai, 2005: s.y.).

Geçiş hükümeti konseyi, görünüşte Irak toplumunun tüm bileşenlerini kapsadığı ve siyasî güçler ile sürgünde yaşayan partiler arasındaki siyasî ortaklık formüllerinin bir temsilcisi olmasına ve muhalefet konferanslarında bu formüller üzerinde anlaşmaya varmasına rağmen, birçok eleştiriye ve sorgulanan kampanyalara maruz kaldı. Geçiş hükümetinin meşruiyeti ve kendisini temsil ettiğini iddia ettiği bileşenlerin temsili tartışmaya açıktı. Çünkü mezhepsel ve etnik bölünmeye, içerdeki Iraklılar ve dışarıdaki Iraklılar olmak üzere başka bir bölünme eklemişti. Aynı şekilde Konsey henüz yeteri derecede halk meşruiyetine de sahip değildi. Bu nedenle muhalefet, pozisyonları siyasî kesimler ve şiddetli silahlı muhalefet arasında değişen Irak'ın iç kesimlerinin güçleri arasında başladı.

Tanınma ve varlık kanıtı arayan Sadr hareketi gibi bazı Şii akımları ve değişim sürecinde kendilerini güç piramidi içinde geri çekilmeye ve konumlarını kaybetmeye zorlayan Sünni Araplar gibi bazı Şii akımları içeren türde bir hareketti. Sadr hareketi, önceki on yıllar boyunca Irak siyasetinde pozisyonlarını korumuşlardı.

Bu ani kaymanın psikolojik, sosyal ve ekonomik etkiler bırakması doğaldı, özellikle işgal, hükümeti dağıtmakla yetinmeyip, devleti dağıtma ve kurumlarını ortadan kaldırmaya yöneldi ve ardından Yönetim Kurulu'nda Sünni temsil kuruldu. Irak'taki

iktidar tarihine bir provokasyon ve bazılarında siyasî sürece katılımın her iki tarafa da verileceği hissi yarattı. Şii ve Kürtler daha fazla meşruiyet kazanırken, bölünmenin ilk özelliklerini gösteren Sünnileri ve liderlerini zayıflattı. Katılımın ve silahlı direnişe desteğin veya barışçıl çözümlere desteğin ciddiyeti ve ciddiyetsizliği arasında kalındı. İslâmî Parti ve Yönetim Konseyi'nde Sünni Arapları temsil eden bazı isimler de dâhil olmak üzere bazı güçler siyasî sürece katılmayı seçti (ez-Zübeydi, t.y.: 518). Bazı güçler ise rejimi devirmek amacıyla boykot etmeyi ve rejime karşı silahlı muhalefeti tercih etti.

Müslüman Âlimler Konseyi, yeni rejimi ve onun çerçevesinde çalışmayı kabul eden, İslâm Fırkası ve diğer güçler de dâhil olmak üzere tüm güçleri boykot etme pozisyonunu aldı. 16 Temmuz 2003'te yaptığı ilk açıklama açık bir muhalefet ilanıyla geldi. Irak halkının kategorileri üzerinde kesin bir anket yapmadan belirli bir mezhebe çoğunluk statüsü veren mezhepsel bir konsey olduğu için Yönetim Konseyi'ne katılmayacaklarını deklare ettiler. Çoğunluk grubun aslında Irak halkının ve İslâm toplumunun çoğunluğunu temsil etmediğini belirten açıklamada, diğer Müslümanların Araplar, Kürtler ve Türkmenler olduğunu vurguladı (el-Hayyat, t.y.: 31).

Silahlı muhalefeti benimseyen güçler iki gruba ayrılabilir: Birincisi eski rejimin kalıntılarını içerir ve Direniş ve Kurtuluş Güçleri liderliğini, Baas Partisi'ni, Irak Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni, Hizb-ut Tahrir'i içerir. Rejimin düşmesinden sonra Irak'taki ayrıcalıklı konumlarını kaybeden Tahrir ve diğerleri, hâlâ kızgın, hüsrana uğramış, aşağılanmış ve rahatsız hissediyorlardı. İkinci grubun askeri direnişi yabancı güçlerle sınırlıdır, ancak direnişe bağlı başlıkların çoğunun Iraklı ve yabancı ayrımını yapmayan öldürme ve sabotaj operasyonlarını benimsediği bir dönemde bu grubu ayırmak zordur. Yeni kurulacak hükümetin eleştirilmesine ve silahlı pozisyonlarına rağmen Konsey, devletin inşa edilmesinde güçlerle uğraşan, rejimin devrilmesinden sonra ortaya çıkan siyasî gerçekliği dile getirdi.

Siyasî değerlere saygıyı içeren anayasa ve diğer resmî belgelerin yazılmasına öncü olan çeşitli Irak hükümetlerinin kurulmasından sonra bile devam eden Geçici Yönetim Konseyi'nde tüm mezhepler, etnik kimlikler ve siyasî partiler için ortaklık ilkesinin kabul edilmesi yürürlükteydi. Ortaklığın yanı sıra iktidar arzusu da Şii ve Kürt katılımcı tarafların birkaç yüzyıldır ihlal edilen haklarını tesis etme arzusunu

taşıyordu. Yönetim, Irak toplumunun tüm çeşitliliğini temsil eden bir yasama ve yürütme organı olarak kendini tanımlayarak yoluna devam etti (el-Muh vd., 2005: 85-140). 13 Temmuz 2003'te ve 1 Haziran 2004 tarihinde, yeni sistemin Siyasî ve Anayasal Birleşimi alanındaki rolünü oynamayı başardı.

Yönetim Konseyi: 31 Ağustos 2003'ten 1 Haziran 2004'e kadar olan dönemde Yönetim Konseyi'nden çıkan, rejimin düşmesinden sonra kurulan ilk hükümettir (el-Baceci, 2013: 260). Hükümetin başkanlığı, ABD Sivil Valisi ve Yönetim Kurulu'nun üyeleri ve Irak Koalisyonundan Danışmanlar ile iş birliği içinde Irak Bakanlıkları arasında koordinasyon içerisinde yürütüldü (el-Haşimi, 2013: 142).

Siyasî Süreç Anlaşması 15 Kasım 2003: Koalisyon yetkisini mümkün olan en kısa sürede Irak halkına devretmeye ve Irak Yönetim Konseyi'ni bir takvim sunmaya çağıran BM Güvenlik Konseyi'nin 1511 sayılı Kararının yayınlanmasının ardından gelişmeler hızlandı. Irak için yeni anayasa, Amerikan koalisyonunun gündemine de girdi. Sivil lider Paul Bremer tarafından temsil edilen, Celal Talabani'nin başkanlığı sırasında Yönetim Konseyi üyeleriyle yapılan müzakerelerde bir siyasî süreç anlaşması hazırlanması konusunda mutabık kalındı. Buna 15 Kasım 2003'te yetki devri ismi verildi. Geçiş sürecinde imzalanan bu anlaşma, geçici ve kalıcı aşamadaki siyasî sürecin adımlarını özetleyen beş maddeyle vücut buldu.

Geçiş dönemi için devlet idaresi yasası: Geçici Koalisyon Otoritesiyle istişare edilerek Yönetim Kurulu tarafından, Haklar ve Özgürlükler Şartı, Irak için federal bir sistemin kurulması, yargının bağımsızlığı ve sivil hukuk kurallarını içermesi gereken bir yasa olarak hazırlandı. Ordu ve güvenlik hizmetleri üzerinde siyasî kontrolü doğrudan kalıcı bir Irak anayasası aracılığıyla formüle etmek ve anayasa hükümlerine uygun olarak genel seçimler yapmak gibi temel noktalar oluşturuldu.

Irak'taki Koalisyon Güçlerinin Hukuki Statüsüne İlişkin Güvenlik Anlaşması da bu süreçte çözüme kavuşturuldu, en geç Mart 2004'ün sonuna kadar netleştirilmesi öngörüldü. Anlaşma üç önemli noktayı içeriyordu:

- Ulusal Geçiş Meclisi üyelerinin seçimi,
- Irak devletinin egemenliğinin yeniden tesis edilmesi,
- Kalıcı anayasayı kabul etme süreci.

Geçiş Dönemi Irak Devletine Yönelik Yönetim Yasası: Bu yasa, 2003 yılından sonra siyasî sistemin yasal kuruluşunun başlangıcını temsil ediyordu. 2005 anayasasının dayandığı temeli oluşturan geçici bir anayasaya benziyordu (el-Baceci, 2013: 262-263).

Geçici Hükümet Aşaması: 30 Haziran 2004 tarihinden 2005 yılının beşinci ayında Irak geçiş hükümetinin iktidara gelmesine kadar uzanan aşamadır. Uzun istişarelerden sonra, Başkanlık Konseyi, Geçici Hükümet ve Geçici Ulusal Konsey'in oluşturulmasına karar verildi:

- Başkanlık Konseyi, Cumhurbaşkanı, bir Sünni olan Gazi Meşal Acil el-Yaver, bir Şii olan İbrahim el-Caferi ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı Rowsch Nuri Shaways'dan oluşturuldu.
- Irak Geçici Hükümeti: Şii olan Başbakan İyad Allavi ve yardımcısı Berhem Salih Kurdi'den ve 16'sı Şii, 7'si Sünni, 6'sı Kürt, 2'si Sünni Türkmen, Ezidiler ve Hıristiyanlardan 1'er üyeden ve bir bakandan oluşan 31 üyeyi kapsadı.

Geçici Ulusal Konsey: Valilikleri ulusal konferansta temsil eden adayları seçmek üzere valiliklerde ara seçimler yapan alt komiteler tarafından temsil edilen devlet idaresi kanunuyla tanımlanan çeşitli mekanizmalar yoluyla oluşturulmasına karar verildi. 548 üye ile tanımlandı. 15-18 Ağustos 2004 tarihleri arasında bilimsel, kültürel ve kabile şahsiyetlerinden 140 üye ve sivil toplum kuruluşlarından 70 üye bazında seçilen 350 üyeye ek olarak bir ön seçimde seçilen ve Yüksek Komisyonun 100 üyesi ile meydana getirildi. Konferans 2004 yılının Haziran ayında, Ulusal Konseyin 100 üyesinden 81 üyesinin seçildi. Kalan koltuklar, feshedilen Yönetim Konseyinin eski üyelerinden 19'una bırakıldı. Konferans, toplamda 1.300'den fazla delegenin katılımıyla gerçekleştirildi (el-Esedi, 2008: 97).

Siyasî ortaklık, Cumhurbaşkanlığı Konseyi, Hükümet ve Geçici Ulusal Konsey'deki geniş koalisyonlar yoluyla üç otorite çerçevesinde sağlansa da muhalefet, geniş çerçevede temsil edilen partilerin içinden biri siyasî muhalefet olmak üzere iki farklı tarafı tuttu. Koalisyonlar ve diğer muhalefet grupları yeni sistemi yetersiz buldukları için reddediyordu. Bunun yanı sıra Kürtlerin Konsey'de temsil edilmelerine de itirazlar vardı. Kürtler, Mesud Barzani ve Celal Talabani liderliğinde ABD Başkanı

George W. Bush'a 8 Haziran 2004'te ABD ile üç makam ve ilişkiler çerçevesinde temsil meselesine bakışlarını ve taleplerini izah eden bir mektup gönderdiler.

Bu vesileyle ne Başbakan'ın ne de Cumhurbaşkanı'nın pozisyonlarının Kürtler için değil, Şiiler ve Sünni Araplar tarafından tekelleştirildiği için hayal kırıklıklarını dile getirdiler. Yeni rejime yönelik vizyonlarını temsil eden; etnik ve mezhepsel kriter ve diğer taleplerin karşılanması görüşünü ilettiler.

İkinci muhalefete gelince, yeni rejimi bu kesimde reddediyordu. Siyasî muhalefet veya silahlı muhalefeti desteklemek arasında değişen bu kesim, Ulusal Hareket'ten Cevad el-Halisi, Sadr Hareketi'nden Ali Sumaisem ve Müslüman Âlimler Konseyi temsilcisi Haris el-Zhari gibi isimler Ulusal Kongre'ye katılmayı reddetti (el-Esedi, 2008: 95).

4.4.1. 30 Ocak 2005 Genel Seçimi

Geçtiğimiz yıllarda Irak, 2005 anayasasına göre uygulanan parlamenter sistem çerçevesinde hükümetin kurulduğu yasama erkinin üyelerini seçmek için pek çok seçime sahne oldu. İlk iki seçim, ırk ve mezhep temelinde boykot edilen bir ortamda gerçekleşir. Katılım sayısı arttırılarak istenilen yüzdelere ulaşmak için sokağın seferber edildiği siyasî süreçler ortaya çıktı. Bu durum, bir grup mezhepçi gücün %65'e kadar yükselmesine, milliyetçi güçlerin %20'ye kadar yükselmesine ve laik güçlerin Parlamento'daki toplam sandalyelerin %15'ine kadar güçlenmesine yol açtı (Atvan, 2010: 20).

Irak halkının kendi temsilcilerini özgürce belirleme hakkını kabul eden 1483 sayılı Karar ve 1511 Sayılı Karar da dâhil olmak üzere ilgili BM Güvenlik Konseyi kararları doğrultusunda 30 Ocak 2005'te ilk Ulusal Meclisi doğrudan gizli seçimle seçecek ilk genel seçimleri düzenledi. Irak halkı, hükümetini Aralık 2004 sonunda dürüst ve güvenilir seçimlerle seçmesini şart koşan geçiş dönemi devlet idaresi yasasına dayanarak seçimlere gitti (el-Bedran, 2016: 112-113). Seçimler, 275 sandalyeden oluşan bir ulusal meclisin yanı sıra 18 valiliğin tümünde yerel konseylerin ve 111 sandalyeden oluşan bir Kürt bölgesel parlamentosunun seçilmesine ilişkin geçiş dönemi için Irak devletini yönetme yasasının bazı metinlerine dayanıyordu.

15 Haziran 2004'te yürürlüğe giren seçim kanunu, tüm ülke için bir seçim çevresi için nispi temsil sistemini ve kapalı liste sisteminin kabul edilmesini şart koşuyordu. Bölge bazında temsilin olmayışından dolayı seçimler neredeyse tamamen ulusal bir kimlik için referanduma dönüşmüştür. Seçimler, Sünni boykotçuların olduğu bazı bölgelerde örneğin Anbar gibi yerlerde (%2 katılımla) küçük temsil yüzdeleriyle sonuçlanır (Mar, 2013: 60-61).

Tablo 4.4.1: 30 Ocak 2005 Irak Genel Seçimleri

Liste	Aldığı Oy	Sandalye Sayısı	Oy Yüzdesi
Birleşik Irak İttifakı (Sistani yanlıları)	4,075, 295	140	48.2
Kürt İttifakı	2, 175,551	75	25.7
Irak (Milli Uyum) Listesi(Allawi Listesi)	1, 168,943	40	13.8
Iraklılar Birliği (Başkan Gazi El-Yaver Listesi)	150,680	5	1.8
Irak Türkmen Cephesi	93,480	3	1.16
Bağımsız Milli Seçkinler ve Kadrolar Partisi (Al-Sadr destekli)	69,938	3	0.87
Komünist Parti	69,920	2	0.87
İslami Kürt Cemiyeti	60,592	2	0.75
Irak İslami İşçi Hareketi	43, 205	2	0.53
Milli Demokratik İttifak	36,795	1	0.45
Milli Rafidayn (İki Irmak) Listesi (Süryani Hıristiyan Listesi)	36, 255	1	0.45
Mutabakat ve Tahrir (Kurtuluş) Kitlesi	30,796	1	0.38

Kaynak: http://archive.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp

Seçimler, Iraklı Kürtlerin seçimlere katılma konusunda açık bir hevesi ortaya çıkardı. Kürdistan Demokrat Partisi ile Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin ortak seçim listesi oyların %25,7sini aldı. Kerkük'te Kürdistan İttifakı listesi oyların %61'ini alırken Irak Türkmen Cephesi %4,58'ini aldı, Dohuk, Erbil ve Süleymaniye olmak üzere üç Kürt vilayetinde yapılan oylamaya katılım %89, %84 ve %80 oldu.

Kürt illerinin sandıkta en yüksek katılım oranına sahip olduğu görülmektedir. Irak'ın geriye kalan vilayetlerine baktığımızda seçimlere katılım Basra'da %73 ve %72'ye ulaşan Necef ve Kerbela gibi diğerlerinin önünde yer alırken, Anbar'da Sünni

muhalefet çok sıkı bir boykot çalışması örgütleyerek katılım oranını %2'ye çekmeyi başardı.

Bu seçim sonuçlarının Irak'ın ve özelde Kerkük'ün geleceğine ilişkin müzakerelerde Kürtlerin müzakere kabiliyetini güçlendirdiği söylenebilir (Park, 2005: 9). Seçimler, Kurucu Meclis'te iki güçlü ve karşıt bloğun ortaya çıkmasıyla sonuçlandı. Kürt bloku, %27 oyla 75 sandalyeye sahip olurken Şii İslâmî blok olan Birleşik Irak İttifakı, %48 oyla meclisteki toplam 275 sandalyeden 140 sandalyeye sahip oldu (el-Isevi, 2013: 96).

Merkez güçleri, genel havayı gölgeleyen şiddet ve mezhepçiliğin kurbanı oldu. Merkezi hareketin en büyük bloğunu temsil eden geçici Başbakan İyad Allavi'nin listesi oyların yaklaşık %13'üyle 40 sandalyeyi aldı. Geri kalan oyları ise küçük partilerin bir ila üç sandalyesi aldı. Bu çerçevede Türkmenler 3 sandalye, bağımsız ulusal kadrolar ve seçkinler 3 sandalye, Komünist Halk Birliği 2 sandalye, Kürdistan'daki İslâmî gruplar 2 sandalye aldı (Stansfield, 2009: 202). Seçimlerin ve şiddetin ikinci kurbanları ise, seçimleri boykot edenler ya da şiddet ve tehditlerle siyasete etkin bir şekilde girmeleri engellenen Sünni gruplardır (Abdul Cebbar, 2006: 68-69).

Seçimler, Irak'ın siyasî kültürünü ve siyasî düşüncelerinin ilkelliğini ortaya çıkardı. Siyasî güçler arasındaki ittifaklar zayıftı. İttifaklar, mezhepsel, etnik veya dini varlığın yükselişi ve onaylanması olan bir ilke tarafından yönetildi. Çok sayıda katılım, parlamento koltukları için aday gösterme ve rekabete katılan siyasî örgütler ve koalisyonlar, Iraklılar arasında keskin bir bölünmeye neden oldu. Daha sonra seçmenlerin yüzde 41'inin seçimlere mezhep bazında katılma konusundaki isteksizliğiyle Irak siyasî yaşamını karakterize eden mezhepçilik seçim sonuçlarıyla kodlanmış oldu. Şii ya da Kürtler kendi kimlikleri esas alarak oy kullanırken, Sünniler çekimser ve boykotçu bir zeminde kaldılar. Böylelikle ilk seçimlerden Şii dini otorite tarafından desteklenen partilerin ve Kürt siyasî partilerinin yasama ve yürütme erkleri üzerinde açık bir hâkimiyet kurma çabaları ortaya çıktı (Stansfield, 2009: 201). Seçimlerde hükümeti kurma süreci zorluk, karmaşıklık ve çok sayıda partizan manevrası ile karakterize edildi. Hükümetin kuruluşu iki buçuk aydan fazla sürdü. İlk hükümet İbrahim el-Caferi'nin başkanlığında kuruldu. Kazananların

listesiyle daimi anayasayı hazırlayacak Ulusal Meclisin asıl görevi başladı (ez-Züveyni, 2016: 158-159).

Sünni güçlere safları birleştirmek ve Sünni bir referans oluşturmak için bir çağrılar yapıldı. Bu durum ülkenin tanık olduğu siyasî ve parlamenter oluşumlardaki Sünnilerin rollerinin ve siyasî varlıklarının marjinalleşmesine yol açan tablo meydana getirdi. Sünni Irak İslâm Partisi, Geçici Yönetim Konseyi tarafından kurulan ilk hükümete katılmasına rağmen, Sünni cemaatin baskıları nedeniyle 31 Ocak 2005 seçimlerine katılmaktan kaçındı. Ancak 15 Ekim 2005'te anayasa taslağının lehinde oy verilmesini destekledi (Zehra, 2011: s.y.).

Amerikan ve İngiliz baskıları, anayasanın hazırlık süreci boyunca Birleşmiş Milletler tarafından yürütülen arabuluculuk çalışmalarında rol oynadı. Bu baskılar iki amaca ulaşmak içindi. Birincisi, daha geniş Sünni katılımın kabulünü teşvik etmekti. İkincisi, demokratik hak ve özgürlüklerde küresel olarak kabul edilen temel standartları sağlamak için anayasa yazma sürecinde muhafazakâr Şii İslâmcı uzlaşmazlığı hafifletmekti (Abdul Cebbar, 2006: 70).

Şii dini otoritenin desteğiyle Birleşik Irak İttifakı, Şii listesi oylarının çoğunluğunu aldı. İttifaktaki en büyük payı, Başbakan İbrahim el-Caferi'nin üyesi olduğu Dava Partisi ve İslâm Yüksek Konseyi'nden aldı. el-Caferi'nin başbakanlığı üstlenmesiyle Abdülaziz el-Hâkim liderliğindeki Irak Devrimi partisi koalisyon listesinde kronik olarak rekabetçi bir boyut kazandı. Koalisyon adayı el-Caferi, Abdul-Mehdi'yi bir oy farkla mağlup ettikten sonra Abdül Aziz el-Hâkim liderliğindeki İslâm Devrimi Yüksek Konseyi ve Nedim el-Hakim liderliğindeki Fazilet Partisi muhalefetini dengelemek için Sadr hareketiyle ittifakı sayesinde iktidara geldi. Başbakanlık yarışından çekilen Jabri, hükümet kurulurken kaybettiklerini başarılarıyla telafi etmeyi umuyordu. Bu durum el-Caferi'nin becerisiyle manevra ve anlaşma yapma yeteneğinin ortaya çıkardı (Abdul Kadir, 2006: 41).

Sonuçta işgalin varlığının yanı sıra hükümet içi güçlerle çekişmeler ve rekabetler yaşandı. Kendini güvende hissetmeyen halk için her yerde kaos yaşanıyordu. Vatandaşa hiçbir şey sunmayan el-Caferi hükümetindeki ekonomik sorunlar da durumları zorlaştırıyordu. Fiyatlardaki keskin artışla birlikte göç oranlarındaki

dengesiz yükseliş, Irak halkının zor bir dönem geçirmesine neden oluyordu (Taha, 2010: 361).

4.4.2. 15 Aralık 2005 Genel Seçimi

Geçici Koalisyon Otoritesi tarafından çıkarılan 2004 tarihli 96 sayılı Kanunun yerini almak üzere 2005 tarihli 16 sayılı Seçim Kanunu çıkarılmıştır. 15. maddesinin birinci fıkrasında belirtilen yeni kanun, her valiliği resmi makamlara göre bir seçim bölgesi olarak kabul etmek üzere çıkarılmıştır. Sınırları belirlenen valiliklerde kayıtlı seçmen sayısı kadar sandalye tahsis edilmiştir. Yasanın amacı, avantajı göz ardı etmeden, çok seçimli bir sistemle seçmeni daha fazla temsil eden bir seçim sistemini benimsemektir. 230 valilik ve 45 telafi edici sandalye olmak üzere Meclisteki sandalye sayısı 275'di. Irak yasaya göre 18 seçim bölgesine bölündü (el-Isevi, 2013: 102-103).

Yasanın onaylanması ve uygulanması sürecine eşlik eden çok sayıda engel vardı:

1- Kürt partilerinin, Kürt illeri için sandalye oranını %5,8 veya 37 sandalye olarak hesaplamaları nedeniyle 26 Sayılı Seçim Yasasına itiraz etmişlerdir. 26. Kanunda yapılan ilk değişiklikten sonra toplam 315 sandalyeyle iller oluşurken iktidardaki üç Kürt partisi daha önce toplam 275 sandalyeden 43 sandalyeye veya %16'sına sahipti.
2- Değişikliğin dört yılı aşan bir süre için onaylanması konusunda meclis blokları arasındaki farklarla değişiklik taslağı 15 Aralık 2005 seçimlerinden sonra ortaya atılmıştır. Ancak meclis, değişikliği Ağustos 2009'a kadar tartışmamıştır. Değişiklik basit çoğunlukla kabul edilmiştir.
3- Parlamento üyeleri için yeter sayının tam olmaması ve yasanın parlamento temsilcilerinin üçte ikisinin oyu ile onaylanmaması nedeniyle bazı siyasî blokların yasanın anayasaya aykırı bir şekilde kabul edilmesine itirazı vardı (en-Nahi, 2010: 53-55).

Bu seçimlerde nispi temsil ve aday gösterme sisteminde kapalı liste yöntemi benimsenmiştir. Kanun kadınların adaylığına izin vermektedir. Yalnızca kadınların aday gösterilmesi mekanizmasına ilişkin olarak, Kanunun 11. maddesi en az bir kadının adaylar arasında yer almasını şart koşmaktadır. Kadınların listede ilk üç aday

ve seçimlerde ilk 6 aday arasında olması gerekiyordu. Bu metin seçim komisyonu tarafından onaylandı ve 275 üyeden 70'ini kadınlar kazandı (el-Vaili, 2012: 111).

15 Aralık 2005 seçimleri, 2005 yılında kalıcı Irak anayasasının yazılıp onaylanmasından sonra yapılan ilk genel seçim olması ve Irak'taki seçmenlerin geniş katılımı ile karakterize edilmesi nedeniyle önem kazanmıştır (el-Bedran, 2016: 128). Irak'ın 18 valiliğine orantılı olarak 130 sandalye dağıtıldı. Partilere seçimlerdeki performanslarına göre 45 telafi edici koltuk tahsis edildi. Seçimlere 35 koalisyon ve yaklaşık 223 siyasî oluşum katıldı (Arap Stratejik Raporu, 2006: 335-336).

15 Aralık 2005'te oy verme işlemi başladı ve seçim kayıtlarında kayıtlı 15.702.568 kişiden yaklaşık 11.906.888'i sandık başına gitti. Katılım oranı %36,76 oldu. Seçmenler 6.084 seçim merkezinde veya planlanan sayının %79'unda oy kullandı. 6264 merkez olup, planlanan sayı olan 31.879 istasyondan 30.879 seçim merkezi yer almaktaydı.

Tablo 4.4.2: 15 Aralık 2005 Genel Seçimi

Partiler, İttifaklar	Aldığı Oy	Sandalye Sayısı	Oy Yüzdesi
Şii İttifak	5,021, 137	128	41.19
Kürt İttifakı	2,642, 172	53	21.67
İslamcı Sünni İttifakı	1,840, 216	44	15.09
Iyad Allavi Listesi	977,325	25	8.02
BAASçı Sünniler	499,963	11	4.10
Kürdistan İslam Birliği	157,688	5	1.29
Bağımsız Şii Listesi	145,028	3	1.19
Bağımsız Sünni Listesi	129,847	2	1.07
Irak Türkmen Cephe	87,993	1	0.72
Süryani Hıristiyanlar	47, 263	1	0.39
Bağımsız Aday	32, 245	1	0.26
Ezidi Hareketi	21,908	1	0.18
Toplam	12.396.631	275	%100

Kaynak: http://archive.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp

Her seçim merkezinde beş sandık ve her sandıkta 500 seçmen vardı. Oy sandıklarının çoğu okullarda kuruldu. Anbar Valiliği başta olmak üzere birçok bölgede güvenlik nedeniyle sandıkların kapatıldığı görüldü. Komisyon personelinin yanı sıra uluslararası izleme ekiplerinden temsilciler ve 949 gözlemci seçimleri izlemek için Irak'taydı (el-Isevi, 2013:112-113).

Seçimlere, Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu tarafından onaylanan 19 seçim koalisyonu da dâhil olmak üzere 307 siyasî oluşum katıldı. Toplam aday sayısı 7.648'e ulaştı. Seçim sonuçları, Parlamento'da 275 sandalyeyi işgal eden 12 siyasî oluşumun zaferiyle sonuçlanırken, diğer oluşumlar meclise giremedi (el-Bedran, 2016: 138).

Seçim sonuçları bir öncekine benzerdi. Irak Şii koalisyonu Ulusal Meclis'i domine ederek 128 sandalye kazanırken Kürt listesi ikinci aşamaya geldi. Kürt temsilcileri 53 sandalye aldı. Üçüncü sırayı almayı başaran Irak Sünni Uzlaşma Cephesinin temsilcileri 44 sandalye aldı. Salih el-Mutlak liderliğindeki Irak Sünni Ulusal Diyalog Cephesi 11 sandalye kazandı. Sünni Araplar ne Kürtler ne de Şiiler tarafından hafife alınamayacak bir temsil düzeyine sahip oldular. Irak Ulusal Listesi 25 sandalye, Kürdistan İslam Birliği 5 sandalye, Türkmen Cephesi 1 sandalye, Hıristiyan Rafidain Ulusal Listesi 1 sandalye ve Ezidi Reform ve İlerleme Hareketi 1 sandalye kazandı (Stansfield, 2009: 206-208).

Bu nedenle, katılımcı kuruluşlar düzeyinde seçimlerin en önemli sonuçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Öne geçen Şii Birleşik Irak İttifakı listesinin, 109'u valiliklerden ve 19'u telafi edici sandalye payıyla parlamentoda 128 sandalye alarak hâkimiyetini sürdürdü. Listede 16'ya kıyasla 18 siyasî oluşum yer aldı.
2- Bazı partilerin Kürdistan İttifakı listesinden çıkması önemliydi. Listede iki ana Kürt partisi ve diğer altı siyasî oluşum yer aldı. Liste, önceki seçimlerde mevcut beş varlığın çıkışına tanık oldu.
3- Siyasî sürecin yeniden dengelenmesi temelinde oluşturulan ve Sünni Arap bileşenini temsil eden bir dizi siyasî varlığı içeren Irak Sünni Uzlaşma Cephesi'nin ortaya çıktı. Sünni Uzlaşma Cephesinin en önemli bileşenleri

arasında Irak İslâm Partisi, Irak Halkı yer alır. Konferans ve Ulusal Diyalog Konseyi Cephesi, 37 il ve 7 sandalye olmak üzere 44 parlamento sandalyesi kazandı ve telafi edici sandalyelerdeki payını aldı. Böylece güç alanları, Sünni Arap çoğunluğu ile Irak'ın orta ve batı bölgelerinde yoğunlaştı.

4- Listede 15 siyasî oluşum yer aldığı için İyad Allavi'nin payı azaldı. Listedeki payı önceki seçimlerde 40 sandalyeden 21 il ve 14 telafi edici sandalye elde ettiği için 25'e düştü.

Kürdistan İttifakı'ndan ayrılan Kürdistan İslâm Birliği'nin seçimlere tek başına girmesiyle listedeki payı dördü vilayetlerde olmak üzere beş meclis sandalyesiydi (el-Bedran, 2016: 139-143).

15 Aralık 2005 seçimleri, aday gösterme ve oylamada mezhep, etnik veya klan bağlantısına başvurma açısından önceki muadillerinden pek farklı olmamıştır. Siyasal yapılar modern Irak'ın bir görüntüsü gibi dursa da esasında kendi kimliklerini genel Irak siyaseti içerisinde egemen bir noktaya dönüştürme dışında bir içeriğe sahip değillerdi (Allawi ve Atwan, 2006: 15-16).

Sünni Uzlaşma Cephesi'nin seçimlere katılımı, Sünni Arapların siyasî sürece katılma kararlarında niteliksel bir adımı temsil eder. Üç ana liste, Sünni topluluk içindeki tüm çeşitliliği temsil etmemesine rağmen Sünni Araplara siyasî süreçte seslerini duyurma fırsatı sundu. Bazı bölgelerdeki silahlı direniş, grupların gelecekteki rollerini ve güç paylarını belirlemek için üzerinde anlaşmaya varılan formüllere ulaşılıncaya kadar devam etti. Seçmenlerin desteklediği Sünni bloğun varlığı Arap Sünniler için siyasî bir referans teşkil ediyordu. Bu durum diğer yandan da bazı Arap Sünnilerinin zayıflamasına yardımcı oluyordu. Silahlı direnişin devamı için çağrıda bulunan sertlik yanlıları, silahlı direnişin kazanımlar elde edebilecekleri daha rasyonel pozisyonlar benimsemeye yardımcı olacağı düşüncesindeydiler (en-Nasravi, 2006: 113-114). Bu durum, güvenlik açısından siyasî hayattaki olumsuzlukların yanı sıra Irak bileşenlerinin nüfus ve oranlarına ilişkin bilgilerin yanlışlığı da dâhil olmak üzere açık olan bazı olumsuzlukları ve hataları içeriyordu.

Oylar, Ninova, Anbar, Selahaddin, Diyala ve Babil vilayetlerinde ikamet edenlerin gerçek sayıları dikkate alınmadan hesaplanmıştır. Devlet idare kanununa göre Temsilciler Meclisi'ndeki her 100.000'i temsil eden 1 sandalye olmak üzere 275

sandalye olacaktı. Ancak Temsilciler Meclisi'nin 275 sandalyeden oluştuğunu belirten 2005 seçim kanunu seçim bölgelerine ve 45 telafi edici sandalyeye dağıtıldı. Irak bileşenlerinin gerçek bir temsili yoktu. Bu da bazı Iraklı bileşenler için yaygın marjinalleştirme ve dışlama vakalarından kaynaklandı (el-Ani, 2018: 190).

Dini otoritenin de katıldığı Şii partiler arasında uzun süren müzakerelerin ardından 22 Nisan 2006'da Başbakanlık görevine Dava Partisi genel başkan yardımcısı Nuri el-Maliki seçildi. 8 Haziran'da hükümet kuruluşu onaylandı. 8 Haziran 2006'da kurulan hükümet, Irak siyasî ve toplumsal hayatıyla dönemin zorlukları ve tehlikeleri göz önüne alındığında Irak tarihindeki en önemli hükümetti (Hafız, 2011: 107).

Seçimler, etnik ve mezhepsel ayrışmayı kolaylaştırdı. Buna bağlı bütün önemli olaylar 2005'te yaşandı. Etnik ve mezhep ayrılıkları kuzeyde Kürtleri, merkezde ve güneyde Şii dini partileri güçlendirirken ve Sünnileri marjinalleştirdi. Bu durum sürekli kargaşa ve şiddete yol açtı. 2006'da Bağdat ve banliyölerinde mezhep savaşına yol açan şiddet olayları, kimlikte daha derin bölünmelere neden oldu. 2006'nın sonunda Irak kargaşaya sürüklenmesi kaçınılmazdı (Mar, 2013: 18-19).

4.4.3. 7 Mart 2010 Genel Seçimleri

7 Mart 2010'da yapılan ve İçişleri, Savunma ve diğer güvenlik kurumları, hastane ve cezaevleri çalışanlarının da katıldığı özel oylama süreciyle başlayan genel seçimler, 539 sandıkta oylamanın ilk saatlerinde genişledi. Güvenlik güçleri için özel oylama merkezleri ve 2531 sandık, cezaevleri ve hastaneler için 172 sandık merkezi ve 329 sandık merkezi oluşturuldu.

7 Mart 2010'da oy verme işlemi başlarken, Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu Irak'ın çeşitli yerlerinde 18 milyondan fazla seçmen için 49.092 sandık açtı. Sandıklardaki görevli sayısı 318.335 kişi oldu. 114.615 yerel gözlemci olmak üzere toplam 492 gözlem ekibi, 646 uluslararası ve 4522 yerel medya profesyoneli seçim sürecini denetlemek üzere akredite edildi. Komisyona kayıtlı tüm siyasî oluşumları temsil eden 47.636 siyasî gözlemci kaydedildi (el-Isevi, 2013: 133-134) Seçim sonuçlarında, seçimlere katılan 86 siyasî oluşumdan 14'ü galip geldi. Seçimlere katılan aday sayısı 4.234 oldu (el-Bedran, 2016: 213)

Tablo 4.4.3: 7 Mart 2010 Genel Seçimi

İttifak ve Partiler	Oy sayısı	Oy yüzdesi	Sandalye sayısı
Irak Ulusal Hareketi (al-Iraqiya)	2,849,612	24.72	91
Kanun Devleti İttifakı	2,792,083	24.22	89
Irak Ulusal İttifakı	2,092,066	18.15	70
Kürdistan İttifakı	1,681,714	14.59	43
Değişim Hareketi (Goran)	476,478	4.13	8
Irak İttifakı Birliği	306,647	2.66	4
Irak Uzlaşma Cephesi (al-Tawafuq)	298, 226	2.59	6
Kürdistan İslami Birliği	243,720	2.12	4
Kürdistan İslami Grubu	152,530	1.32	2
Azınlıklar	61, 153	-	8
Toplam (Katılım 62.4 %)	11,526,412	100	325

Kaynak: http://archive.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp

7 Mart 2010 seçimleri mevcut yapılan seçimler arasında en önemlisidir. 15 Aralık 2005 seçimlerinde 297 siyasî oluşumun yer aldığı 12 ittifak, 35 ittifaka ve 223'e yakın siyasî oluşuma karşı yarıştı. 4 valilikte seçimler boykot edildi. Parlamento sandalyeleri, 2005 tarihli 16 Sayılı Seçim Kanununda 2009 tarihli 26 Sayılı Değişiklik ile önceki parlamentodaki 275 sandalye yerine 325 sandalye olacak şekilde arttırıldı. Şu şekilde dağıtıldı: Irak vilayetlerine 310 sandalye, idari bölümüne göre her 100.000 kişiye bir koltuk ve 7 koltuk Tazminat ve sekiz azınlık için birer koltuk (Salim, 2010: 110-112).

2010 yılında gerçekleşen üçüncü genel seçimleri, siyasî güçler ve akımlar arasında keskin bir rekabet ortamıyla karakterize edildi. Dini, mezhepsel ve etnik bölünme vardı. Ancak birinci ve ikinci seçimlerdeki bölünmelerden daha azdı. Ayrışmaların giderek azalması siyasî söylemleri de etkiledi. Politikacılar arasındaki uyumsuzluk ve kişisel rekabet, özellikle Dr. İyad Allavi ve Nuri el-Maliki'nin arasında daha somutlaştı (Cevad, 2013: 77).

Seçim sonuçları Irak siyaseti için önemli göstergeler içeriyordu:

1- Özellikle bu seçimlerde hesap verebilirlik açısından adalet organının kararlarının net olması sağlandı. Komisyon, Irak Ulusal İttifakı'nın taraflarından biri olan Ulusal Kongre lideri Ahmed Çelebi'nin başkanlığını yaptığı hesap verebilirlik ve adalet kurumundan milliyetçi ve liberal yönelimli birçok blok ve şahsiyetin katılımını yasakladı (Salim, 2010: 112). Bu kararlar, Salih el-Mutlak liderliğindeki Irak Ulusal Diyalog Cephesi ile Ahmed Hamid el-Obaidi liderliğindeki Irak Kerkük Cephesi'nin katılımını yasakladığı için en büyük payı Irak listesi için olan 600'den fazla kişiyi içeriyordu. Khader al-Hamdani liderliğindeki bağımsız Arap Ulusal Blok'uyla Jawad al-Bulani'nin listesindeki bazı adaylar seçimlere bağımsız olarak girmeye çalıştı (The Arab Strategic Report, 2006: 336).
2- Ülkedeki en büyük iki seçim ittifakının liderleri arasında açık kişisel rekabet yaşandı. 2.851.823 oy ve Parlamento'da 91 sandalye kazanan Dr. İyad Allavi liderliğindeki Irak ittifakı birinci parti olurken; Nuri el-Maliki liderliğindeki Hukuk Devleti ittifakı 2.797.624 oy ve 89 sandalye ile ikinci oldu.
3- 2010 seçimlerine katılım oranı %62'ydi. 15.568.702 seçmenden 11.888.906 oy kullandı (Hüseyin, 2011: 105).
4- Oylarla seçmen koltuğuna oturan erkeklerin sayısı kotanın dışında kaldığı için kontenjanın önemi arttı (el-Vaili, 2012: 16-20). 1.815 kadın adaydan 82 aday milletvekili seçildiğinde öngörülen %25'lik oran da sağlandı. Bunlardan 61'i kontenjan bazında, 21'i ise kontenjansız olarak kazandı. Yani kadın temsilcilerin %6'sı Liberal Hareket için 12 sandalyeye kazandı. 6 sandalyeyi Hukuk Devleti ittifakı, 2 sandalye Irak Listesi ve bir sandalye Kürdistan İttifakı kazandı. Bu, kotasız sandalye kazananların sayısının 74 milletvekili yani %22 olduğu ve kalan 251 milletvekilinin kota ile yani toplamın %77'si ile Meclis'e geldiği anlamına gelir (ed-Demluci, 2011: 95-96). Ancak Temsilciler Meclisi'ndeki kadın kotası yürütmeye yansımadı. 2005 yılı için bir başkan, üç milletvekili ve otuz bir bakanlıktan oluşan Bakanlar Kurulu'nda kadınların oranı %17 oldu. 2006-2010 döneminde Bakanlar Kurulu'nda bu oran %5' yani 12'ye düştü. Cumhurbaşkanı ve iki Cumhurbaşkanı Yardımcısından oluşan Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nde kadın temsili bulunmadı. Kadınların katılımı pek çok sorunu gündeme getirdi:

A- Kadın sorunu özel bir sorun değil, tüm toplumsal sorunun içindeydi. Dolayısıyla bu sorunun çözümünde tüm toplumsal organlarda yer almalıydı.

B- Temsili bir kadın yüzdesinin küçümsenmesi, tüm toplumun toplumsal meseleyi kaybetmesine ve bir şekilde toplumun genel çıkarlarının ihlaline yol açacak bir gelişmeydi.

C- Toplumdaki erkek zihniyetinin egemenliğinin devam etmesi, temsili oran sistemini, buna uygun bir alternatifin olmamasını kaçınılmaz bir mesele haline getirdi (ez-Züveyni, 2016: 148).

5- Seçimler öncesi Irak siyasî ortamında meydana gelen parçalanma ve yeniden bütünleşme süreçlerini yansıtan ittifaklar, mezhep özelliklerinden uzaklaşıp kendilerini farklı mezhepler ve etnisiteler olarak sunmaya çalıştılar. Öte yandan, Ammar el-Hakim liderliğindeki Yüksek İslam Konseyi liderliğindeki Irak Ulusal İttifakı gibi diğer bloklar özelliklerini korurken, Kürdistan İttifak Listesi gibi diğer bloklar bölgesel-mezhepçi karakterde tutsak kaldı. Mesud Barzani liderliğindeki iki demokrat parti, Yurtseverler Birliği liderliğindeki 13 siyasî oluşum, Celal Talabani liderliğindeki milliyetçi Kürt, Türkmen, İslâmî ve komünist yönelimli gruplarla güç ittifakı oluşturuldu. Kürt sahnesindeki yeni partilerin, özellikle de Ulusal Birlik Partisi'nden ayrılan ve oyların %20'sini kazanan Nevşirvan Mustafa liderliğindeki Değişim Hareketi'nin yoğun rekabetine maruz kaldı (Allavi, 2020: 64).

6- Seçim sonuçlarında kazanan listelerde açık bir değişiklik meydana getirmedi. Kapalı listede dayatılan kişiliklerin çoğu, listelerinin zaferine rağmen, sadece birkaç düzine oy alamadı.

7- Genel seçimlerin sonuçlarının açıklanmasından sonra oluşan karmaşıklık Irak'ın siyasî durumunu karakterize eder. Irak'taki seçimler, değişimi arzulayan daha iyi bir gelecek için çabalayan bir seçmen kitlesiyle siyasî elit arasında önemli bir paradoksu ortaya koyar. Nitekim umulan değişim gerçekleştirilemez. Seçimlerde yeni ittifaklar ve bölünmelerle, değişim vaadiyle savaşan siyasî güçler, 2005'te mezhep temelinde iktidara gelenlerin aynısıdır. Sonraki yıllarda yapılan uygulamalar da seçimlerdeki bu ayrışmaya katkı sağlamamıştır. Liderlerin ayrılıkçı söylemleri vatandaş ve devletin aynı anda yaşadığı genel bir kriz hâli oluşturur.

8- Seçimler, partilerin ve blokların programlarının Irak seçmenini etkilemediğini gösterdi. Eğitimli Irak halkının çok küçük bir yüzdesinin, özellikle rakip listelerin programlarını bildiğini göstermektedir. Irak halkının genelinin listelerin gelecekteki programları ve projeleri olup olmadığını bilmemeleri, oy verme davranışı üzerinde etkili olmayan bir olgudur. Iraklılar, gelecekle ilgili vaatler, siyasetçilerin konuşmalarından vizyon ve partinin gelecekte neler yapacağı gibi propaganda kültüründen bıkmıştır. Vaatler politikası, Irak vatandaşının psikolojisini etkilemez. Çünkü günlük acıların ciddiyeti ve Irak'ı yöneten politikacıların davranışları tarihsel bir mirasa sahiptir (Cevad, 2013: 99).
9- Seçim sonucu önemli bir gerçeği doğruladı. Seçim yasası ve uygulama mekanizması, Irak'taki siyasî sürecin gerçekliğinde herhangi bir değişiklik olması durumunda büyük bir engel olmaya devam edecekti (en-Nahi, 2010: 74).
10- Dış çevrenin etkilerini de gözden kaçırmamak gerekiyor. Çünkü dış çevre hem Amerikan düzeyinde, hem de gelecekteki birçok sorunun çözümünde seçim sahnesine dayanılması nedeniyle göz ardı edilmesi zor bir siyasî arka planı temsil eder.

Seçim sonuçlarının açıklanmasının ve karmaşık hükümet kurma sürecinin ardından çeşitli bölgesel girişimlerde krizi çözmek için Şam'ın Suudi Arabistan'ın benzer bir konferans düzenlemeyi önerdiği gibi Irak'a ev sahipliği yapması önerilir (Ahmed, 2012: 218). Herkesin gözü iktidarın sözcüleri üzerindeyken özellikle politikacıların bölgesel rolün siyasî blokların tartışmalarındaki etkisini fark etmesinden sonra, resmi pozisyonlar bir bütün olarak kâr ve zarar hesaplamalarına tabi tutuldu. Ne yazık ki pozisyonlar siyasî hesaplarla, ulusal boyutları ve yüksek çıkarları gözetmeden yönetildi. Bu durum Irak siyasî arenasının tüm meselelerinde Iraklı politikacıların çoğunluğunun ortak bir özelliği haline gelmiştir (İsmail, t.y.: 1-2).

Gerçek şu ki, seçimler ve sonuçları, vatandaşların kendi çıkarlarına uygun belirli programları benimseme isteklerinin bir göstergesidir. Seçimler, siyasî sisteme ve benimsenen politikalara mahremiyet ve meşruiyet veren şeydir. Tarihsel olarak kendi değerlerine ve halkının değerlerine, kendine güvenen ve sadık olmak isteyen herhangi bir siyasî sistem, iç kaygılara, taleplere ve ihtiyaçlara öncelik verir. Bundan

sapmanın sonucunda sistem işlevsizleşir. Ancak en çok dikkat çeken husus, seçim sonuçlarının kabul ve ret edilmesindeki bariz tutarsızlıktır. Yalnızca bu partiler, il seçim sonuçlarını, sonuçlar kendi çıkarlarına hizmet ettiğinde kabul ettiler. Ancak beklentilerinin aksine, Irak düşmanlarını iktidara getireceği iddiasıyla demokrasiye saldırıldı. Demokratik seçim sonuçlarının kabul edilmesi gerektiğini ve barışçıl bir iktidar devrini dayatıldığını unutuyorlardı. Demokrasi, tüm Batılı ülkelerde olan bir şeydi (Allavi ve Atvan, 2006: 20-21).

Kampanya süresince adayların seçimlere girmesini engellemeye yönelik girişimlere duyulan güvensizlik, oy sayısı ve hükümet kurma hakkı üzerindeki yasal tartışmalar ve oylamayı zorunlu kılan mezhepsel yapı, ulusal birlik hükümeti kurma sürecini 249 gün gibi oldukça uzun bir sürece yaydı. Müzakerelere iki taraf hâkimdi. Bir yanda Nuri el-Maliki'nin atanması durumunda otoritesinin diktatörlüğe yol açacağına dair korkular vardı. Diğer yanda ise el-Maliki'nin nüfuzunun daha da artacağı korkusu vardı. Sünnilerin İyad Allavi'nin kurduğu bir hükümette yer alması, siyasî anlaşmayı bir yıl sonra sabote edecekti. 2003'ten beri devlet içinde oluşmuş olan iktidardaki siyasî seçkinlerin çoğunluğu tarafından desteklendi (Dodge, 2012:115).

Allavi'nin hükümet kurma umutları karşısında Maliki, Kürt ve Şii partileri bir araya getirmeyi başardı. Kürdistan Demokrat Partisi ve Kürdistan bölgesinin başkanı Mesud Barzani, Allavi ile Maliki'yi bir araya getirmek için üç günlük müzakerelerde başkanlık etti. Irak Listesi'ni bir ulusal birlik hükümetine dönüştürdü. Bu müzakereler sırasında, Irak Listesi Sünnilerinin önde gelen iki üyesi Salih el-Mutlak ve Usame el-Nuceyfi, kendileri için önemli pozisyonlar almaya çalıştılar. Maliki, Allavi'ye anlaşmayı reddetmesi halinde Irak'ın bölünme tehdidi altına gireceği yönünde baskı yaparak meclis başkanı oldu. Allavi, Maliki'nin yetkisini sınırlamak için özel olarak hazırladığı 15 maddelik Erbil Anlaşması'nı imzalamasıyla başlatılan girişim, terörle mücadele güçlerinin Savunma Bakanlığı'na sevk edilmesi ve komuta zincirinin güçlendirilmesini de içeriyordu. Parlamento bunlarla ilgili yasaları çıkarmadan önce onayını almak için tüm önemli politika kararlarını bu konseye göndermeyi kabul etti (el-Atvani, 2012: 264-265).

4.4.4. 30 Nisan 2014 Genel Seçimleri

30 Nisan 2014 seçimleri, Başbakan Nuri el-Maliki'nin politikaları ve Irak'taki çeşitli çevrelerle ilişki kurma yöntemi, yoğun gerilim ortamının yaşandığı Irak'ta işleri kötüye götüren ana istasyonlardan biri oldu. Maliki'nin politikaları, silahlı Sünni gruplar, işgalci güçler, İran'ın rolü ve sözde İslâm Devleti (IŞİD) arasındaki ittifakların yanı sıra, siyasî olarak herkesin Maliki'ye karşı ittifak kurmasını sağladı. El-Maliki, İslâm Dava Partisi'nin lideri ve Başbakan İbrahim el-Caferi'nin güçlü muhalefetiyle adaylığı terk etmesinin ardından Mayıs 2006'da hükümeti kurmak üzere seçildiğinde yakın tarihte yaşananlardan gerekli çıkarımı yapamadığı görülebilir.

Irak'ta 2014 yılında yapılan genel seçimlerin önemi, ABD güçlerinin Irak'tan ayrılmasından sonra yapılacak ilk genel seçimler olmasıydı. 2010 seçimlerinde mezhepçi ve milliyetçi projelerle Irak'ın ne olduğuna odaklanılmıştır. Bu dönemde Irak'ın siyasî anlayışının olgunlaştığına ve mezhep değiştirmekte ısrar ettiğine dair ilk emarelere rastlanılabilir. Amerikan işgalinin 2003 yılında kurduğu siyasî sistemdeki etkili araçlar kullanılarak siyasî gerçeklik, seçim kanunu ve mekanizmaları işletildi (el-Enur, 2014: 144-145).

2013 tarihli 45 Sayılı Kanuna göre yapılan seçimlerde Temsilciler Meclisi'ndeki sandalye sayısının 328 olması halinde, 320 sandalyenin valiliklere idari sınırlarına göre dağıtılması ve 8 sandalye kontenjanı olmak üzere kararlaştırıldı. Valilikler arasında dağıtılan 5 sandalye Hıristiyan bileşene (Bağdat, Ninova, Kerkük, Dohuk ve Erbil) verildi. Yezidi bileşeninin Ninova Valiliği'nde bir koltuğu ve Sabian bileşeninin Bağdat Valiliği'nde bir koltuğu vardı. Shabak bileşeninin Ninova Valiliği'nde bir sandalyesi vardı. Hıristiyanlar ve Sabiî Mandaeanlar için kotadan ayrılan sandalyelerin bir seçim bölgesinde olmasını şart koşmuştur (el-Isavi, 2017: 175-177)

Irak bir dizi seçim bölgesine bölünmüştü. Yasa, her valiliği bir seçim bölgesi yaptığından, nüfus artışıyla doğrudan değişiyor ve bu seçim bölgesi için, sakinlerinin sayısıyla orantılı olarak bir koltuk sayısı tahsis ediliyordu. Komisyon, Irak seçmenlerini bölmek için seçmenlerin coğrafi konumu ve seçmenlerin özel durumu olmak üzere iki kriter belirledi.

İlk kritere göre seçmenler ikiye ayrıldı:

20 ülkedeki yurtdışı seçmenlerle seçmen sayısı 165.532'ye, siyasî oluşumların sayısı 1432'ye, akredite gözlemci sayısı ise 374'e ulaştı. Seçmenler, 27-28 Nisan 2014 tarihlerinde oy kullandılar. 30 Nisan 2014'te elektronik kart sistemi, elektronik doğrulama cihazı ve parmak izi aracılığıyla seçmenler oy kullandı. 2014 genel seçimlerinde teknoloji kullanılarak bölgedeki Irak seçimlerine öncelik verdi. Seçmen sayısı 20.712.437 milyon seçmene, sandık sayısı 48.852 sandık ile 8.075 merkeze, 170.000 yerel gözlemci ve 2.100 uluslararası gözlemciye ulaştı.

Komisyon tarafından oy kullanma hakkı bulunanlar için benimsenen bir diğer oylama kriteri, seçmenlerin özel durumuydu. Ancak koşulları, zaman ve mekânda başkalarıyla oy kullanmasına izin vermeyenlerin sayıları 1.023.829 seçmene ulaştı. Seçmenler iki gruba ayrıldı:

A- Asker ve güvenlik güçlerinin oğulları; 28 Nisan 2014'te 542 seçim merkezi tahsis edilerek oy kullandılar.

B- Hastanelerde yatmaktan hastalar ve içeride bulunan tutuklular vardı. Hastalar için 36 merkez, tutuklular için 24 merkez ve 60 sandık tahsis edildi. Kaydı tutulan yerinden edilen 26.353'e seçmene ulaşılarak 28 Nisan'da oy kullanmaları sağlandı (eş-Şarku'l-Evsat Gazetesi, 2014).

2014 seçimlerinde siyasî oluşum ve aday sayısı ise 36 siyasî ittifaka ulaştı. 28 kuruluş yer aldı. Bunu 19 kuruluştan oluşan Bay Ammar el-Hâkim liderliğindeki Yurttaş İttifakı, 12 varlığı içeren Maliki'nin ittifakıydı. En küçük ittifaklar, Nasser Hashem Thalab liderliğindeki Yeni Değişim ittifakı, Sarmad Adel Muhammed Yousef liderliğindeki Ulusal Mızraklar ittifakı ve Ali Dhari Al-Fayyad liderliğindeki Irak için Na'mal ittifakıydı. 277 parti içerisinden seçimlerden çekilen taraf sayısı 33'tü, geriye 244 siyasî oluşum kaldı. Güvenlik risklerine rağmen seçimlere katılım oranı %60 olarak gerçekleşti. %70'in üzerinde, özel sandıkta ise %91'in üzerinde katılım gösterenler vardı. Bu seçmen yüzdesi, 2003 yılında Irak'ta yaşanan rejim değişikliği sonrası yapılan ilk seçimlerden sonra ilk kez bu sayılara yükseldi. (eş-Şarku'l-Evsat Gazetesi, 2014).

Tablo 4.4.4: 30 Nisan 2014 Genel Seçimi

Partiler, İttifaklar	Aldığı Oy	Sandalye Sayısı	Oy Yüzdesi
Kanun Devleti İttifakı	3,141,385	92	24,14
Al-Ahrar	917,589	28	7,05
Al-Muatın	982,003	29	7,55
Muttahidun Listesi	680,690	23	5,23
El Vataniye Kurdistan	686,017	21	5.27
Demokrasi Partisi	852,198	19	6.55
Kürdistan Vatansever Birl.	789,519	19	6.07
Al-Arap İttifakı	315,858	10	2.43
Irak İttifakı	153,672	5	1.18
Kürdistan İslam Partisi	137,504	3	1.06
Goran Hareketi	451,858	9	3.47
Fazilet Partisi	211,257	6	1.62
Ulusal Reform Trendi	192,763	6	1.48
Kürdistan İslam Birliği	165,856	4	1.27
Diyala Bizim Kimliğimiz	159,605	5	1.23
Sivil Demokratik İttifak	112,563	3	0.86
Ulusal Ortaklık Buluşması	110,933	3	0.85
Ulusal Ninova İttifakı	79,071	3	0.61
Irak Türkmen Cephesi	71,492	2	0.55
Irak Sadakat İttifakı	67,796	2	0.52
Kafaat ve Jamahir Koalisyonu	67,084	2	0.52
Kürdistan Barış Listesi	61,807	2	0.47
Anbar Sadakat İttifakı	58,994	3	0.45
Irak Oğullarının Birliği	46,627	2	0.36
Selahaddin Ulusal İttifakı	46,039	1	0.35
Bağımsız Sivil Alternatif Koalisyonu	41,090	1	0.32
Arab Kerkük İttifakı	38,328	1	0.29
Karama İttifakı	36,288	1	0.28

El Sadıkun	36,026	1	0.28
Adil Devlet Hareketi	31,973	1	0.25
İslami Dava Partisi	27,515	1	0.21
Selahaddin Ulusal İttifakı	26,910	1	0.21
Irak İttifakında Dayanışma	26,013	1	0.20
Rafidain Listesi	24,353	2	0.19
Keldani Süryani Asur Halk Konseyi	23,781	2	0.18
Halas İttifakı	18,229	1	0,14
Reform ve İlerleme için Yezidi Hareketi	14,910	1	0.11
Irak Komünist Partisi	12,626	1	0.10
Mandean Listesi	7,194	1	0.06
Özgür Şabaklar Konseyi	3,375	1	0.03
Diğer Partiler	1,782,452	0	13.70
Toplam %60	13,013,875	328	100

Kaynak: http://archive.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp

Seçim sonuçları, 92 sandalyeli Hukuk Devleti ittifakı, 30 sandalyeli Liberal İttifak, 28 sandalyeli Yurttaş İttifakı, 6 sandalyeli Ulusal Reform İttifakı, 6 sandalyeli Fazilet İttifakı, Reform için Birleşik Birleşmiş Milletler ile sonuçlandı. 24 koltuk ve El-Arabiya İttifakıyla Diyala Kimliğimiz İttifakı, Diyala Valiliği'nde 5 koltuk, Kürt listeleri 62 koltuk, Ulusal İttifak 21 koltuk, Irak İttifakı 5 koltuk ve Sivil Demokratik İttifak 3 koltuk kazandı. Bağdat'ta, azınlıkların sonuçlarına gelince, Rafidain Listesi 2 sandalye kazandı, Keldani Süryani Asuri Şii Konseyi 2 sandalye kazandı, Warka Demokratik Listesi, Erbil'de 1 sandalye kazandı. Ezidi Reform ve İlerleme Hareketi 1 sandalye kazandı. Ninova'da Shabak Liberal Konseyi listesine Ninova Valiliği'nde 1 sandalye tahsis edildi. Sabean Mandaeans'a Bağdat Valiliği'nde 1 sandalye tahsis edildi (el-Bedran, 2016: 334-337).

Bu dönemde önemli görülene birkaç noktaya değinebiliriz:

Bu aşamada ülke, Irak hükümetinin meşruiyet krizinin, ülkedeki güvenlik durumuna yansıyarak, şiddetlenmesine tanık oldu. Maliki ile ona bağlı güçler arasındaki

anlaşmazlık, Irak'ta şiddet eylemlerine dönüştü. Parlamento Güvenlik ve Savunma Komisyonu, bu saldırıların devam ederek seçimlerden önce bu hızla tırmanmasının halinde başta Bağdat Kuşağı olarak bilinen bölge olmak üzere Bağdat vilayetinin birçok bölgesinde seçim yapılmasını zorlaştıracağından duyduğu endişeyi dile getirdi. Komisyonun bir üyesi, yükselen şiddet olayları ve sonuçları hakkında bilgi verdi. Komisyon üyesi, şiddet sarmalıyla izlenen yöntemin arkasında güvenliğin bozulması bahane edilerek Bağdat kuşağındaki tüm bölgeleri oy kullanmaktan mahrum etmeyi amaçlayan sistematik bir plan olduğundan şüphe edilmesi gerektiğini belirtir. Bu da çeşitli bahanelerle insanların sandık başına gitmesini engellenerek en üst yetkilinin emrindeki güvenlik güçlerine bir argüman oluşturacaktır. Bu korkuları doğrulayan şey, Bağdat'ın batı kuşağı ile Babil'in kuzeyindeki bölgelerde bazı askeri operasyonların eşzamanlı olması ve bunların topçu ve havacılıkla, özellikle Yusufiye, Latifiyah ve Al-Taji ile bombalanmasıydı. Bu bölgelerdeki insanların çoğu, özellikle Kürdistan bölgesi olmak üzere daha güvenli bölgelere gitmişti. Bu da Yüksek Seçim Komisyonu'nun kendilerini elektronik kartsız şartlı seçime tabi tutma taleplerini gündeme getirdi. Ancak bu talepler reddedildi (eş-Şarku'l-Evsat Gazetesi, 2014).

Adil yasama seçimlerinde sahtekârlığı önlemek için kontrollerle şeffaflığı garanti eden modern bir seçim yasasına ihtiyaç duyuldu. Seçim yasası partiler için modern olduğunda, bu vatandaşların hayatlarını korumak için bir araç olarak partizan işlere güvenle girmelerine ve onlara izin verileceği anlamına geliyordu. Oy kontrolleriyle şeffaflığı garanti eden bir seçim yasasına uygun olarak adil yasama seçimlerine katılmak Anayasaya ve vatandaşın özgürlüklerinden yararlanmalarını artıran destekleyici yasalara uygun olarak dürüst ve sağlam bir siyasî yaşam, temiz ve etkili bir parti iklimi sağlayabilecek tek alternatif yoldu (es-Seyyid, 2011: 385).

Siyasal sistemler, tekelci gücün devamıyla hükümetin istikrarını ve egemen sınıfın çıkarlarını sağlamak için kendileriyle uyumlu veya onlardan ortaya çıkan mekanizmalar bulmaya çalışır. Bunu yapmanın yolu bir hukuk sistemi inşa etmektir. Seçimlerle ilgili yasalar ve düzenlemeler de bu planın bir parçası olarak gelişmektedir. Seçimleri denetlemekle görevli yürütme organının, seçimleri denetleyen organları belirleyerek, bazen gerekli sonuçları garanti altına alacak gerekli müdahaleyi aşağıdaki yollarla yaptığı bilinmektedir:

A- Gerekli düzgünlükten geçerek şeffaflık ve açıklıkla ele alınmayan seçmen listeleri veya kayıtları.
B- Seçmenin birçok durumda birden fazla seçim çevresinde oy kullanmasını engellemeyen kimlik belirleme araçları.
C- Ordu ve kamu güvenliği mensuplarının bazı durumlarda iktidardaki partilere hizmet eden belirli bir yönde oy kullanmalarına izin vermek.
D- Birini elde etmek için politik çıkarları kullanmak. İki hedef ya da her ikisinin bir arada olması; bazı temsilcilerin bağımsız başlığı altında başarılı olması ya da diğer belirli milletvekillerinin başarısız olması, muhalefet partilerinin Meclis'e girmesinin engellenmesine yol açmaktadır.
E- Siyasî partilerin özgürlüklerini ve hareketlerini sınırlayan aynı zamanda muhalefet partilerini baskılamaya çalışan yasaların çokluğu (es-Seyyid, 2011: 387-388).

Irak'taki seçimlerin tecrübesi, yasama seçimleri için yeni ve gerçek bir yasanın, vatandaşlık ilkesini benimseyen ve Irak'ı bağımsız kılan bir bölgede örgütlenmeyen bölge ve valiliklerin seçimleri için de yeni ve gerçek bir yasa çıkarılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Tek seçim çevresi ve iktidarın barışçıl transferi ve fonların şeffaflığı ilkesini benimseyen partileri kabul eden ve içinde silahlı askeri veya paramiliter yapıları benimseyen parti örgütlerini kabul etmeyen ve dini mezhep kotalarını kabul etmeyen sivil siyasî kriterler gereklidir.

Açık listedeki seçim, bir önceki meclisin üyelerinin %80'inin değişmesine neden oldu. Liderler ve siyasî semboller konumlarını korudu. Nouri al-Maliki, Iyad gibi bazıları en çok oyu aldı. Allavi, Usame el-Nuceyfi ve İbrahim el-Caferi mevcut seçim sistemini değiştirmenin önemini vurguluyordu. Bu da listedeki oylarla hak etmeyen insanların göreve gelmesine kadar, Parlamento'daki 325 milletvekilinden sadece 16'sının oyunu kazandığını gösteriyor (Feyyaz, ve Mehdi, 2014: 162-163).

Irak'ın mevcut durumu, adil ve demokratik seçimlerin yapılmasını zorlaştırmaktadır. Çünkü seçimleri organize edecek olanlarla aday gösterip seçecek olanlar, eski rejimden miras kalan yöntemlerden etkilenen Iraklılardır. Bununla birlikte seçimler için gerekli demokratik sistem, Iraklılar için de en uygun sistemdir. Halkın yönetimi meşruiyetini halktan alır. Çünkü düşüncenin özgürce ifade edilebilmesi halkın iradesinin yansıdığı meclislerde başlar (İsho, 2004: 39).

Irak'ta 2006-2010 ve 2010-2014 iki seçim döneminde oyların satın alınabildiği görülmektedir. Bu satın alma işlemi ister nakit olarak ister birtakım hediyeler veya ihtiyaç ürünlerinin temin edilmesi şeklinde olsun politik mücadeleyi hilelerle götürmeye çalışan yapıları ortaya çıkarır. Ancak elektronik kartın kullanıma girmesinden sonra oy satın alma yöntemleri fiyatlar açısından mantıksız görünen bir artışın yanı sıra farklı boyutlar almaya başladı.

Seçimler yoluyla siyasî değişim olasılığının olmaması belirgin bir ruh halidir. Parlamento seçimleri son dönem Iraklıların ilgi odağı olmuştur. Öyle ki kendi aralarında değişim taraftarları ve değişimden umutsuzluk içinde kalanlar vardır. Bu iki taraf Irak halkı içinde ikilem oluşturur. Halk, iki taraf arasında kalmışlardır. Bir üçüncüsü de var gibi görünüyor. Halk hareketinin ve kitlelerin atmosferinden etkilenmeyen insanların çoğunluğunun mantıkları statükoya ayak uydurmaktan yanadır ya da iktidarda kim olduğu umurlarında değildir. Ama onların umursadığı şey güvenlik, istikrar ve hizmetler açısından nelerin başarılabileceğidir (eş-Şarku'l-Evsat Gazetesi, 2014).

Irak'ın Kuzeyini ele aldığımızda Kürtlerin siyasî hırsları 2003 sonrası rejim krizinden beri artarak devam etti. Kürt siyasî örgütleri, derin farklılıklarına rağmen Kürtlerin seçime gideceği anlamına gelen konfederasyon sloganını yükselttiler. Konfederasyon, Irak'la ilişki için federalizmden daha yüksek bir formüldü. Kürt siyasetçiler söylemlerinde konfederasyonu Irak'la ilişkinin sona ermesi ve ayrılık iması şeklinde bir çatışma bağlamında ifade ettiler. Kürdistan bölgesi ve Türkiye'deki Kürt liderlerle istisnai ilişki, artık bölgede yeni bir siyasî coğrafya düşünmeye aldırmıyor gibi görünüyordu. Irak'ın Kürdistan bölgesiyle özel bir ilişkisi ve hatta Konfederasyonu olan bir Kürt devletini kabul edecekmiş görüntüsü oluştu (es-Sabah Gazetesi, 2014).

Seçimsiz demokrasi olmadığı için, seçimler herhangi bir demokrasinin ve herhangi bir demokratik siyasî sistemin temel köşe taşıdır. Ancak Irak'taki deneyim, demokrasinin yollarını güvence altına almak için seçimlerin tek başına yeterli olmadığını kanıtlamıştır. Seçimler, etkili veya önemli kişilere ulaşmaya yardımcı olmaktadır. 2014 seçimleri hariç Irak seçimleri, medeni kanunun yokluğunda gerçekleşir (Abdullah, 2013: 16).

4.4.5. 12 Mayıs 2018 Genel Seçimleri

Irak'ta önceki seçimlerde uygulanan seçim sistemlerinin göreli adaleti sağlayamaması ve büyük siyasî parti ve oluşumların hâkimiyetini sınırlayamaması, ülke koşullarına uygun yeni bir seçim yasasının çıkarılmasıyla üst düzeye taşınmıştır. 2013 yılı için değiştirilen 2018 yılı için (45) Kanun koyucu Saint Legault sistemini benimsemiştir. Her liste için geçerli oyları sıra numaralarına (1.7, 3, 5, 7) bölen bir formülde değiştirilmiştir. Seçim bölgesindeki sandalye sayısı daha sonra, her seçim bölgesindeki yarışan listelere meclis sandalyelerini dağıtmak için bir sistem olarak bir sandalye vermek için bölme sonuçlarının en yüksek sayısı üzerinde çalışılmıştır (Irak Parlamentosu Seçim Yasası (45), 2018).

Seçim yasasına göre, yasa koyucu nüfusun temsili yöntemini ve meclisteki sandalye sayısını benimsemiş ve Irak'ın doğrudan nüfus artışıyla değişen bir dizi seçim bölgesine ayrıldığı orantı ilkesine dayanmıştır. Yasayla her valiliğin bir seçim bölgesi olması ve ona seçmen sayısı kadar sandalye tahsis etmesi nedeniyle Irak'ın nüfusu, Merkezi İstatistik Kurumu'nun 2017 yılı tahminlerine göre 37 milyona ulaşmıştır.

Planlama Bakanlığı istatistiklerine göre yıllık nüfus artış hızı yıllık (%2,6) olarak kaydedilmiştir (İstatistik ve Bilgi Teknolojileri Merkezi Ajansı. 2017).

Tablo 4.4.5: 12 Mayıs 2018 Genel Seçimi

Partiler, İttifaklar	Aldığı Oy	Sandalye Sayısı	Oy Yüzdesi
Sairun İttifakı	1,493,542	54	14.38
Fetih İttifakı	1,366,789	48	13.16
Nasır İttifakı	1,133,912	42	10.92
Kürdistan Demokrat Partisi	873,645	25	8.41
El Vataniye	623,594	21	6.01
Amar Al-Hekim	547,223	19	5.27
Kanun Devleti İttifakı	725,108	25	6.98
Kürdistan Yurtseverler Birliği	616,232	18	5.93

Karar ittifakı	368,633	14	3.55
Anbar Bizim Kimliğimizdir	144,182	6	1.39
Kürt Değişim Hareketi (Goran)	201,711	5	1.94
Türkmenler	79,694	3	0.77
Yeni Nesil Hareket	170,919	4	1.65
Eradaa Hareketi	138,367	3	1.33
Demokrasi ve Adalet İttifakı	123,184	2	1.19
Değişim için Yetenek İttifakı	112,965	2	1.09
Bağdat İttifakı	98,354	2	0.95
Kürdistan İslam Birliği	98,278	2	0.95
Kurdistan İslam Grubu	96,876	2	0.93
Arap Kerkük İttifakı	84,102	3	0.81
Ulusal Kalkınma ve Reform Hareketi	83,102	3	0.80
Uygar İttifak	82,824	2	0,80
Ulusal Kaıe İttifakı	77,624	3	0.75
Demokratik Yaklaşım	70,195	2	0.68
Kitlelerin Ulusal Partisi	54,135	2	0.52
Yezidi Hareketi	11,141	1	0.11
Keldani Süryani Asur Halk Konseyi	7,293	1	0.07
Sivil Demokratik İttifak	6,535	1	0.06
Keldani Ulusal Kongresi	4,864	1	0.05
Diğerleri	681,382	2	6.56
Toplam %44,52	10,384,502	329	100

Kaynak: http://archive.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp

Böylece, yasa koyucu 2018'in dördüncü oturumu için Temsilciler Meclisi'ndeki sandalye sayısını (329) üç yüz yirmi dokuz olarak belirledi. Bunlardan (325) üç yüz yirmi beş sandalye valiliklere göre dağıtıldı. Valiliklere (Bağdat, Ninova, Kerkük, Dohuk ve Erbil) 5 sandalye dağıtılmıştır. - Yezidi bileşeni (1) Ninova vilayetinde 1, Sabian bileşeni (1) Bağdat'ta ve Kürt bileşeni (1) Wasit vilayetinde 1 sandalyeye sahiptir.

Seçim kanununda aday gösterme mekanizması açık liste üzerinden düzenlemiştir. Aday sayısının 3'ten az olmamasını, bireysel aday gösterilmesine izin verilmesini ve listedeki aday sayısının koltuk sayısının iki katını geçmemesini şart koşmuştur.

Seçim kanununda kadın aday sayısı için her üç erkekten sonra bir kadın şartı koyulur. Kadın aday oranı ile kadın hiyerarşisi dikkate alındığında tüm listede %25'ten azdı (Irak Parlamentosu Seçim Yasası (45), 2018).

2018 seçimleri için nihai kuruluşlar, Seçim Komisyonu'nun açıkladıklarına göre, seçimlere itiraz etmek için 87 seçim listesi 205 siyasî kuruluş 27 seçim ittifaklarını kaydettiler. Bağdat Valiliği, kayıtlı ve onaylanmış siyasî oluşum sayısında ilk sırada yer aldı. Bu, valilik koltuklarından genel olarak tahsis edilen koltuk 69 ile Hıristiyan ve Sabi bileşenleri için tahsis edilen 2 koltuk sayısına kadar izlenebilir. Böylece Bağdat vilayetindeki koltuk sayısı 71'e çıkarılır. Irak Temsilciler Meclisi'ndeki toplam sandalye sayısı ve Irak'ın sosyal bileşenlerinin çoğunu içeren Bağdat vilayeti, demografik yapısının niteliğiyle siyasîler arasında yoğun rekabete sahne olan en önemli seçim bölgelerinden biri haline geldi.

2137 adayın yarıştığı tüm seçim çevrelerine (illere) dağılmış 2011 kadın dâhil olmak üzere aday sayısı 6.990 ulaşır. Bağdat (ilçe) için parti ve ittifak sayısı 40'dır. Geri kalanı ise diğer iller ile yarıştı.

Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu, 9 Ağustos 2018'de sonuçları açıklamış ve seçmen kütüğüne kayıtlı 24,5 milyon seçmenden yaklaşık 10,840,969 milyon seçmen "toplam seçmenlerin %44,5'i" katılım oranıyla seçimlere katılmıştır. Bu oran, Irak'ta 2005'teki ilk çok partili seçimlerden sonra en düşük katılımdır. Seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından çok sayıda koalisyon ve siyasî oluşum, seçim sonuçlarına itirazlarını içeren dilekçelerini valiliklerdeki komisyon ofislerine ve Bağdat'taki Ulusal Ofis'e yargının incelemesi için sundular. Bazı siyasî partilerin seçim

sonuçlarını reddetmesi nedeniyle adaylar tarafından seçim sonuçlarına yapılan itiraz sayısı 1436'ya ulaştı.

Ekonomik durumun bozulmasıyla büyük bir yangının ardından gelen hizmet seviyesinin düşmesi Irak valiliklerinde çok sayıda gösteri yapılmasına ve büyük bir siyasî krize zemin hazırlar.

Yurt dışı seçimlerinin iptali, yerinden edilenlerin oylarıyla çok sayıda sandık merkezinin iptali, elektronik sayım ve tasnif için sandık sonuçlarının iptal edilmesi, sayım ve manuel sayımların başlamasına neden olur. Bu nedenle kesin seçim sonuçların açıklanması 8/8/2018 tarihine bırakılır. Yeniden sayım ve tasnif süreci, seçim sonuçlarında (%99, 1) eşleştiği için herhangi bir değişikliğe yol açmadı.

12 Mayıs 2018 tarihinde gerçekleştirilen Temsilciler Meclisi seçimlerinin sonuçları ve beraberinde getirdiği derin farklılıklar, seçim sürecinin işleyişinin ve bütünlüğünün korunması için uygun koşulların sağlanmasını zorunlu kılmıştır. Siyasî süreçte rakip partiler dönüşüm ve inşa sürecini engelleyerek şüphecilik kampanyalarıyla halkı etkilemeye çalışmıştır. Bu durum, Irak'ta nispi temsil sistemini benimseyen, "uzlaşma" ile sonuçlanan seçim sisteminin karmaşıklığı ve herhangi bir siyasî görüşün başarısızlığa uğramasına neden olmuştur.

Seçim sisteminin iki ucu keskin bir kılıç haline gelmesinde parlamento içinde ve dışında aksama ve pazarlıklara yol açmasındaki ana sebeplerden biri çoğunluğu elde etme unsuruydu. Irak'ta meydana gelen çeşitlilik aslında uzlaşmayı güçlendiriyordu. Zaman, ülkenin geleceği üzerinde siyasî manevralara ve keskin bölünmelere kapı aralıyordu. Seçim sisteminin Irak'taki duruma uygunluğunu belirleyen demokratik deneyiminin yanı sıra partilerin ve siyasî güçlerin davranışları, Irak'ta seçim yasasının performansı birçok alanda zayıftı (Alluv, 2018: 5832).

12 Mayıs 2018 seçimlerinden ortaya çıkan en önemli gösterge, siyasî süreç ve ittifaktaki çeşitliliğin yüzdesinin artması ve seçmenlerin belirli partiler lehine oy kullanmalarındaki göreli artıştır. Terörist El Kaide örgütünün etkisinin azalması sonucunda, Irak'ta toplumsal çeşitlilik gösteren illerde seçmen katılımının hacmi ve yüzdesi arttı. Seçimler, kapalı liste yerine açık liste sistemine göre ve değiştirilmiş bir Saint-Lego sisteminin benimsenmesiyle yapıldı. Ayrıca seçim propagandası konusu ve bunun harici ve bilinmeyen fon kaynakları ve elektronik sayım yapılması

konusunda şikâyetler vardı. Seçimlerde, seçim sonuçlarının açıklanmasına yardımcı olmak için kullanılan modern bir oylama mekanizmasındaki sıralamanın, 24-48 saat içinde ortaya çıkarılması hedeflendi.

4.4.6. 10 Ekim 2021 Genel Seçimleri

Irak'taki Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu, 329 milletvekilinden oluşan yeni bir parlamentoyu seçmek için geçen yılın ekim ayının onuncu günü gerçekleştirilen erken parlamento anketlerinin kesin sonuçlarını açıkladı. Bu sonuçlara göre, yeni parlamentonun ana kurucu güçleri şunlardır:

Şiilerin kazandığı koltuklar, Sadr hareketinin kazanımlarıdır. Geniş bir hayran kitlesine sahip Şii din adamı Mukteda es-Sadr'ın liderliğindeki Sadr bloku, Salı günü açıklanan kesin sonuçlara göre 2018'de 54 sandalyeye kıyasla 73 sandalye alarak Meclis'te en büyük temsili elde etti.

2003'ten sonra ABD güçleriyle savaşan silahlı grubun lideri Sadr, tüm devlet kurumlarında destekçilerinin varlığına rağmen kendisini yolsuzluğa ve kötü yönetime karşı bir savaşçı olarak sunar. Diğer Şii grupların düşüşünün aksine Sadr hareketinin elde ettiği kazanımlara rağmen Irak siyasetine hâkim çeşitli güçler arasındaki müzakere oyununu değiştirmesi beklenmez. Diğer Şii güçler, 17 sandalyeyle, siyasî güçler ve "El-Fateh" koalisyonunun parlamentodaki en önde gelen temsilcileri olduğu Halk Seferberlik Güçleri'nden hizipler, 2018 parlamentosundaki ikinci gücün (48 milletvekili) ardından güçlü bir düşüş kaydetti. İslâm Devleti'ne karşı kazanılan zaferlerle motive oldu. Halk Seferberliği destekçileri, seçimlerin "hile" ile gölgelendiğini düşündüler. Son haftalarda devlet dairelerinin ve büyükelçiliklerin bulunduğu yoğun şekilde tahkim edilmiş Yeşil Bölge'nin girişleri önünde oturma eylemi düzenlediler.

13 yıldır başbakanlık yapan Dava Partisi'nin lideri eski Başbakan Nuri el Maliki'nin liderliğindeki Hukuk Devleti ittifakı, bu seçimlerde 33 sandalye alarak gedik açtı. El-Hâkim ve El-İbadi ittifakı; kendisini ılımlı bir Şii fraksiyonu olarak sunan Ammar el-Hâkim liderliğindeki "Hikma Hareketi"nin de yer aldığı eski Başbakan Haydar el-İbadi'nin başkanlığındaki "Ulusal Devlet Güçleri" koalisyonu, sadece 4 milletvekili ile gözle görülür bir düşüş kaydetti. Bir önceki mecliste Hikmet Hareketi'nin 19, El-İbadi koalisyonunun ise 42 milletvekili bulunuyordu.

Sünni güçlere gelince; eski meclis başkanı ve yükselen Sünni siyasetçi Muhammed el-Halbusi, "Takaddam" koalisyonunun başında, 37 sandalye ile güçlü sonuçlar elde etmeyi başardı. Seçim sonuçları onu mecliste ikinci güç haline getirdi. 40 yaşındaki el-Halbusi, özellikle batıdaki Anbar vilayetinde Ramadi gibi Sünni bölgelere yaptığı yatırımlar ve bölgesel ilişkilerinin genişletilmesi ile kısa sürede Irak siyasetinde önemli bir oyuncu haline gelmeyi başardı. Yeni oturumda meclis başkanlığını kazanmayı da başardı. Ana rakibi çok sayıda Sünni politikacıyı içeren Khamis el-Khanjar liderliğindeki "Azm" koalisyonu, nihai sonuçlara göre 14 sandalye kazandı.

Protestocuların temsilcilerine gelince; protesto hareketinden kaynaklanan "Uzatma" hareketi, nihai sonuçlara göre 9 sandalye kazanmayı başardı. Hareket, ülkenin güneyindeki Dhi Qar Valiliği'nin en büyük şehri olan Nasiriyah'ta oldukça popüler bir durumdadır. Hareket, sosyal medya sayfalarında kendisini "bir vatandaşlık ve kurumlar devleti inşa etmeyi amaçlayan mezhepçi, ulusal olmayan veya ırkçı değil, Irak siyasî hareketi" olarak tanımlıyor. Ön seçim sonuçları açıkladıktan sonra, Genel Sekreter Alaa Al-Rikabi yerel bir kanala yaptığı açıklamada, *"Bu, Irak tarihindeki kötü bir sayfanın sonu"* dedi.

43 bağımsız aday da parlamentoda sandalye kazandı. Ancak bağımsızlar Parlamento'daki nihai blokların boyutunu değiştirecek olan parti ittifaklarına daha sonra katılabilir.

İki ana Kürt partileri ise, Mesud Barzani liderliğindeki Kürdistan Demokrat Partisi ve son Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin oğlu Bafel Talabani ve kuzeni Lahor Şeyh Janki liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği, ülkedeki Kürt siyasî sahnesine hâlâ hâkim durumdadır. Irak'taki Amerikan varlığını destekleyen Kürdistan özerk bölgesi, nihai sonuçlara göre özellikle Kürdistan Demokrat Partisi, Yurtseverler Birliği'nin 17 sandalyesine kıyasla, önceki parlamentodaki sonucunu aşarak 31 sandalye kazandı.

Ulusal Birlik Partisi, eş başkanı Lahor Şeyh Janki ve liderliğin diğer 3 üyesinin dışlanmasının ardından, Molla Bahtiyar da dâhil olmak üzere bir dizi lidere yönelik suikast girişimlerine yol açan bir iç krizle sarsıldı.

Bölgede muhalefeti temsil eden partilerde ise Yeni Nesil Hareket 4 sandalyeden 9'a yükseldi.

Irak'taki Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu, yasama seçimlerine kesin katılım oranının 22 milyon seçmenin yüzde 44'ünü oluşturduğunu açıkladı.

Tablo 4.4.6: 10 Ekim 2021 Genel Seçimi

Partiler, İttifaklar	Aldığı Oy	Sandalye Sayısı	Oy Yüzdesi
Sadr İttifakı	885,310	73	10.00
Takaddum	637,198	37	7.20
Kanun Devleti İttifakı	502,188	33	5.67
Kürdistan Demokrat Partisi PDK (Mesud Barzani)	781,670	31	8.83
Fetih İttifakı	462,800	17	5.23
Kürdistan İttifakı (Talabani)	368,226	17	4.06
Azem İttifakı	421,579	14	4.76
Zafer İttifakı	359,876	4	4.06
Yeni Nesil Hareketi	233,834	9	6.64
İmtidad Hareketi	299,303	9	3.38
Ulusal Sözleşme İttifakı	235,726	4	2.66
Tesmim İttifakı	153,614	5	1.73
Ulusal Yaklaşım İttifakı	107,600	1	1.22
İşrak Kanonu	100,374	6	1.13
Hak Hareketi	99,503	1	1.12
Ektadar Vatan Partisi	73,210	1	0.83
Kürdistan Adalet Grubu	64,025	1	0.72
İnsanlarımız Kimliğimizdir	58,089	3	0.66
Babil Hareketi	50,378	4	0.57
Kitlelerin Ulusal Partisi	49,443	1	0.56
Irak Türkmen Cephesi	48,422	1	0.55

Irak Ulusal Projesi	45,197	1	0.51
Al Furatain Partisi	39,500	1	0.45
Milli Ürün Partisi	35,891	1	0.41
Vasit Bağımsızlar Bloku	30,918	1	0.35
Kararlı Reform Hareketi	26,973	3	0.30
Kerkük Arap İttifakı	26,414	1	0.30
Sadakat ve Değişim Bloğu	15,241	1	0.17
Ulusal Umutlar Bloku	15,140	1	0.17
Millet Partisi	12,266	1	0.14
Biladi Ulusal Hareketi	8,384	1	0.09
Ulusal Destek Bloku	6,515	1	0.07
Ezidi İlerleme Partisi	3,988	1	0.05
Diğer Partiler	908,438	0	10.26
Bağımsızlar	1,686,792	43	19.05
Toplam %42,15	8,854,025	329	100

Kaynak: http://archive.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp

Siyasî oluşumlar ve partiler tarafından yapılan itirazların ardından seçim sonuçlarında beş değişiklik meydana geldi. Bazı partilerin sandalyelerinde de değişiklik yapıldı. Yeni sonuçların ışığında, Sadr hareketi 329 sandalyeden 73 sandalyeyle ilk sırayı, ardından 38 sandalyeyle bağımsız temsilciler, ardından 37 sandalyeyle ilerleyen ittifak ve ardından 33 sandalyeyle Hukuk Devleti ittifakı geldi. Ardından 31 sandalye ile Kürdistan Demokrat Partisi, 18 sandalye ile Kürdistan İttifakı, El-Fateh İttifakı'nın koltuk sayısı 17 olurken, ardından 14 sandalye ile Azm İttifakı, 9 sandalye ile Yeni Nesil, Uzantı geldi. Dokuz sandalyeli hareket, ardından altı sandalyeli Ishraqa Kanon ve beş sandalyeli Tasarım İttifakı ve dört sandalyeli Ulusal Sözleşme İttifakı.

Ulusal Devlet Güçler İttifakı 5, Hıristiyanlar kotası 5, Milli Kitleler 4, Reform Karar Hareketi 3, Irak Türkmen Cephesi 1, Irak'taki Arap Projesi 1 sandalye kazandı. Irak Ulusal Projesi, Milli Ürün, Fırat Hareketi, Vefa ve Değişim, Qitdar Watan, Wasit

Bağımsız Halk Buluşması, Milli Umutlar, National Bond, Ulusal Yaklaşım Alliance, Adalet Buluşması, Ülkemin Ulusal Hareketi, Haklar Hareketi, Ezidi kotası, Sabean-Mandaean kotası, Shabak kotası ve Fayli kotasına 1'er koltuk şeklinde dağıldı.

Komisyon, seçimlerde seçmen sayısının 9.629.606 kişi olduğunu ve katılım oranının yüzde 42,15 olduğunu açıklamıştı. Komisyona göre, toplam seçmen sayısının %8'ini temsil eden 721.979 oy iptal edilirken, seçim yargısı farklı merkezlerden gelen 6.000 oyu reddetti.

Bu atmosferde siyasî çoğunluğa ulaşmak zor olsa da Irak'taki siyasî sürecin, özellikle birçok uzlaşma hükümetinin Irak sokaklarını ikna edememesi ve bir yandan ona gereken en basit hizmetleri sunamamasından sonra ulaşması gereken bir durumu temsil ediyor. Bu başarısızlığın sorumluluğunu üstlenenlerin olmayışı siyasî sistemin veya önceki hükümetlerin kurulmasında kullanılan mekanizmaların bunun ana nedeni olduğunu kabul etmeden herkesin birbirini başarısızlıkla suçladığını görüyoruz. Valiliklerden bakanlıklara, genel müdürlere kadar güç paylaşımının inşa sürecinde çok kötü bir durumu temsil etmesi (parti devletlerinin) nedeniyle yok olmaya zorlanan devlet tablosu mevcuttur.

Bugün, siyasî ortamın hayatta kalmaya elverişsiz hale geldiği bir aşamadan, yani negatif ortaklık bir aşamadan ayrılmak için yanında duran ve onu destekleyenlere ihtiyaç duyan yeni bir siyasî düşüncenin doğuşu var. Yeni siyasal düşünce, selefinden farklı bir siyasal kuşağa, yurttaş için gerekli ve somut değişimi gerçekleştirecek bir kuşağa ihtiyaç duymaktadır.

Tüm bu demokratik deneyimler ve büyük fedakârlıklardan sonra ülkenin seçilmiş bir hükümete ve Irak sokaklarının nabzını tutan ve hükümeti denetleme görevini üstlenen seçilmiş bir muhalefete ve hükümet programını uygulamayı kendine görev edinen bir hükümete ihtiyacı var. Bazıları siyasî çoğunluğun katılımıyla kurulan hükümetinin başarısız olacağını söyleyebilir. Bu sözler genellikle medya kanalları aracılığıyla kanaat sahipleri veya politikacılar tarafından tekrarlanır. Yeni mekanizmalara varlıklarını kanıtlama fırsatı veriyor muyuz? Esas cevaplanması gereken soru budur (el-Hamdani, 2022: s.y.).

4.5. Irak'taki Seçim Davranışı Üzerindeki Ana Etkiler

Irak'ın uluslaşması ekseninde gelişen tartışmalar Arap milliyetçiliği üzerinden yapıldı. Araplar, nüfus olarak çoğunluk olmasına rağmen Irak en başından beri Kürtlerin, Türkmenlerin ve bir dizi kadim azınlığın yaşadığı bir coğrafya özelliğini taşıyordu. Bu halkların da kendi siyasî hareketleri tarafından belirli milliyetçi öğeleri içeren talepleri mevcuttu. Irak'ın 'Irak Ulusu' olamayışı ülke sınırları içerisinde farklı ulusal kimliklerin kendi milliyetçilikleri etrafında çatışmasını yanı sıra Sünni-Şii çatışması ciddi bir başka handikabı oluşturdu.

Irak, sırasıyla İngiliz, Sovyet etkisi, ABD hâkimiyeti süreçlerini yaşamıştır. Yine aynı sıra içerisinde krallık, İngiliz yanlısı hükümet, askeri diktatörlük içerisinde cumhuriyet, parti diktatörlüğü içerisinde milliyetçilik, işgal içerisinde demokrasi süreçlerini yaşamış ve bu son halka halen kanlı çatışmalarla devam etmektedir.

Öyle ki bir tarafını İran'ın diğer tarafını ABD'nin çekiştirdiği, cihatçı terör örgütlerinin cirit attığı, Sünni-Şii geriliminin, hükümet krizlerinin, güvenlik sorununun tavan yaptığı oldukça kötü süreçler yaşanıyor.

4.5.1. Kabile veya Klanın Seçim Davranışı Üzerindeki Etkisi

Irak devletinin kurulmasında ve ötesinde daimi bir role sahip Irak'taki klanlar, 1921'de modern, sosyal bir varlık oluşturdular. Çünkü Irak'ta iktidar uygulanmaları dini referanstan sonra Iraklı bireyin kimliğinin en önemli belirleyicisi klana göre belirleniyordu (Casim, 1998: 10).

Amerika'nın Nisan 2003'te Irak'ı işgalinden sonra bölgede tamamen farklı bir siyasî harita oluşturulur. Yeni haritanın en belirgin özellikleri tek partili sistemden çok partili çoğulcu seçim sistemine geçiş ve siyasî sistemin geçmişten günümüze dönüşümüdür. Totaliter sistemden pek çok partiyi tanıyan çoğulculuğa geçiş dönemindeki siyasî süreç, güçler arasındaki birçok etkileşimi doğurdu. Ancak yine de Irak siyasî otoritesi tarihi boyunca aşiret özelliğinden kurtulamamıştır. Bu durum, bireyler ve otorite arasındaki ilişkide gelgitlere maruz kalan Irak siyasî sistemine çifte zorluk çıkardı (el-Hamdani, H. A. 2007:209).

Klan veya kabile, üyelerinin siyasî sürece katılmaları için desteklerken bireylerin de siyasî davranışlarını destek yoluyla etkiler. Klan, üyelerini kendi adaylarını seçmeye

teşvik ederek onları adaylarıyla tanıştırır. Adayların en iyilerini seçmek için düzenlediği konferanslarda adayların biyografisini sunup seçimlerde desteklemek için tüm yeteneklerini kullanır (Mar, 2013: 60). Aşiret, adaylarını seçimlerde desteklemekle kalmaz, oğulları bakanlık veya meclis sandalyeleri aldıktan sonra tavsiye, rehberlik veya kurumsal yolu düzelterek takip ve destek sağlar (Casim, 2009: 75). Seçmen davranışı klan ağırlığı tarafından yönetilir. Özellikle kırsal toplumlarda, hukukun üstünlüğü pahasına klan ve kabile liderliğinin artması adayın zaferinin önemli bir belirleyicisidir. Klan ve aşiret mensubiyeti, kendi aralarında bölünmüş ve kamusal yaşamda geniş bir çizgide anlaşamayan toplumlar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir.

Aşiret ve klanın izlediği çizgide siyasî eyleme katılımın en önemli nedeni her grubun ya da bu toplumların bileşenlerinin amaç ve hedeflerine ulaşmak istemesidir. Bunlar: diğer bileşenin hedeflerinden farklı olabilir ve bu nedenle seçim sürecini destekleyen bir kamuoyu ve seçim davranışı üzerindeki klanların etkisi olmayabilir (Abd Mazhar, 2016: 127). Dolayısıyla Irak anayasasında aşiretlere geniş ve önemli bir rol verilir. Anayasa, geniş varlıkları ve Irak'taki onurlu tarihi nedeniyle aşiretleri ilerletmeyi amaçlamaktadır. Irak toplumunun çoğu bileşeni aşiret veya klan boyutundadır. Anayasada toplumun gelişimine katkıda bulunduğu gerekçesiyle kabilenin işlerine özen gösterildiği vurgulanır. Temsilciler Meclisi tüzüğünde de aşiretlerin Irak toplumundaki etkin ve etkili rolünün artırılması için kalıcı bir aşiret komitesi oluşturulması gerektiği belirtilir.

4.5.2. Irak'ta Yaşam Standardının Seçim Katılımına Etkisi

Irak'taki ekonomik ortam, özellikle 2003'te Irak'ın işgalinden sonra, hayatın çeşitli alanlarında büyük yıkımlara yol açan değişikliklerden büyük ölçüde etkilenir. Irak ekonomisi dış borca maruz kalır. Dünya ülkelerine borçları 127 milyar doları bulan Irak, bunun yanında kalkınma sürecinin kesintiye uğramasından, işsizliğin, yoksulluğun ve düşük kamu hizmetlerinin yaygınlaşmasından muztariptir. Buna ek olarak Irak ekonomisi, devletin bütçesinin petrol ihracatına dayanılarak güvence altına alması anlamına gelen rantiye ekonomisi olarak tanımlanan gayri safi yurtiçi üretim üzerindeki petrol çıkarımlarının egemenliğinden de muzdariptir. Irak ekonomik sektörü, petrolün gayri safi yurtiçi hâsıla üzerindeki hâkimiyetinden zarar görmekte ve devlet bütçesini petrol ihracatına güvenerek güvence altına almaktadır.

Ürün 2009 yılında (%90) çok yüksek, 2012 yılında devletin genel bütçe gelirlerine (%95) ulaşmak, sanayi sektörünün katkısı ise (%2,1) düşük, mevcut yetenek ve kabiliyetlerle orantılı olmayan ve tarım sektörünün katkısının (%5) geçmemesi, Irak nüfusunun (%40) tarıma bağımlı olması nedeniyle ona bağımlı olanlar için büyük bir sorun teşkil etmektedir.

Körfezdeki petrol devletleri gibi Irak'ın petrol bağımlılığı ve petrol rantlarının varlığı devletin toplumla ilişkilerinde daha kontrollü olmasını sağlamıştır. Bu da Irak'ı topluma bağımlılıktan uzaklaştırmıştır. Böylece devletin toplum üzerindeki rolü ve etkinliğini zayıflatmıştır. Sivil toplum kurumlarının Irak'taki gözlemleri, nüfusun yüksek bir yüzdesinin düşük yaşam standardında olduğunu, gıda, sağlık, eğitim, yeterli barınma ve diğer hizmetler gibi temel ihtiyaçlardan yoksun olduğu yönündedir. 2003'ten sonra devlet desteğindeki artış sorunun hizmetlerin düşük performansında olduğunu gösterir (el-Bekri, 2011: 229)

İşsizlik, Irak'ın karşı karşıya olduğu en ciddi sorunlardan biridir. İşsizliğin beraberinde getirdiği tehlikeli sosyal ve ekonomik sonuçlar, seçmenlerin davranışlarını etkiler. Özellikle gençler arasındaki işsizlik, temel gelir fırsatlarının kaybedilmesine ve bunun sonucunda da yoksulluğun artmasına neden olmaktadır. Irak hükümeti yaşam seviyesini arttırmak için işsizliği çözmeye çalıştı. Ancak ülke güvenliğinin sağlanamaması işsizliğin çözümsüz kalmasına neden olur. Ordu ve diğer güvenlik güçleri çok sayıda işsizi barındırmak için yeniden inşa edilir. Böylece yeni güvenlik endişeleri oluşur. Güvenlik performansındaki verimsizlik, yüksek ücretlerle iş bulmanın tek yoluydu. Güvenliği sağlayan kurumlar binlerce eğitimli ve sınırlı grubun istihdamına katkıda bulundu. Ancak bu durum işsizliğe gerçek bir çare olmadı. İstihdam edilen emeğin çoğu veya tamamı ekonomik sektörler tarafından değil, güvenlik hizmetleri tarafından emilir. Irak ekonomisindeki işsizlik olgusunda gerçek bir ilerleme kaydedilemez. İşsizlik süreğen bir olgu olarak devam eder.

4.5.3. Irak'ta Dini Faktörün Seçmen Davranışlarına Etkisi

15 Aralık 2005'te yapılan Temsilciler Meclisi seçimlerinde, İslâmî güçler ve partiler tarafından kontrol edilen Irak Koalisyon Listesi dini otoritenin oluşumunda önemli bir rol üstlendi. Dini referans, 20 Eylül 2005 tarihinde Hüseyin el-Şehristani

başkanlığında, görevi Irak halkının varlıklarını ve diğer bileşenlerini içeren tek bir liste hazırlamak olan bir komite oluşturdu (el-Haydari, 2007: 106).

Seçim sonucunda Birleşik Irak İttifakı'nın (275) sandalyeden (140) sandalye aldı. 15 Aralık 2005 seçimlerinde dini otoritenin, Ali Sistani'nin konumu somutlaşmıştı. Sistani, bu sefer belirli bir listeyi desteklemekten uzaktı. Tüm rakip listelere eşit mesafede durmayı tercih etti (en-Nasravi, 2006: 113). Bu seçimler, Irak halkının dinî, mezhepsel, siyasî ve sosyal mezheplerini temsil eden bir parlamentonun oluşumunun ve ardından ulusal birlik hükümeti oluşturmak amacıyla ülkeyi inşa etme sürecini başlatma görevini üstlenen çoğunluğu ve azınlığı bir arada içeren bir hükümetin oluşumunun başlangıcı olmuştur (en-Nasravi, 2006: 114).

7 Mart 2010 seçimleri, siyasî güçlerle aşiret ve ulusal bölünme arasında keskin bir rekabet ortamı ile karakterize edilir. Ancak birinci ve ikinci seçimlere göre bölünmeler daha az olmuş, siyasî söylem ve önermelere etki etmiştir. Bu seçimlerde politikacılar arasındaki kişisel rekabet belirginlik kazanmıştır (el-Haşimi, 2013: 77).

2014 seçimlerinde dini otorite, parlamento seçimlerinde tarafsızlıktan yana tavır aldı. Herhangi bir partiyi başka bir parti ya da kişi pahasına desteklemediğini ve her siyasi oluşuma aynı mesafede durduğunu açıkça ortaya koydu. Dini otorite temsilcisi Mehdi el-Kerbelai'nin Hüseyin'in avlusunda kılınan Cuma hutbelerinde ve konuşmalarında seçimlere katılım ve iyi seçimle elde edilebilecek daha iyiye yönelik değişime odaklandı. Seçimlere katılımın, rasyonel ve adil bir hükümetin kurulmasının temel mekanizması olduğunu belirtti. Ayrıca 2018 seçimlerinde dini referansın konumunun seçimler üzerinde yumuşak bir etkisi olduğu söylenebilir. Dini referans, seçimlere katılma çağrısında olduğu gibi önümüzdeki seçimlerde de halkın katılımının gerekliliğini öngörür.

5. SONUÇ

Seçmen düşüncesi ve davranışı, toplumu ve siyasî gerçekliği etkileyen olaylar ve değişikliklerden etkilenirken toplum üyeleri arasında dolaşan toplumsal değerler, inançlar ve fikirler tarafından çerçevelenen sosyal sınırlama tarafından belirlenir. Bu nedenle seçmen davranışları şu şekilde karakterize edilir: seçmenin seçimlerdeki sadakatini sık sık değiştirmesi ve dolayısıyla seçmenin etkisinin bir sonucu olarak dalgalanma ve değişim. Iraklı seçmenin davranışı üç yöne ayrılabilir:

1- İlk eğilim: mezhep ve etnik köken temelinde oy kullanan bireyler tarafından temsil edilmektedir.
2- İkinci eğilim: Adayları yetkinlik, deneyim ve seçim programları kriterlerine göre seçilen ve çok az sayıda olan kişiler tarafından temsil edilmektedir.
3- Üçüncü eğilim: Seçim sonuçlarına güven duymadıkları ve seçimlerden sonra programlarına güven duymadıkları için seçimlere katılmaktan imtina eden kişiler tarafından temsil edilmektedir.

Bu, bazı siyasî seçkinlerin, seçimleri kazanmak için aynı yönetici siyasî blokların yeniden kurulmasına yol açan, rakip listelerin seçim programlarına fazla dikkat etmeden, mezhepsel kutuplaşmaya ve klan merkezleşmesine dayandığı anlamına gelir. Burada şu soru ortaya çıkıyor: Seçimler Irak gerçeğini değiştirebilir mi?

Bu soruyu yanıtlamak için, seçim sonrası aşamada siyasî yapıda temel bir değişikliğin herhangi bir özelliğinin bulunmadığını en başta birkaç nedenden dolayı buluyoruz:

1- Irak'ı mezhep ve etnik kotalara göre bölen anayasada herhangi bir değişiklik olmadı.
2- Siyasî Partiler Kanunu'nun pratikte uygulanmıştır. Ancak mezhep ve ırkçı partilerin siyasî sürece girmesini engelleyeceği varsayılan bu kanuna uymadan seçimlere kasten girmeleri nedeniyle bu partilerin kanuna uymadıkları açıktır. Bahse konu partiler önümüzdeki dört yıl boyunca iktidarı ele geçirmeyi ve Irak'ta mezhepçiliği ve etnisiteyi pekiştirmeyi planlar.

3- 2003'ten bu yana ülkeyi yönetmeye katkıda bulunan aynı siyasî liderlerin, yönelimlerinde ve programlarında herhangi bir gerçek öneri veya değişiklik olmaksızın devam etmeleri ve Irak gerçeğinin sorunlarının gerçek bir şekilde ele alınmaması.

Ortadoğu'daki Irak'ta siyasal kültür, 100 yıllık gelişim sürecinde bağımsızlık öncesi İngiliz mandası olduğu dönemle şekillenme göstermiştir. Elbette bu süreçlerden önce Arapların bir arada yaşadığı Osmanlı İmparatorluğu çatısı altında kendi iç işlerinde serbest olup dış ilişkilerde imparatorluk tarafından temsil edildiği tarihsel arka plana da sahiptir. 20. yüzyılın başında Arap milliyetçiliğinin gelişimi İngiltere'nin manda ve himaye politikasıyla hüsrana uğramış, milliyetçi hareket 1958'e kadar Irak'ı gerçek anlamda ulusal bir devlete dönüştürmek için bağımsızlığa yöneldiği sürece yenik durumda olmuştur.

1958 sonrasında yaşanan gelişmeler, Irak'taki siyasal kültürü otoriter askeri bir rejim tarafından ve kişi kültüne dayanan diktatörlükler eliyle yönetilmeye itmiştir. Bunun yakın dönemdeki en önemli ismi Saddam Hüseyin'di. 2003 sonrasında ise ABD'nin kendi siyasî ajandası sonucunda zaten bir istikrara sahip olmayan Irak daha da kötü koşullara mahkûm edilmiştir.

2003 sonrasında ülkede demokrasi kültürünün geliştiği iddiası seçimlere bakılarak ileri sürülemez. Bağdat'ta pazar yerlerinde hâlen bombalar patlayıp yüzlerce sivil kronik bir şekilde yaşamını yitiriyorsa, ülkenin bir yanını İran diğer yanını ABD çekiştiriyorsa, hükümetler sürekli kriz yaşayıp yıkılıyorsa, IŞİD gibi örgütler çok kısa sürede ülkede etkili oluyorsa, seçimlere katılım biçimsel bir değişiklikten öte anlam taşımamaktadır.

Irak'ın gerçek anlamda liberal bir demokrasi ile yoğrulmuş siyasal kültüre doğru evirilmesi; ABD'nin işgal düzeninden sonra kurulan sistemle mümkün değildir. Bunun aşılmasında Irak'ın tüm farklı kimliklerinin ortak kurucu bir özne olarak yeni bir anayasa, yeni bir rejim ve elbette yeni bir Irak üzerinde toplum sözleşmesine doğru yol alması gerekir. Bu meselenin siyasal boyutudur. Diğer boyutu ise kültürel katılımın genişlemesi için Irak'a yönelik sürekli olarak iç siyasetine müdahale anlamına gelen İran, ABD ve bilumum dış güçlerden kurtarılmış bir ekonomi, siyasal felsefeye ihtiyaç vardır.

2022 Temmuz ayında Sadr yanlılarının parlamentoyu işgal etmeleri, binaya zarar vermeleri ve birkaç gün boyunca meclise girilmesine izin vermemeleri Irak siyasi kültüründe lidere mutlak itaatin, siyasi kurumlara gerekli saygıyı göstermemenin ve şiddetin bir araç olarak kullanılmasının terkedilmediğinin bariz göstergeleri oldu.

Irak'ta toplum alabildiğince bölünmüş ve parçalanmıştır. Bunda 1921 Manda sürecinden, 1958 askeri darbeler sürecine oradan da ABD işgaline kadar uzanan momentler etkilidir. Irak'ın şekillenecek yeni siyasal kültürünü Iraklı olma kimliğini gerçek uluslaşma zemininde inşa etmesi gerekir. Mezhep, kabile-aşiret, etnisite, Iraklı kimliğin üzerinde durduğu müddetçe Irak'ın siyasal kültüründe potansiyel cihadizm, etnik bölücülük, mezhep çatışmaları ve küresel-bölgesel devletler tarafından dış müdahaleler kaçınılmaz olacaktır.

KAYNAKÇA

Abdul Cebbar, F. (2006). *Mütedadat ed-Düstur ed-Daim, fi Mecmuati Bahisin, Mazek ed-Düstur, Nakd ve Tahlil, Bağdat, Mahed ed-Dirasat el-İstiraticiyye*, 1. Baskı.

Abd Mazhar, A. (2016). *Zahiratü'l-Uzuf el-İntihabi fi'l-Irak*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Siyasal Bilimler Fakültesi, Bağdat Üniversitesi, Irak.

Abdul Kadir, M. (2006). li Maza Yetehaffız el-Irakıyyun ala'l-Cuğrafi?, *Milf el-Ehram el-İstiratici*, yıl 12.

Abdullah, A. C. A. (2013). *el-Irak ve Mihnetü'd-Dimukratıyye (Dirasat Siyasîyye Rahine)*, Bağdat: Matbaatü't-Tabaa, 1. Baskı.

A'bdu al-Kâdir, A. (2007), *Al-Nuzm al-Siyasîyyetü,* al-Mukârenetü,Sâid Üniversitesi, Cezayir.

Ahmed, A. Y. (2012). *Musad, Nevin, (2012), Haletü'l-Ümmeti'l-Arabiyye 2011 – 2012,* Beyrut, Merkez Dirasat el-Vahdetü'l-Arabiyye, 1. Baskı.

Ahmed, V. H. (2006). el-Entelicansiyye'l-Irakıyye (el-Mefhum, el-Enmat, el-Mihne), *Fikr Hur Dergisi*, yıl 1, sayı 1, Bağdat.

Allavi, S. C. (2020).*el-Irak Bade et-Teğayyur Dirasetü fi Müşkilat el-Vakı el-Iraki Bade Am 2003*, Amman: Dar Amine li'n-Neşr ve't-Tevzi.

Allavi, S. C., Atvan, H. A., (2006), *el-Irak Kıraatü li Vadı ed-Devleti ve li Alakatiha el-Müstekbeliyye*, Dirasat İstiraticiyye, Abu Dabi: Merkezü'l-İmarat li'd-Dirasat ve'l-Bühus el-İstiraticiyye, sayı 116.

Alluv, S. (2018). *İntihabat 2018 fi'l-Irak ve'z-Zuruf el-Muhitatü biha,* el-Hıvar el-Mütemeddin.

Alîvyeel-S. ve Mahmûd, (2000). Minê,el-Müşâreketûn el-Siyasîyyetün, *Genç Siyaseti Ansiklopedisi*, Kahire, Siyasî Araştırmalar Merkezi.

Almond, G. (1965), Comparative Political System, *Journal of Politics*, 18(3)

Almond, G. & Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Sage Publications

Al-Gur'ân, S. (2000). el-Aʿvâmil'ül-Müessira Alâ Namtıes-segâfeti's-Siyaseti Fî al-Rif'îl-Ürdünî Dirâsetün Meydaniyetün LigurâLivâ' el-Mezâr'il-Şimâlî, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, *Alî Beyt Üniversitesi*, Ürdün.

al-Ferancî, N. (2012) *Musellesü'l-Nahdî ve at-Tenmiyetü ve at-Terbiyetüve'l-Hukmi as-SâlihTerkîz Fî el-Hâleti'l-Lübnâniyeti*, (T1), Yayımlama ve Baskı Metbu Şirketi, Beyrut.

al-Muşabegatu E. (1993). el-İtticahât-ü'Siyâsiye Ledâ'Talebeti'l-Camiʿiyin Dırâstün Meydâniyetün, *Yermük Araştırma Dergisi*, Silsiletü'l-uʿlum'ul-İctimaiyye v'el-insaniyye.

al-Muşabegat E. (2015). el-Vecîz Fî el-Mefâhîmve'l-Mustalahât el-Siyâsiyye,El-Müellif,Umman.

Anderson, L. (2005). Gareth Stansfield, *Iraku'l-Mestakbel, Diktaturiyyetü Dimukratiyye em Taksim?,* ef-Fırat li'n-Neşrve't-Tevzi, Beyrut.

Atvan, H. A. (2010). *Irak Ma Bade'l-İntihabat Beyne'l-İstihkakat ed-Dahiliyye ve'd-Duğut el-İklimiyye, Mecelletü Ara Havle'l-Halic*, sayı 68, Merkezü'l-Halic li'l-Ebhas.

Atika, A. (1998). Mevkıfü'l-Fikru'l-Arabi mine'l-Müteğayyirati'd-Düveliyye (ed-Dimukratiyyeve'l-Avleme), *Müntede Fikru'l-Arabi*, Amman.

Bedevi, S. (1962). *en-Nazmü's-Siyasîyye, Daru'n-Nehdatü'l-Arabiyye*, Kahire.

Casim, M. (1998). *Hasais ve Semat el-Müctemi el-Iraki*, Bağdat, Beytü'l-Hikme.

Casim, H. A. (2009). *el-Ameliyyetü's-Siyasîyye fi'l-Irak ve Müşkilat el-Vüsul ila Devleti'l-Kanun, Silsiletü Kütüb Merkez el-Irak li'd-Dirasat 33*, Bağdat, Matbaa el-Bietü.

Cevad, B. M. (2013). *Devru'l-Meretü fi'n-Nizami'd-Dimukrati, Dirasetün Tahliliyyetün li Süluk el-Mereti'l-Berlemaniyye*, Şam, Daru'l-Hasad, 1. Baskı.

Cevad, S. (1981). *el-Irak ve'l-Meseletü'l-Kürdiyye* 1958 m, Londra.

Claudius J. R. (1951). *Rihletü Ricfi'l-Irak Am 1820*, Arapçaya Çev. Behaüddin Nuri, Bağdat.

Damirci, M. (1994). *Makal İftitahi fi Mecelleti Akkad, Dairetü'l-Asar ve't-Türas,* Bağdat.

Davis, E. (2008). *Müzekkeratü Devletü's-Siyasîye ve't-Tarihiyyeve'l-Hüviyyetü'l-Cemaiyyefi'l-Iraki'l-Hadis*, Arapçaya Çev. Hatem Abdul Hadi, Müessesetü'l-Arabiyyeli'd-Dirasati ve'n-Neşr, Beyrut.

Dodge, T. (2012). *el-Irak ala Tarikı'r-Rücu ila Diktaturiyye, Mecelle el-Müstekbel*

el-Ani, H. M. Ş. (2018). Havle'l-İntihabat el-Irakıyye, en-Nezahetü fi'l-İntihabat el-Berlamaniyye, Makumatuha ve Aliyyatuha fi'l-Aktar el-Arabiyye, Beyrut, el-Münezzametü'l-Arabiyye li Mükafehati'l-Fesad ve Merkezü Dirasat el-Vahdetü'l-Arabiyye, 1. Baskı.

Dib, K. (2003). *Zilzal fi Erzı'ş-Şikak, el-Irak 1915 – 2015*, 1. Baskı, Beyrut: Daru'l-Farabi.

Diamond, L.(1993). Political Culture and Democracy in: Larry Diamond Ed. *Political Culture in developing countries*, London, Lynner publishers,

Ebu Dan, M. H. (2007). *Eseru Ezmetü'l-Hüviyye ala Meşrui'l-Mesalihati'l-Vataniyyefi'l-Irak*, Irak Sıra ve'l-Mesaliha, 1. Baskı, el-Hıvaru'l-Mütemeddin, Daru'ş-Şürukli't-Tabaa, Bağdat.

Ebu Heyf, A. (2006). el-Müsekkafve's-Sulta, el-Fikru's-Siyasî Dergisi, yıl 8, sayı 25, Şam.

ed-Davudi, M. M. H. (2012), *Hümum eş-Şab el-Iraki el-İktisadiye ve'l-İctimaiyye ve'l-Hıdmat fi Zılli'l-İhtilal el-Emriki li'l-Irak*, Bağdat, Şeriketü'd-Divan li't-Tabaa.

ed-Demluci, M. (2011). *el-Müşareketü's-Siyasîyye li'l-Mereti'l-Irakıyye el-Furas ve'l-Mehatır (el-Furas el-Mutahatü ve'l-Mehatır el-Mütevekkıatü*), Mecelle Şuun Irakıyye, sayı 2, Amman, el-Merkezü'l-Irakı li'd-Dirasat el-İstiraticiyye.

ed-Defai, A. H. (2005*). el-Irak Tehte'l-İhtilal el-Emriki, Mehadır Meclis el-Hikem el-İntikali*, Beyrut, (2005), 20.01.2004 Pazartesi Tarih ve 7 Sayılı Olağan Yönetim Kurulu Tutanakları.

ed-Defai, A. H. (2005). *el-Irak Tehte'l-İhtilal el-Emriki, Mehadır Meclis el-Hikem el-İntikali*, Beyrut, Daru't-Taliati'l-Hadis, 30.12.2003 Pazartesi Tarih ve 74 Sayılı Olağan Yönetim Kurulu Tutanakları.

el-Ani, N. (2000). *Tarihu'l-Vezaratü'l-Irakıyyefi'l-Ahdi'l-Cümhuri*, Beytü'l-Hikme, Bağdat.

el-Atvani, C. (2012). *el-Kaimetü'l-Irakıyye Tahte'd-Dui, Dirasetü li Ebraz et-Tehavvülat fi'n-Nazariyye ve't-Tatbik li Meşari el-Kaime el-Irakıyye es-Siyasîyye, Silsiletü Kütüb Merkez el-Irak li'd-Dirasat*, sayı 56, Merkezü'l-Irak li'd-Dirasat, Matbaatü's-Saki, 1. Baskı

el-Baceci, A. (2013). *fi Ayni'l-Asar*, Beyrut, Daru's-Saki.

el-Bedran, R. G. (2016). en-Nizamü'l-İntihabi fi'l-Irak ve Eseruhu fi.

el-Bekri, C. K. (2011), *el-Irak es-Sünne Sıfr İşkaliyye el-Hüviyye el-İktisadiyye fi Zılli'l-İhtilal, el-Müvatınetü ve'l-Hüviyyetü'l-Irakıyye*, Beyrut, Bisan li'n-Neşr ve't-Tevzi ve'l-İlam.

el-Cidde, R. (2004). et-Tetavvuratü'd-Düsturiyyefi'l-Irak, Beytü'l-Hikme, Bağdat.

el-Enur, M. (2014). *Hükumetü'l-Ibadi ve Hasad Siyasatü'l-Maliki*, Mecelle es-Siyasetü'd-Düveliyye.

el-Esedi, S. H. A. (2008), *İntihabatü'l-Cemiyetü'l-Vataniyye et-Tesisiyye el-Irakıyye 30 Kanunu's-Sani 2005*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bağdat Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi.

el-Hamd, A. T. (1995). *el-Esbabü'l-Mevduiyye ve'l-Müberreratü'l-İdyuluciyye li'l-Ğazvi'l-Iraki li'l-Kuveyt, Amal Nedvetü'l-Meclisi'l-Vatani li's-Sekafeti ani'l-Ğazvi'l-Iraki li'l-Kuveyt,* Azar 1994, el-Marife Dergisi Yayını.

el-Hamdani, H. A. (2022). es-Sabah Gazetesi, sayı 5304, 05.01.2022.

el-Haşimi, M. S. (2013). es-Sekafetü's-Siyasîyyeli'ş-Şabü'l-Irakı, Merkezü'l-Irak li'd-Dirasat, Beyrut.

el-Haydari, M. (2007), *Ahdas el-Irak Meayişe an Kurbi 2004 – 2005,* Bağdat, Mecmuatü'l-Adale li't-Tabaa ve'n-Neşr.

el-Hayyat, S. (Tarih Yok). *Keyfe Hakkemü'l-Irak, Evraku min Dehaliz Meclisü'l-Hikem*, Bağdat: Müessesetü's-Sefir li't-Tevzi.

el-Hermezi, E. (2005). et-Türkmanve'l-Vatanü'l-Iraki, 3. Baskı, ed-Daru'l-Arabiyyeli'l-Matbuat.

el-Hursani, S. (2003). et-Teyyaratü's-Siyasîyye fi Kürdistan el-Irak, Tabaa Müessisetü'l-Belağ, Irak.

el-Hüseyni, A. (Tarih Yok). *Tarihu's-Siyasî el-Irak,* c. 1.

el-Hüsni, A. (1972). es-Sevratü'l-Irakiyyetü'l-Kübra, Daru'n-Neşr, Sayda.

el-Hüsni, A. (1982). el-Irak fi Zahri'l-Meahide, 5. Baskı, MatbaatüDaru'l-Küttab, Beyrut.

el-Hüsni, A. (1998). Tarihu'l-Vezaratü'l-Irakiyye, Daru'ş-Şüunis-Sekafiyye, 1998, c. 1.

el-Merkezü'l-Irakı li'l-Malumat ve'd-Dirasat, (2011). *el-Vezaratü'l-Irakıyye 1920-2010, Kısmu'l-Malumat ve't-Tevsik,* 2. Baskı, Bağdat.

el-Muh. Zahir vd., (2005). *el-İslam ve'l-Unuf, el-Vakı ve Tehaddi'l-İrhab ve Ezmetü'l-Binai't-Talimi, Amman, Daru'l-Kemal li'n-Neşr ve't-Tevzi.*

el-Muh, Z. (2006). *el-İrhab fi'l-Irak*, Bağdat.

el-Munufî, K. (1980). es-ş̲egâfetü's-SiyasetüLilfellahîn el-MasriyînTahîlü Nazarî ve DirâsetünMeydaniyetün Fî Garyeti Mısır'',(1T),DarulbniKhaldun,Beyrut.

el-Munûfî, K. (1985). es-Sekafet'üs-Siyasîyyeti'l-Arabî.

el-Ömer, F. S. (1977). *el-Meahidetü'l-Irakiyyetü'l-Biritaniyye ve Eseruhufi's-Siyaseti'd-Dahiliyye*, MenşuratüVezeratü'l-İlani'l-Iraki, Bağdat.

el-Isevi, A. (2013). *Nizamu İntihabat Meclisü'n-Nüvab el-Iraki Bade Am 2003*, Bağdat, Merkez Hammurabi li'l-Buhus ve'd-Dirasat el-İstiraticiyye, 1. Baskı.

el-Isavi, A. (2017). *en-Nizamü'l-İntihabi el-Ensab li Irak Dimukrati*, Bağdat, el-Mektebetü'l-Kanuniyye, 2. Baskı.

el-Uʿmrî B. (Tarih Yok) *E̲ser'ül-Mutegayyirat'il-İctimâiyyetiLiEsâtizetî-l Câmiâ'til-Hukûmiyye Dırasetün Meydaniyyetün*, Araştırma Zincirleri, Araştırma ve Bilgi Keşif Merkezi, Umman.

el-Vekai Resmi Gazete, sayı 896, 15 Mart 1963.

el-Vaili, M. (2012). *el-Meşariketü's-Siyasîyye li'l-Mereti (Dirasat Mukarane fi Kuta en-Nisa), Beyrut, er-Rafidin li't-Tabaa ve'n-Neşr ve't-Tevzi*, 1. Baskı.

el-Verdi, A. (2000). *Şahriyyetü'l-Ferdi'l-Iraki*, Bağdat.

el-Verdi, A. (2008). LemhatüİctimaiyyemiTarihi'l-Irakı'l-Hadis, Havle Sevrati'l-Işrin, Daru'l-Verakli'n-Neşr el-Mahdude, Beyrut.

en-Nahi, H. G. (2010), *el-İntihabat el-Barlamaniyye el-Irakıyye, Beyne Ezmeti Tenafüs el-İtilafat ve Mesdakıyye el-Müfevvadıyye, Mecelletü'l-Müstakbel el-Arabi*. Beyrut, Merkez Dirasat el-Vahdetü'l-Arabiyye. (2006), et-Takrir el-İstiratici el-Arabi 2005 – 2006, Kahire, Merkezü'l-Ehram li'd-Dirasat es-Siyasîyye ve'l-İstiraticiyye.

en-Nasravi, S. (2006). *el-İntihabat el-Irakıyye ve Tehadiyyat Binae'd-Devle, Mecelle es-Siyase ed-Düveliyye*.

en-Nefisi, A. (1973). *Devru'ş-Şia fi Tetavvuru'l-Irak es-Siyasî el-Hadis*, Beyrut.

Enis, M. (1967). es-Seyyid Receb Harraz, eş-Şarku'l-Arabi fi't-Tarihi'l-Hadis ve'l-Muasır, Daru'n-Nehdatü'l-Arabiyye, Kahire.

er-Rehimi, A. (Tarih Yok). *Tarihu'l-Hareketü'l-İslamiyyefi'l-Irak.*

es-Sabah Gazetesi, 25 Ağustos 2007, Irak.

es-Seyyid, A. (2011), *Muanat el-Ahzab es-Siyasîyye ve Hümumuha, Nazaratü Takyimiyye ila Devru'l-Ahzab el-Arabiyye ve Evdauha*, Edit. Ali Halife el-Kevari – Atıf es-Sedavi, Mefhumü'l-Ahzab ed-Dimukratiye ve Vakı el-Ahzab fi'l-Büldani'l-Arabiyye, Beyrut, Merkezü Dirasat el-Vahdetü'l-Arabiyye, 1. Baskı.

eş-Şarku'l-Evsat Gazetesi, sayı 12939, 02.05.2014.

eş-Şarku'l-Evsat Gazetesi, sayı 12930, 23.04.2014.

eş-Şarku'l-Evsat Gazetesi, sayı 12893, 17.03.2017.

eş-Şarku'l-Evsat Gazetesi, sayı 12942, 05.05.2014.

et-Temimi, A. (1995). *el-Ebadü'l-İktisadiyye li'l-Ğazvi'l-Iraki li'l-Kuveyt, Amalü Nedvetü'l-Meclisi'l-Vatani li's-Sekafeti ve'l-Fünun*, Alemü'l-Marife Dergisi Yayını, sayı 195, Kuveyt.

ez-Zübeydi, H. L. (2007). *Mevsuatü'l-Ahzab el-Irakıyye*, Beyrut, Daru'l-Mearif li'l-Matbuat.

ez-Zübeydi, H. L. (Tarih Yok). *el-Irak ve'l-Bahs ani'l-Müstekbel, el-Merkezü'l-Iraki li'l-Bühu*.

ez-Zübeydi, L. (1981). *Sevratü 14 Temmuz 1958 fi'l-Irak*, 1. Baskı, Mektebetü'l-Yakazatü'l-Arabiyye, Bağdat.

ez-Züveyni, B. (2016). *el-Alakatü Beyne es-Sulta et-Teşriıyye ve's-Sulta et-Tenfiziyye fi'l-Irak Bade Am 2004*, Beyrut, Dar ve Mektebe el-Besair li't-Tabaa ve'n-Neşr ve't-Tevzi, 1. Baskı.

ez-Ziyadi, H. (2003). *Ma Bade İstibad el-Irak 1968 – 2003*.

Ferec, L. C. (Tarih Yok). *Abdu'l-Muhsin es-Sadun ve Devruhu fi Tarihi'l-Irak es-Siyasî.*

Feyyaz, A. H. ve Mehdi, K. A. (2014). *İşkaliyyat Binaü'd-Devleti ve İdaretü'l-Hükmi fi'l-Irak el-Muasır, Mecelle Hıvar el-Fikr*, sayı 30, Bağdat, el-Mahed el-Iraki li Hıvar el-Fikr.

Hadduri, M. (1974). *el-Irak el-Cumhuri, Daru'l-Müttehide li'n-Neşr*, Beyrut.

Hafız, A. (2011), *et-Tehavvül ed-Dimukrati fi'l-Irak el-Vakı ve'l-Müstekbel, Müessesetü Mısr el-Murteza li'l-Kitabi'l-Iraki*, 1. Baskı.

Hamidi, C. (2002). *Tarihu'l-Vezaratü'l-Irakıyyefi'l-Ahdi'l-Cümhuri*.

Hasan, M. S. (Tarih Yok). *et-Tetavvuru'l-İktisadi fi'l-Irak*, Beyrut.

Hasen, H. (2011). *ed-Dînve's-Sekafetive's-siyaseti,el-Heyeti'l-Mısriyyeti'l-Âmeti lil-Kütüb*, Kahire.

Hüseyin, B. (2011). *el-İtilafat el-Hükumiyyet ve'l-Bernamec el-Hükumi,* Şüun Irakıyye, sayı 2, Amman, el-Merkez el-Iraki li'd-Dirasat el-İstiraticiyye.

Hüseyin, F. (1986). *Sükutü'n-Nizami'l-Meliki fi'l-Irak*, Daru'n-Neşr, Bağdat.

Hüseyin, H. F. (2006). et-Taifetü's-Siyasîyyefi'l-Irak, Bağdat Üniversitesi, Siyasî Bilimler Fakültesi, *el-Ulum es-Siyasîyye Dergisi*, yıl 17.

Irak Parlamentosu Seçim Yasası (45), 2018.

İsmail, A. (Tarih Yok). el-Alakatü'l-Irakıyye – el-Kuveytiyye ve Afak el-Müstekbel, Bağdat, Matbaatü'ş-Şerike el-Amme li Nakli'l-Müsafirin ve'l-Vukud.

İsho, S. (2004). *Takyim el-Meretü'l-Irakıyye fi'l-Vast, el-Mecelle el-Irakıyye li Hukuki'l-İnsan,* sayı 9, Bağdat, el-Cemiyyetü'l-Irakıyye li Hukuki'l-İnsan.

İstatistik ve Bilgi Teknolojileri Merkezi Ajansı. (2017). *Irak, Rakamlar ve Göstergeler.*

Kasım, C. Z. (1996). Tarihu'l-Halic el-Arabi el-Hadis ve'l-Muasır, c. 5, Kahire, Daru'l-Fikru'l-Arabi.

Kazım, C. (Tarih Yok). el-Azzavi, Sevratü 14 Temmuz, Esraruha, Ehdasüha, Ricalüha, Hatta Nihayeti Abdu'l-Kerim Kasım, Müzekkiratü'l-AmidCasim Kazım el-Azzavi, Şeriketü'l-Marifeli'n-Neşrve't-Tevzi, Bağdat.

Leyla, M. K. (1969). el-Enzımetü's-Siyasîyye, (ed-Devle ve'l-Hükume),Daru'n-Nehdatü'l-Arabiyye, Beyrut.

Loncreek, (1988). el-Irak el-Hadis min Sene 1900 ila Sene 1950, Menşuratü'l-Fecr, Bağdat.

Mahmud, A. İ. (1991). *Muhaddedat ve Ehdafü's-Süluk el-Iraki*, es-Siyasetü'd-Düveliyye Dergisi.

Mahmûd, M. (2003). *es-ş*egâfetü's-Siyasetü Fî Filistîn Dirâsetün Meydaniyetün,* BîrZeyt Üniversitesi, Filistin.

Mar, P. (2013).*Irak Ma Bade 2003*, Arapçaya Çev. Mustafa Numan Ahmed, Irak, Daru'l-Murtaza.

Matlub, A. (2004). *es-Sekafetü'l-Irakiyyefi'l-Irak*, 1. Baskı, Hıvaru'l-Hadarative'l-Meşhedi's-Sekafi, Amman.

Merkez Dirasat Vahdeti'l-Arabiyye, (2007). *el-Harbü ala'l-Irak, Yevmiyyat*, Vesaik, Tekarir, 1990-2005, Beyrut.

Mecîd, H. (1972), *el-İticâhât'üs-Siyasîyye Fî el-âlemi'l-ÂrabiDevri'l-Efkâr ve'l-Misli'u'ltaFî's-Siyâseti*, Birlik Kitap Evi, Beyrut, 1. baskı.

Mevhubel, T. (2001). *et-Tenşi'etü'l-İctimaʿiyyetü ve Aʿlâkatühâbi'l-Müşâreketü's-Siyâsiyye*, Yayımlama ve Dağıtım Dâr'ül-İʿlim ve el-Îmân, Al-Kahira.

Morris, J. (2009). *el-Müluk el-Haşimiyyun*, Arapçaya Çev. Yusuf el-Mikdadi, el-Ehliyyeli'n-Neşr, Amman.

Mustafa, M. C. (Tarih Yok). *Müluku'l-Irak*, Mektebetü'ş-Şerkıyye, Bağdat.

Muhammed, S. (2002). Fî'lictimâi's-Siyâsî Hezihihiye el-A'vlemetü'l-Muntelekâtve'l-Mu'tiyâtve'l-Efâk, Kuveyt: Fellah Kütüphanesi.

Muhammed, S. (2013). *es-Sekafetü's-Siyasîyyetü li'ş-Şabi'l-Iraki*, Beyrut, Merkezü'l-Irak li'd-Dirasat. Ameliyyeti't-Tehavvul ed-Dimukrati, Müessesetü Sair es-Assami.

Muhammed, A. E. *Mevsuatü'l-Irak es-Siyasî.*

Nasır, A. Y. (2007). *es-Sultatü's-Siyasîyye ve Devruha fi Tahkik el-İstikrar el-İctimai ve's-Siyasî fi'l-Müctemi,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Edebiyat Fakültesi, Bağdat Üniversitesi.

Nebil, S. (1997). *es-Sekafet'üs-Siyaseti,(T1),SilsiletünMebâdî ad-Dimakrâtiyye*, el-Müesseset'ül-Filistiniyyetü Lidırâseti'l-Dimakrâtiyyeti (Muvâtın).

Park, B. (2005).*Siyasatü Türkiye Ticahe Şimali'l-Irak,* el-Müşkilatü ve'l-Afak el-Müstekbeliyye, Dubai, Merkezü'l-Halic li'l-Ebhas.

Potato, H. (1990). *el-Irak, Birinci Kitap/Anif er-Rezzak*, 1. Baskı, Müessesetü'l-Ebhasü'l-Arabiyye, Beyrut.

Potato, H. (1999). *el-Irak el-Kitabü's-Salis eş-Şüyuiyyunve'l-Basiyyunve'd-Dıbatve'l-Ehrar*, Arapçaya Çev. Afif er-Rezzak, 2. Baskı, Müessesetü'l-Ebhasü'l-Arabiyye, Beyrut.

Potato, H. (2003). el-Irak et-Tabakatü'l-İctimaiyyeve'l-Hareketü's-Sevriyyemine'l-Ahdi'l-Usmani Hatta Kıyami'l-Cümhuriyye, Birinci Kitap, Arapçaya Çev. Anif er-Rezzak, Müessesetü'l-Ebhas el-Arabiyye, Beyrut.

Râd, S. (2000). *et-Teşietü'l-İctimaîyye ve EserühaA'lâ'l-Sülûk'is-Siyasî Dirâsetül İctimaiyyetül Siyasîyyeti Tahliliyyeti Mukareneti*, (T1), Vâil Yayım Evi, Umman.

Raufoğlu, M. (2006). *Türkman el-Irak el-Kavmiyye es-Salise*, el-Hukuk ve'l-Vacibat, Daru's-Saki, Beyrut.

Receb, İ. A. (2010). *en-Nizam el-İklimi el-Arabi fi Merhaleti Ma Bade el-İhtilal el-Emriki li'l-Irak*, Beyrut, Merkez Dirasat el-Vahdetü'l-Arabiyye, 1. Baskı.

Reşâd, A. (1994). *es-segâfetü's-Siyasetül'AʿrabiyyeDirâsetüFî'l-Tehavvül al-Dîmokrâtî,* Munir al-Hıvar Dergisi, 9.yıl, 24A, Sonbahar.

Sağıye, H. (2003). *Baasü'l-Irak, Sultatü Saddam Hüseyin Kıyamen ve Hıtamen,* 1. Baskı, Daru's-Saki, Beyrut.

Said, H. (Tarih Yok). *el-Malikiyye ve Masir el-Irak el-Vahid'',* eş-Şarku'l-Evsat Gazetesi, sayı 12972, 04.06.2014.

Salim, A. (2010). *el-İntihabat el-Irakıyye 2010 Hel min Cedid?*, Mecelle es-Siyasetü'd-Düveliyye.

Sâlim R. (2000). *et-Tenşi'etü'l-İctimaʿiyyetü ve Eşerühâ Aʿla's-Sülûk'üs-Siyasî Dirâsetün İctimaiyyetün Siyâsiyyetün Tahliliyyetün Mukârenetün*, T1, Umman: Dâr Vaîl Yayınları.

Semhat, U. (2005). *el-A'vlemetü's-Sekâfiyyetü ve's-Sekâfet'üs-Siyasîyyetü'l-Arabiyyetü, Bernâmic'ül-İslâhed-Dimâkrâtîve's-Sekâfetü's-Siyâsiyyeti't Teşârikiyyeti Fî'l-Vatani'l-Arabî*, Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Necât'ül-Vataniyye Üniversitesi, Nâblis, Filistin.

Sluglet M. F ve Sluglet, P. (2003). *Mine's-Sevrati ila'd-Diktaturiyyeti'l-Irak Münzü 1958*, Menşuratü'l-Cemel, Kolon.

Stansfield, G. (2009). *el-Irak, eş-Şab ve't-Tarih ve's-Siyase*, Abu Dabi, Merkezü'l-İmarat li'd-Dirasat ve'l-Bühus el-İstiratici, 1. Baskı.

Simmons, J. (2004). *Irak el-Müstekbel*, Arapçaya Çev. Said el-Azım, Beyrut, Daru's-Saki, 1. Baskı.

Şebib, S. K. (Tarih Yok). *el-Cedid fi Fieti'l-İntihabat*, Merkezü'l-Müstekbel li'd-Dirasat el-İstiraticiyye, Web Sitesi.

Şegîr, D. (2020). *et-Tenşi'etüv'eşegâfetü's-Siyasetü*, Umman-Ürdün.

Şerif, A. (1979). *Tarihu'l-Hizbu's-Sevri el-Kürdistani*, Menşuratü Şüşkir.

Şerîfes. S. (2002). *et-Tenşi'etü'l-İctimaʿiyyetüLiltıfli al-Aʿrabi fî Aʿsr'il-aʿvlame,* Dâru'l-Fikri el-A'rabî, Al-Kahirâ.

Taha, H. İ. (2010). *el-Irak ve Mesiratü'd-Dem, et-Tariku ile'l-Hürriyye*, Beyrut, ed-Daru'l-Arabiyye li'l-Ulum Naşirun, 1. Baskı.

Takkuş, M. S. (2015). *Tarihu'l-Iraku'l-Hadis ve'l-Muasır*, 1. Baskı, Daru'n-Nefaisli't-Tabaa ve'n-Neşr, Beyrut.

Tripp, C. (2006). SaftatüminTarihi'l-Irak, Arapçaya Çev. Zeyne Cabir İdris, Daru'l-Arabi li'l-Ulum, Beyrut.

Tuğan, V. (1949). *el-Medhalila't-Tarih et-Türki el-Am*, Matbaatü Ankun, İstanbul.

Zehra, E. İ. A. (2011). *Müstakbel et-Tecrübiyye ed-Düsturiyye fi'l-Irak*, Beyrut, Dar ve Mektebetü'l-Basair, 1. Baskı.

Zeki, M. E. (2020). *İncazatü'l-Irak ed-DiblomasiyyeEsnaü'l-Mahedü'l-Meliki*, 1. Baskı, Daru'l-Hikmeli'n-Neşr, Londra.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ORCID	0000-0003-2241-7969
Adı Soyadı	ZIADOON ISMAEL MOHAMMED MOHAMMED
Doğum Yeri	IRAK
Doğum Tarihi	10.02.1994

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	IRAK Üniversitesi
Fakülte	Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesi
Bölüm	Siyaset Bilimi

YÜKSEK LİSANS BİLGİLERİ

Üniversite	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

İLETİŞİM

ADRES	Ondokuz Mayıs Mahallesi Gün Sazak Caddesi No:56/7KEÇİÖREN/ANKARA
E-Mail	zaidonMOHAMMED@gmail.com